

ISSN 2413-9971

НАУКОВИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

1` 2015

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
**МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 1

Ужгород-2015

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Палінчак Микола Михайлович – декан факультету міжнародних відносин Ужгородського національного університету, доктор політологічних наук, професор

Заст. гол. редактора:

Приходько Володимир Панасович – завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор

Химинець Василь Васильович – професор кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор

Відповідальний секретар:

Дроздовський Ярослав Петрович – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук

Члени редколегії:

Ярема Василь Іванович – завідувач кафедри господарського права Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор

Мікловда Василь Петрович – завідувач кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України

Філіпенко Антон Сергійович – доктор економічних наук, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, заслужений професор КНУ ім. Тараса Шевченка, академік АН ВШ України

Газуда Михайло Васильович – професор кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, доктор економічних наук, професор

Луцишин Зоряна Орестівна – професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин КНУ ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор

Старостіна Алла Олексіївна – завідувач кафедри міжнародної економіки економічного факультету КНУ ім. Тараса Шевченка, доктор економічних наук, професор

Слава Світлана Степанівна – професор кафедри економіки підприємства Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук, доцент

Ерфан Єва Алоїсівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук

Кушнір Наталія Олексіївна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук

Шинкар Віктор Андрійович – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук

Король Марина Михайлівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат економічних наук

Рошко Світлана Михайлівна – доцент кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету, кандидат філологічних наук

Andrzej Krynski – доктор габілітований, професор, ректор Полонійського університету (Республіка Польща)

Ioan Horga – доктор історичних наук, професор Університету Орадеа (Румунія)

Eudmila Lipková – доктор економічних наук, професор Братиславського економічного університету (Словаччина)

Бурунова Олена – доктор економічних наук, професор Полонійського університету (Республіка Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 6 від 18 червня 2015 р.**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21015-10815Р,
видане Державною реєстраційною службою України 29.09.2014 р.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 332.62(477.7):339.9

Химинець В.В.,
*доктор економічних наук,
професор кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет*

Шумлянська І.А.,
*здобувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет*

Цімболинець Г.І.,
*здобувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет*

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕХОДУ НА МОДЕЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

FACTORS PROVIDING FINANCIAL SECURITY OF JOINT STOCK COMPANIES

У роботі розглянуто науково-методичні підходи до формування механізмів забезпечення сталого розвитку, що обумовлено вичерпанням більшості природних ресурсів, домінуванням монокультурної моделі господарювання у багатьох країнах світу, екстенсивним типом природокористування в державах із перехідною економікою. Це, як наслідок, призводить до екологічних і природно-ресурсних обмежень соціально-економічного піднесення, які за теперішнього рівня перерозподілу фінансових потоків унеможливають використання повною мірою потенціалу постіндустріальних та інформаційних факторів розширеного відтворення. З огляду на зазначене, потребують поглибленого вивчення теоретико-методологічні засади сталого розвитку. Зокрема, із нових позицій необхідно сформулювати комплекс принципів переведення національного господарства на модель сталого розвитку, які враховують глобальні тренди на ринках природної сировини, зміну центрів тяжіння в геополітичному просторі, динаміку впровадження ресурсощадливих технологій, інституціональні розриви між країнами з різним рівнем соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, механізми забезпечення, природні ресурси, збалансоване природокористування.

В работе рассмотрены научно-методические подходы к формированию механизмов обеспечения устойчивого развития, что обусловлено исчерпанием большинства природных ресурсов, доминированием монокультурной модели хозяйствования во многих странах мира, экстенсивным типом природопользования в государствах с переходной экономикой. Это, как следствие, приводит к экологическим и природно-ресурсным ограничениям социально-экономического подъема, которые при теперешнем уровне перераспределения финансовых потоков делают невозможным использование в полной мере потенциала постиндустриальных и информационных факторов расширенного воспроизводства. Учитывая указанное, требуют углубленного изучения теоретико-методологические основы устойчивого развития. В частности, с новых позиций

необходимо сформулювати комплекс принципів переведення національного господарства на модель стійкого розвитку, які враховують глобальні тренди на ринках природного сировини, зміщення центрів тяжіння в геополітичному просторі, динаміку впровадження ресурсозберігаючих технологій, інституціональні розриви між країнами з різним рівнем соціально-економічного розвитку.

Ключевые слова: стійке розвиток, механізми забезпечення, природні ресурси, збалансоване природопольовання.

In this work there have been considered the scientific and methodological approaches to the formation of mechanisms of providing a sustainable development that is caused by exhaustion of the majority of natural resources, domination of monocultural model of management in many countries of the world and extensive type of environmental management in the states with transitional economies. This is consequently leads to ecological and natural resource restrictions of social and economic growth, which at the present level of redistribution of financial flows make it impossible to use the full potential of most industrial and information factors of expanded reproduction. In view of that, theoretical and methodological principles of sustainable development need to be deeply studied. In particular, it is necessary to formulate a set of principles of the transfer of national economy to the model of sustainable development, taking into account global trends in the markets of natural raw materials, changes of the centres of gravity in geopolitical space, the dynamics of implementation the resource-saving technologies and institutional gaps between the countries with various level of social and economic development.

Keywords: Sustainable development, mechanisms of providing, natural resources, balanced environmental management.

Вступ та постановка проблеми. Ще 1992 року ООН запропонувала концепцію сталого розвитку як альтернативну існуючому урбанізованому, що в найближчому майбутньому може призвести до загибелі людства, котре своєю антропогенною діяльністю перевищило всі допустимі межі екологічної ємності нашої планети.

Виходячи з глобального значення проблеми збереження життя на Землі в Ріо-де-Жанейро прийнято рішення про необхідність виконання Порядку денного XXI століття на міждержавному та національному рівнях. Так на національному рівні концепція сталого розвитку в кожній країні має визначати державну конкурентно орієнтовану політику переходу до соціально-економічного й екологічно збалансованого розвитку та містити не лише загальні уявлення про його закономірності і принципи, основні етапи і напрями, але й національно визначені стратегічні цілі й пріоритети, ефективні засоби реалізації та очікувані наслідки [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних основ формування еко-

лого-економічних механізмів забезпечення сталого розвитку окремих регіонів зробили провідні вітчизняні вчені Алімов О., Герасимчук З., Голян В., Данилишин Б., Дорогунцов С., Кравців В., Ступень М., Хвесик М. та інші. Але поза їхньою увагою залишаються питання формування регіональної еколого-економічної політики як інституціональної передумови забезпечення сталого розвитку, упровадження нових інституціональних форм екологізації соціально-економічного розвитку, зокрема шляхом формування механізмів забезпечення сталого розвитку.

Метою даної роботи є поглиблення теоретико-методологічних підходів до розробки механізмів забезпечення переходу на модель сталого розвитку.

Результати дослідження. В основу поняття сталого розвитку покладено наступні вимоги [2, с. 20-21]:

- обмеження впливу людини на біосферу до рівня можливостей її стабільного відтворення;
- збереження запасів біологічного багатства, біологічного різноманіття і відтворюваних ресурсів;

- використання невідтворюваних природних ресурсів темпами, які не перевищують часу їх створення за рахунок відтворюваних;
- рівномірний розподіл доходів і витрат при ресурсоспоживанні й управлінні охороною навколишнього природного середовища;
- розвиток і впровадження технологій, що підвищують обсяги виробництва продукції на одиницю спожитого ресурсу;
- застосування економічних механізмів, які змусять виробників урахувати екологічні витрати на реалізацію прийнятих ними рішень;
- використання міждисциплінарних підходів до прийняття рішень.

Стратегічна концептуальна ідея сталого розвитку – це реалізація збалансованості еколого-економічного розвитку та покращення якості життя населення й стану довкілля на основі використання інноваційних технологій та інтелектуалізації виробництв, забезпеченням суспільної ефективності, спрямованої на структурно-технологічну перебудову всіх галузей виробничої сфери, покращення добробуту населення, економічне зростання, розбудову соціальної, комунікаційно-інформаційної та екологічної інфраструктури тощо. Згідно з такими підходами сталий розвиток має забезпечити необхідний рівень еколого-економічної стабільності на відповідній території і характеризується певною групою взаємопов'язаних аспектів.

Зокрема, політико-правові аспекти відповідають за створення правової держави, розвиненого громадянського суспільства, рівність громадян перед законом, дотримання прав і свобод особистості.

Економічний – передбачає змішану (державну і приватну) економіку, яка продукує різноманітні товари та послуги, використовує інноваційні технології й кваліфіковану робочу силу.

Екологічний аспект сталого розвитку полягає у забезпеченні коєволюції суспільства і природи, створенні реальних можливостей для задоволення життєвих потреб не лише нинішніх, а й майбутніх поколінь.

Соціальний – включає боротьбу з бідністю та злиднями, створення ефективної системи освіти для всіх верств населення,

належну підтримку дітей, людей похилого віку та інвалідів.

Інформаційний аспект спрямований на ефективне продукування та масове використання інформаційно-комунікаційних технологій, засобів зв'язку та обмін інформацією.

Міжнародний – декларує принципи міжнародного права у сфері міждержавних і транскордонних відносин, вирішення будь-яких суперечностей між країнами та народами мирними політичними засобами, надання фінансової та іншої допомоги державам, що розвиваються.

Порядок денний на XXI століття передбачає екологоорієнтований підхід до проблем сталого розвитку. Його методологічною основою є комплексність розробки та прийняття рішень, що досягається через поєднання двох інтегруючих функцій: урахування інтересів території, її ресурсного потенціалу та використання сучасних засобів і методів освоєння території.

Згідно з таким екологоорієтованим підходом до подальшого розвитку регіону прийнято виділяти три основні блоки засобів реалізації: організаційний, економічний та екологічний.

Одночасно має бути реалізована чітка ієрархія галузевих і територіальних моделей сталого розвитку, які у множинному поєднанні становлять Концепцію сталого розвитку країни, в котрій урахування економічних, соціальних, екологічних аспектів розвитку її регіонів є визначальним фактором.

Таким чином, сталий розвиток території має спрямовуватися на вирішення трьох визначальних завдань: поліпшення якості життя населення та середовища його проживання; підвищення продуктивності суспільної праці; збереження та відновлення довкілля.

Трансформації, які необхідні для сталого розвитку, повинні здійснюватись в усіх основних напрямках державної політики та діяльності (промислової, освітньої, екологічної, демографічної, фінансової та інших).

Для сучасної країни в цілому сталий розвиток потребує виконання певної кількості першорядних функцій, а саме: національної безпеки; збереження політичної стабільності й територіальної цілісності; узгодженої діяльності владних, виконавчих

й законотворчих структур та суспільних інституцій.

Україна увійшла до складу Комісії сталого розвитку при ООН та сформувала засади національної Концепції сталого розвитку [3]. Починаючи з 2000 р., намітилася тенденція до покращення економічної ситуації в нашій державі, однак це не вплинуло позитивно на екологічну ситуацію. Тому концептуальні засади сталого розвитку України мають виходити з вирішення таких її економічних та соціальних проблемних передумов і враховувати [4, с. 4-5]:

- низький рівень людського розвитку;
- екологічну напруженість в усіх регіонах;
- велике енергоспоживання в побуті та виробництві;
- низьку конкурентоспроможність на світових ринках, домінування застарілих технологій у виробничих сферах;
- відсутність Концепції сталого розвитку України та недостатню інформованість про неї населення.

Водночас для реалізації принципів сталого розвитку необхідні:

- суттєві трансформації світоглядної, політичної, господарської, техніко-технологічної, комунікаційно-інформаційної та соціальної сфер;
- якнайшвидше накопичення національного капіталу;
- примноження інтелектуального й інформаційного потенціалу;
- ренатуралізація природи;
- збереження національної духовної культури, зміцнення моральних підвалин і забезпечення адаптації населення до нових умов господарювання та життєдіяльності в цілому.

До закономірностей соціально-економічного розвитку України на засадах сталого розвитку належать:

- зумовленість механізмів реалізації моделі сталого розвитку посткризовим станом вітчизняної економіки та необхідністю широкомасштабних структурно-технологічних трансформацій виробництва і сільського господарства;
- відмінні від розвинених країн світу шляхи перебудови суспільно-природного енергобалансу. Економічне зростання за

умови розширення екологічного простору для людини та збереження довкілля потребує не скорочення, а суттєвого розширення виробництва на основі впровадження сировинно- та енергозберігаючих технологій, розвитку наукоємних галузей;

- необхідність розширеного відтворення всіх складових національного капіталу – людського, фінансового, природного, матеріального та інших;
- припинення процесів депопуляції та суттєве поліпшення медико-екологічної ситуації для покращення генофонду населення та його розширеного відтворення;
- відповідність розміщення об'єктів екологічної інфраструктури територіальній структурі виробництва;
- перехід до політики ренатуралізації природи замість її охорони.

Для реалізації стратегічних цілей і концептуальних принципів, закладених у Порядок денний на XXI століття, необхідне ретельне наукове обґрунтування тактики та механізмів їх запровадження. Під механізмами забезпечення сталого розвитку слід розуміти систему методів, форм, інструментів та умов запровадження збалансованого соціального, економічного й екологічного розвитку держави загалом і територіальних громад зокрема.

Упровадження моделі сталого розвитку в Україні можливе за умови розроблення складної системи дієвих механізмів, таких як [2, с. 23-25]:

- державно-регулюючі, які об'єднують систему дій та заходів, спрямованих на узгодження суспільно-природних відносин для забезпечення збалансованого розвитку держави. Вони повинні реалізовуватися в усіх напрямках державної політики країни: податковому, бюджетному, фінансово-кредитному, правовому, інвестиційному, промисловому, соціальному, зовнішньоекономічному, екологічному тощо;
- правових, що втілюються у законодавчому забезпеченні трансформаційних та адаптаційних процесів економічного зростання держави на засадах соціально орієнтованої економіки;
- фінансових механізмів державного регулювання, спрямованих на: збалансо-

ваність міжбюджетних та внутрішньобюджетних відносин; підтримку вітчизняного виробника, реалізацію стратегічно важливих вітчизняних соціальних і економічних програм; орієнтованість фінансово-кредитної політики на підтримку й активізацію підприємницької діяльності, аграрного сектору, забезпечення рівноваги кредитного попиту та кредитних пропозицій у країні, регіоні та на місцевому рівні; підвищення інвестиційної привабливості держави, регіону й території;

- економіко-виробничих механізмів, що об'єднують різні методи, форми, заходи щодо: нарощування економічного потенціалу; підвищення суспільної продуктивності праці; розвитку інноваційного комплексу; забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції й послуг; структурно-технологічної перебудови господарства на основі техніко-технологічної реконструкції; упровадження сучасних енерго- і ресурсозберігаючих, маловідходних технологій, розвитку виробничої, інформаційно-комунікаційної, ринкової інфраструктур тощо;

- соціально-економічних механізмів, спрямованих на: підвищення зайнятості населення (передусім за рахунок створення нових робочих місць, зокрема в сільській місцевості); удосконалення соціального розшарування суспільства шляхом утвердження середнього класу та суттєвого збільшення частки його доходів; забезпечення адекватності обсягів оплати праці її ефективності; результативний захист доходів населення від інфляції; створення ефективної системи соціального страхування, яке забезпечувало б відповідність трудовому внеску кожного працівника всіх видів страхових виплат, включаючи пенсії; реальне адресне фінансове забезпечення соціального захисту незахищених верств населення;

- соціальних, світоглядних, наукових й освітніх механізмів переходу до сталого розвитку, які б забезпечували перебудову ідеології суспільно-природних відносин на основі визнання їх паритетності;

- розвиток фундаментальних і прикладних досліджень з проблем соціально, економічно і екологічно збалансованого розвитку;

- підготовку відповідних спеціалістів усіх галузей знань з відповідними фаховими та загальними компетенціями щодо новітніх досягнень науки і техніки;

- створення еколого-економічних механізмів, що передбачають екологізацію виробництва з одночасним вирішенням широкого кола проблем, а саме урахування світового досвіду запровадження екологічного нормування й оподаткування, котре сприяло б розвитку екобезпечних підприємств, забезпеченню відтворення природного середовища, збереженню ландшафтного і біологічного різноманіття, якісного стану компонентів природи, що сприяє відтворенню населення та покращенню стану його здоров'я;

- здійснення територіально диференційованої структурної перебудови галузей національної економіки з підвищенням ролі екобезпечних виробництв, у тому числі товарів широкого вжитку, тощо;

- удосконалення поточного ресурсозбереження шляхом залучення до господарського обігу нетрадиційних видів ресурсів, комплексного використання всіх сировинних ресурсів, зниження забруднення навколишнього середовища і підвищення проценту виходу продукції;

- пом'якшення негативних наслідків господарського природокористування шляхом відновлення природних ресурсів, рекультивації земель, використання природно-техногенних ресурсів, реалізації заходів запобігання й боротьби із несприятливими природно-техногенними процесами (ерозією, підтопленням, засоленням тощо);

- збереження біологічного різноманіття, відновлення родючості ґрунтів за рахунок упровадження меліорації й сучасних систем землеробства, використання сучасної сільськогосподарської техніки тощо;

- створення екологічного каркасу території, узгодженого з територіальною структурою господарства, розширення системи природоохоронних територій;

- розбудова розгалуженої екологічної інфраструктури, очисних споруд, які б максимально відповідали локалізації небезпечних виробництв; забезпечення так званого екологічного інвестування, зокрема на територіях екологічного лиха.

Слід зазначити, що відсутність вітчизняних загальноприйнятих та реально апробованих сучасних методик досить часто спричиняє прийняття багатьох необдуманих, а часом невдалих рішень у сфері реалізації та управління сталим розвитком території.

Регіони, як і територіальні громади, належать до класу природно-функціональних систем, котрі діють для задоволення матеріальних та духовних потреб людей, що проживають на цих територіях. Зазначене обумовлює використання низки принципів їх організації та розвитку, зокрема [5, с. 120-122]:

- цілеспрямованості проектування сталого розвитку територіальних систем, коли визначена ціль обумовлює структуру, склад, властивості та режим функціонування;

- ресурсощадливості, котра орієнтує на досягнення цілей з мінімальними витратами ресурсів;

- екологічності, тобто територіальна система повинна забезпечувати необхідну корисність із максимальною безпечністю для людей і довкілля, іншими словами, спрямовувати на зниження негативних наслідків людської діяльності, власне на людину й довкілля;

- економії часу, що пов'язується зі складом й параметрами системи, узгодженості в просторі й часі елементів та зв'язків системи;

- необхідної і достатньої корисності, котрий впливає із закону зниження граничної корисності, коли корисність благ знижується із зростанням розміру останніх;

- функціональності, який передбачає встановлення множини зовнішніх і внутрішніх функцій, а також зв'язків системи. У процесі проектування програми сталого розвитку території особливо важливою проблемою стає забезпечення сумісності територіальної системи та її елементів із надсистемою і середовищем. Узгодження функцій і параметрів передбачає часове і параметричне узгодження елементів системи.

Виходячи з названих принципів має формуватися набір функцій політики сталого розвитку регіональних утворень, які сприятимуть збалансованому використанню економічної, соціальної та екологічної складо-

вої господарського комплексу регіону, а саме [6, с. 24-26]:

- формування механізму досягнення стратегічних цілей розвитку держави в контексті сталого регіонального розвитку;

- збільшення національного багатства країни через створення умов ефективного використання природно-ресурсного та науково-технічного потенціалів регіонів;

- сприяння гармонійному та збалансованому розвитку регіонів;

- регулювання відносин між регіонами у певному правовому полі з метою задоволення їхніх інтересів та забезпечення цілісності держави;

- гарантування економічної, екологічної та соціальної безпеки на певній території;

- формування інститутів влади, що здійснюють реалізацію цілей регіонального розвитку.

Процедуру проектування сталого розвитку регіону умовно можна розділити на наступні етапи (можливі варіанти залежно від завдань та ієрархічного рівня об'єкта проектування):

- перший – передбачає обґрунтоване формулювання мети й вибір відповідних критеріїв оцінки проектних рішень; включає процедуру передпроектного аналізу (діагнозу території або територіальної громади), визначення пріоритетів щодо цілей і критеріїв, відбору критеріїв за ознаками ієрархії або експертною оцінкою;

- другий – формується базова інформація (інформаційна модель регіону), котра є необхідною підставою для пошуку ефективних шляхів досягнення мети. Основні чинники, які здатні вплинути на вибір засобів та прийняття проектних рішень при проектуванні сталого розвитку, можна об'єднати в наступні групи: характеристика територіально-адміністративної, географічної, гео-економічної й просторової структури системи; нормативно-правові, екологічні та вимоги до безпеки й життєдіяльності в організації систем; наявні ресурси (трудові, технічно-технологічні, фінансові та інші); особливості функціонування системи (тепер та в перспективі). До умов проектування добувають лише ті дані, які необхідні та достатні для досягнення мети;

- третій – усунення невизначеностей умов, для чого реалізується процедура аналізу невизначеностей, вибору способу їх зниження, обґрунтування законів імовірності прояву подій, характеристика випадкових факторів та ризиків, виявлення резервів та способів усунення несприятливих обставин;

- четвертий – розробляється модель системи сталого розвитку території, котра описує функції, які необхідно реалізувати для досягнення цілей, та визначає структуру системи, котра б забезпечила ефективне виконання цих функцій, а також обґрунтовуються варіанти складу елементів основних підсистем;

- п'ятий – передбачає визначення набору альтернативних варіантів структури і структурний синтез системи;

- шостий – здійснюється оцінка варіантів за встановленими раніше критеріями.

За відсутності варіантів, що задовольняють вимоги, процес проектування повертається на четвертий етап;

- сьомий – вибір остаточного варіанта складу й параметрів системи. Процедура залежить від числа критеріїв оцінки варіантів, вибраних правил прийняття рішень. В цьому випадку використовується багато-критеріальний аналіз.

Висновки. Таким чином, вивчення існуючих науково-методичних основ діяльності в напрямі сталого розвитку регіону (територіальної громади) дає змогу виявити систему явищ і проблем, що обумовлені, як правило, зростанням динаміки суспільних процесів, інтенсифікацією використання природних ресурсів, збільшенням негативного впливу антропогенної діяльності на довкілля.

Список літератури:

1. Законопроект «Стратегія сталого розвитку України» [Електронний ресурс] / сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
2. Химинець В.В. Сталый розвиток Карпатського регіону в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / В.В. Химинець. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2013. – 528 с.
3. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / [за ред. З.С. Варналія]. – К. : НІСД, 2007. – 694 с.
4. Дорогунцов С.І. Сталый розвиток: траєкторія можливостей та обмежень / С.І. Дорогунцов, О.М. Ральчук // Вісник НАН України. – 2000. – № 8. – С. 3–14.
5. Кравців В.С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації) : [монографія] / В.С. Кравців; Ін-т регіон. дослід. НАН України. – Л., 2007. – 336 с.
6. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації : [монографія] / З.В. Герасимчук. – Луцьк : Надстир'я, 2001. – 528 с.

UDC 331.101:338.47

Shaposhnykov K.S.,

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Economics and Management,
Kherson State University*

Osadchiy O.D.

*Candidate of Economic Sciences,
Senior lecturer of the Faculty of Economics and Management,
Kherson State University*

CONVERGENT DEVELOPMENT INFOCOMMUNICATION OPERATORS IN THE NATIONAL ECONOMY

КОНВЕРГЕНТНИЙ РОЗВИТОК ОПЕРАТОРІВ ІНФОКОМУНІКАЦІЙ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

The article investigates the features of formation and development of the infocommunication in the national economy. Determined that ICTs encompass a set of information and communication facilities and methods of collection, processing and transfer of data to a new quality of information. The basic factors that influence the development of the information and communication technologies. Reasonable kinds convergence characteristic of the telecommunications sector and infocommunication in the national economy.

Keywords: convergence, infocommunication, information, national economy, markets, telecommunications.

Стаття присвячена дослідженню особливостей становлення і розвитку ринку інфокомунікацій в національній економіці. Визначено, що інформаційно-комунікаційні технології охоплюють сукупність інформаційних та комунікаційних технічних засобів і методів збору, обробки й передачі даних для отримання інформації нової якості. Виділено основні фактори, що впливають на розвиток ринку інформаційно-комунікаційних технологій. Обґрунтовано види конвергенції, характерні для сфер телекомунікацій та інфокомунікацій в національній економіці.

Ключові слова: конвергенція, інфокомунікації, інформація, національна економіка, ринок, телекомунікації.

Статья посвящена исследованию особенностей становления и развития рынка инфокоммуникаций в национальной экономике. Определено, что информационно-коммуникационные технологии охватывают совокупность информационных и коммуникационных технических средств и методов сбора, обработки и передачи данных для получения информации нового качества. Выделены основные факторы, влияющие на развитие рынка информационно-коммуникационных технологий. Обоснованы виды конвергенции, характерные для сфер телекоммуникаций и инфокоммуникаций в национальной экономике.

Ключевые слова: конвергенция, инфокоммуникации, информация, национальная экономика, рынок, телекоммуникации.

Statement of the problem. Convergence – the process of interpenetration once parallel evolving technology allows optimal access to all services. Results of convergence are promising devices, networks, technology, services with new features.

Telecommunications have a significant impact on the economic, social and cultural development of society. The volume of information transmitted in the world is permanently growing. The dynamics of the volume of transmitted information over packet networks affects rapidly growing number of computing devices and doubling every 18 months, their productivity, increased competence of the population and its interest in the information.

Analysis of recent research and publications. In preparing the paper work has benefited both foreign and Ukrainian authors in related fields of science such as research problems of the sphere Infocommunication, research features institutionalization of the national economy. Among the authors whose works are devoted to this subject, known V.Vasylyev, M.Zhelezny, P.Akinin, N.Inkova, V.Koval, T.Kuzovkova, S.Marder, E.Petrova, L.Reyman, T.Sakalosh [1-11] and so on.

Moreover, all the authors, despite the diversity of approaches and opinions, express the idea that the scope Infocommunication rapidly institutionalized and becomes a powerful source of competitiveness of the national economy.

Statement of the task. The aim of the paper is to study convergence of operators Infocommunication in the national economy.

The main material of research. Communication networks are highly organized part of the infrastructure of society, which is composed entirely of network structures. With high reliability, stability, bandwidth, transmission speed, security, communication networks must ensure reliable high-quality transmission of information required at any time between any geographic points. In the course of its evolution, any technical system reaches a stage of the life cycle, when the reserves of its further development by the degree and quality of use of the achievements in the field of information technology.

The need for different types of information to make a real integration of different information

networks at the household level. On a single channel data is transmitted very different nature. However, each type of information is characterized by specific requirements for transmission. When packet transmission of speech and video, it is important that the propagation delay in the channel is minimal, and the routing and restoration of data flow packets are real-time. Allow the loss of individual packets. And when transferring text data or telemetry data is not important real-time mode, but no data loss is acceptable. Accounting for these features can lead to the creation of special technologies to the transmission of certain types of information [1; 3; 7].

For information and telecommunications systems and networks are characterized by not only high rates of change of generations hardware and building a network topology, but also convergence, ie the mutual penetration and fusion [2; 3; 5]. Convergence occurs both in depth (IT), and the width (network connection types, services). Network convergence reduces operating costs by switching to a single transport connection IP-platform. Convergence of integrated fixed and mobile (cell) forms of communication, providing subscribers with broadband wireless access to all types of communications and info-communication networks.

Currently, there is a process of «mobile substitution» – the subscriber base of fixed telephony reduced. FMC (Fixed Mobile Convergence) is one of the aspects of this process, a tool, a way of «soft» overflow services in mobile networks. Switches between FMC technology resource sharing fixed and mobile networks to provide the user a single continuous service regardless of its location, as well as for the organization of a single service and single billing for services. Convergence of networks (transport network) and access network is the most interesting stage merger of fixed and mobile platforms.

Just increasing convergence in the activities of the various sector, deepening Interdisciplinary processes and actualizing infocommunication component of the production of goods and services. Convergence of services provides the ability to deploy next-generation services. FMC is a basic service «single number» corresponding to all existing phone user and complements parallel or serial search callee control forward-

ing depending on the time and day of the week. One of the ways to increase market FMC services is creating both technical and legal ability to provide such services to the subscribers of one operator [4; 6; 7].

For corporate clients are very important advantages such FMC, as permanent staff availability, remote access to corporate resources, the possibility of combining geographically dispersed offices, intelligent call handling, economical replacement of institutional automated telephone exchanges. These benefits FMC can reduce the cost of intra-connection, and international long-distance calls. In particular, the international service «televoting» will allow companies operating in several national market to use a single number to provide feedback to their audiences.

Convergence is today a merger into one telecommunications, data processing and imaging technologies. This kind of convergence introduces a new multimedia era, when the provision of services to the subscriber's voice, data and image are combined during the session at random times from different sources. Telecommunications and media companies are integrators of all conceivable types of services, trying to satisfy all the needs and desires of the user. FMC is now a tool of competition between operators themselves, means «tying» of subscribers to a single «universal» operator.

Mobile telephony has evolved in a competitive environment. Therefore, one of the main problems of the mobile operators in terms of market saturation is a high level of churn to competitors [2; 8; 9]. The idea of «tying» of subscribers to mobile operator actually by creating mobile- fixed package of services using a common registration fields and the specific composition of services can be attractive for operators because of the change package (and operator) will be associated with the change of wired infrastructure. The key role of the operator in the future is a platform for development, support and delivery of services to end users. Moreover, the development will be carried out by independent players partners who are able to implement different business models in the open development environment.

Convergence of integrate information and telecommunications network based on packet

switching and IP-protocol, making them suitable for digital communication systems in multi-channels and networks [3; 10; 11]. Convergence of services will provide users with a single package through various different terminals or network access. In addition, there was a significant breakthrough in the development of technical means to ensure subscribers different services, ie service delivery platforms SDP (Service Delivery Platform). The concept originated in the SDP environment of information technology specialists. It opens space for your own internal implementations. Often virtually equated concepts SDP and IMS (IP Multimedia Subsystem). The key to growth in the profitability of the operator business broadband (high-speed) Internet access services (Web-2.0) and various application platform operators (IMS, SDP).

Functions, which are incorporated in the network equipment (telephone call to fixed networks, forwarding in networks GSM), and exclusive solutions to provide a specific set of specific services, led the transition to universal service delivery platform to potentially any set (Parlay, Web-2.0).

Web-2.0 technology allows customers by using network resources Internet, Web- browser as a client terminal and a plurality of Web- sites, to produce (generate) services, ie to become distributors of information and content. In Web-2.0 share many ideas with IMS/SDP, for example [2; 4; 8; 10]: the use of common service enablers; standard function blocks that build more complex services and applications. However, if the concept of IMS has detailed principles of the core network, the Web-2.0 simply means that such a network has been built and operated. As the IMS, and the SDP, represent a radically new approach to the network architecture. To replace traditional vertical architecture comes horizontal networks converged architecture where functionality of the network expanded to general levels for all types of access (mobile or fixed).

The first phase of convergence of communication networks characterize by the transition from IP-telephony to IP-based communications. The ongoing convergence of networks of three basic types: the public telephone network, mobile networks and IP-packet networks – has led to a variety of engineering problems in different planes (the evolution of multi- subscriber

access networks; Softswitch scalability, low-capacity system functions provide operational investigative activities; intelligent services and IP- contact centers; operational management networks in transition). Thus, there is the fact that mixed networks – miscellaneous problems. This is not just a problem of a single multiservice Next Generation Networks NGN. Most of these problems previously solved in the public domain, there again, at a new stage infocomm spiral. In IP- based networks unified transport infrastructure can integrate all kinds of applications into a single service platform with a service package.

Convergence leads to the acquisition of the common signs and merging of communication and informatics in a new sector of the economy. The end product of information and communication services Infocomm are created on Infocomm networks using IT- technologies – receiving, processing, filling, distribution and transmission of information. Infocomm Development convergent evolution which results in the creation of converged networks (NGN, IMS), content-based and converged services, converged terminals (smartphone, wireless gateway, multi-terminal), promotes fusion operators, equipment manufacturers, service organizations in the provision of services and access to networks, revision of business plans and market strategy [9; 11]. Convergence in the IT industry blurs the boundaries, creating a market space integral sector. Convergence causes the transformation of conventional properties of telecommunications services and informatics in the new ones that affect the processes of their creation and implementation. In particular, there are new properties of ICT services.

It should be noted that the rapid development of modern wireless impossible without corresponding semiconductor components. Requires market devices for the network, which is the basis for science and industry in this area. Wireless network information based on a combination of two groups of technologies – wireless transmission of information and networking. Restrict mobility may sensitivity communication technologies to speed the subscriber, the complexity of the transition from one service area in the contiguous without bond breaking, susceptibility to momentary connection.

Serve basis convergence network based on IP-protocol. Intelligent Converged Platform provides high-speed, secure access to business applications from a variety of devices. Technology which provides intelligent communications and solves existing problems in the implementation of multimedia services is the IMS. Currently, IMS defines the basic architecture for data services, voice and multimedia trafik. In IMS sets the general technology infrastructure that allows you to combine Internet, PSTN and wireless access networks. Converged networks built for converged services, as opposed to multi-service networks, do not focus on bandwidth savings. Development of converged networks directly depends on the maximum possible width of the channel provided by the application user.

Applications themselves can already save channels depending on user requirements to the quality of services that use different codecs, different bandwidth and hence a different voice quality. One example is the simultaneous application of converged service 3G video terminal and a personal computer through a content distribution network of the same service center. Thus, the convergence of applications allows you to create new packages and improve marketing [2; 6].

There are different scenarios for the evolution of mobile broadband networks broadband. Each operator chooses the path leading to the most effective radio network, based on IP- core with support for packet services voice and data. A key factor in achieving this goal is the selection of radio access technology that will most effectively support the new services. In particular, as a basic method in a radio access technology selected 4G systems of orthogonal frequency division multiplexing OFDM (Orthogonal Frequency Division Multiple). OFDM effectively cope with intersymbol interference and frequency-selective fading. Thus it is very effectively used frequency resources, despite the fact that the spectra of OFDM subcarriers overlap.

In fixed broadband technology advantages and disadvantages. For example, a dedicated fiber-optic link will always have a greater capacity than the shared radio resource, but the cost of construction of the «last mile» traffic termination and significantly higher than that to ensure coverage. The introduction of broadband radio access

networks operators due primarily to population growth of demand for the services of multimedia resources to connect to data networks.

Possibilities of modern search engines, commercial services online stores, as well as a significant reduction in the cost of traditional communication services such as voice over IP technology makes modern telecom operators to study more deeply the organization of radio segments. An important feature of the use of radio access systems at the present stage of development is the transition from solving problems of the organization to the remote subscriber channels to address the challenge of maximizing the density of subscribers and increase the integrated network bandwidth. Obviously, to solve this problem it is necessary to increase the number of base stations in its service area, which will inevitably lead to the appearance of interference, and hence electromagnetic compatibility issues in this case, come to the fore.

The rapid development of communication industry creates a new reality in the form information communication single environment All-IP, all-inclusive broadband, ultra-high speed highways and final separation from service infrastructure. Modern existing heterogeneous network structure will be transformed into a more elegant and simple form based on All-IP. All-IP approach implies that the four basic services (fixed voice, mobile voice, fixed data, mobile data) will be provided on the basis of a single network infrastructure. Core Network SAE (System Architecture Evolution) plane becomes maximum IP-network.

Technology LTE (Long Term Evolution) is the next stage in the development of mobile networks GSM / EDGE (Global System for Mobile Telecommunications / Enhanced Data for GSM Evolution) and WCDMA / HSPA (Wideband Code Division Multiple Access / High-Speed Packet Access). It can significantly increase the network capacity and data transfer speed, which allows operators to bring to market innovative services that require more speed and performance.

Purpose and essence of the concept of LTE / SAE (System Architecture Evolution) is effective support for widespread commercial application of any services based on IP. Architecture LTE / SAE is optimized in the (functional level) client.

All interfaces implemented protocols based on IP. Integration of access technologies, which do not relate to the 3GPP (Third Generation Partnership Project), carried out on the basis of IP as the client and the network.

Architecture involves a move to a smaller number of nodes, which is reduced from four to two. Separation of functions performed interface radio access network RAN-CN (Radio Access Network-Core Network), similar to WCDMA / HSPA. Also separate the control plane and the plane between the client system, the mobility management MME (Mobility Management Entity) and the gateway. Thus, within one or more access technologies is provided by the presence of stable point for all users (clients) on the basis of IP, regardless of the mobility.

LTE – the technology of mobile communication systems in the long term. Compared with WCDMA-technology it is a new technology and based on the method of access OFDM, which due to its flexibility optimizes the use of the spectrum. Reference (base) part of the network architecture LTE / SAE connection simplifies access networks and eliminates the switching elements of the channel, because it is completely based on IP. System LTE / SAE will provide unprecedented levels of performance for both new and already applied for the frequency bands in the networks of 3GPP and 3GPP2 [1; 3; 4; 8; 10].

The main problem of all new radio is receiving radio. Today, the problems with radio frequencies are available for professional digital radio, digital television, broadband, digital broadcasting, the entire next generation mobile communication. Virtually any personal device having computing power, sufficient for text and graphic information from the server to the handheld computer is equipped with one or another network interface from the modem to the WiMAX (Worldwide Interoperability for Microwave Access), a specification of equipment for wireless access to the city public networks .

Today, in some countries, for example in the USA, are being developed towards a promising mobile network using satellite segment. This network «5G» will be a unified global secure broadband data network. On the basis of this decision, the following services: secure wireless data service WDS (Wireless Data Services); global virtual private network VPN (Virtual Pri-

vate Network); opportunity to conduct financial transactions with mobile phones; Mobile Cloud Computing, combining the concept of providing software as a service and remote storage of data and principles of renting (Application Service Providers, APS).

Network «5G» may consist of the following components: technological developments such as the «universal translator»; translate network based on grouping LEO nano-satellites developed by NASA. System «5G» will combine voice, video, data and IP-based Wi-Fi, as well as intelligence Machine-to-machine.

During the existence of the mobile market the number of mobile subscribers in three times the number of subscribers to fixed-line networks. Need for data rates increases many times and free radio resources are less and less, despite advances in signal processing. In particular, the use of MIMO technology provides for the introduction of additional antenna reception and transmission channels and has two goals: improving the reliability of reception and transmission and ensure communication of spatially separated channels SDM (Spatial Division Multiplexing).

Adaptive Antenna Systems AAS, using MIMO technology for wireless transmission

and reception lines form a multi-channel system, increasing the signal / noise ratio, significantly improving the quality of the radio signal and thus affect the QoS (Quality of Service) for the client.

Conclusions and prospects for further scientific developments in this direction. Today the popularity of technology converged FMC networks in the world is steadily increasing. Want a cheap mobile, local and long-distance communication, and along with fast internet, it is becoming more and more. Operators offer integration of existing infrastructure with high-speed packet data networks, but at the level of access (Wi-Fi, WiMAX, 3G, 4G) services form, focusing on the use of the latest platforms with advanced features, which primarily include communicators and smartphones.

The widespread use of information and communication technologies makes it possible not only to optimize the performance of technical and socio-economic systems, that is to significantly improve their efficiency, but also to minimize the risks to develop universal management approaches. Are promising networks built using radio technology, allowing maximum mobility and acquire independence. In them there is a vast potential and they continue to develop.

References:

1. Васильев В.В. Инфокоммуникационные технологии и информационная экономика / Васильев В.В., Кузовкова Т.А. – М. : Издательство «Палеотип», 2005 – 268 с.
2. Валов С.Г. Сетевая модель инфокоммуникаций / Валов С.Г. // Межд. конференция МАС 2004:Инфокоммуникационные сети XXI века – (2 ноября 2004, Москва) – С. 52-57.
3. Информационные технологии в бизнесе; [пер. с англ. А. Железниченко, И. Ключева и др.]; под ред. М. Желены. – С.-Петербург : Питер, 2002. – 1120 с. – (Серия «Бизнес-класс»).
4. Инфокоммуникационные технологии в брокерской и дилерской деятельности : учебное пособие / П.В. Акинин, В.А. Королёв, Ю.Г. Лесных, А.Ю. Петров ; [под ред. д-ра экон. наук, проф. П.В. Акинина]. – М. : КНОРУС, 2007. – 192 с.
5. Инькова Н.А. Современные интернет-технологии в коммерческой деятельности : [учеб. пособие] / Н. А. Инькова. – Москва : Издательство «Омега-Л», 2007. – 188 с.
6. Корпоративне управління бізнес-структурами: теорія креакратії, розвиток мереж та концепт самоорганізації підприємництва : [монографія] / В.В. Коваль. І.М. Тихонова, К.С. Шапошников, І.В. Яцкевич; Одеський інститут фінансів УДУФМТ. – Одеса : ВМВ, 2013. – 272 с.
7. Кузовкова Т.А. Индикаторы отраслевого развития в условиях конвергенции связи и информатики / Кузовкова Т.А. // Электросвязь, 2001. – № 2. – С. 25-28.
8. Мардер С.Н. Смена парадигмы телекоммуникаций и семиуровневая модель взаимодействия открытых систем / Мардер С.Н. // Электросвязь, 2007. – № 2. – С. 9-10.
9. Петрова Е.А. Современный информационный рынок: микроэкономический анализ закономерностей формирования и развития / Петрова Е.А. – М. : Гелиос, 2004. – 128 с.
10. Рейман Л.Д. Закономерности функционирования и регулирования инфокоммуникаций / Рейман Л.Д. – М. : Научная книга, 2003. – 272 с.
11. Сакалош Т.В. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій: інновації та кризові явища / Сакалош Т.В. // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – К. : ІВЦ «Політехніка», 2006. – № 3. – С. 260-266.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.22

Мазур О.А.,
аспірант кафедри економіки підприємства,
Ужгородський національний університет
Сержанов В.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
Ужгородський національний університет

ВПЛИВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЦЕС КРАЇНИ

INFLUENCE OF THE SHADOW ECONOMY ON THE INVESTMENT PROCESS OF STATE

У статті розглянуто вплив тіннізації економіки на інтенсивність інвестиційного процесу в Україні. Досліджено зміст поняття інвестиційної привабливості. Проведено порівняльний аналіз статистичних та розрахункових даних, які характеризують інвестиційний процес, результативність діяльності промислового сектору та динаміку сприятливих для тіннізації економічної діяльності процесів.

Ключові слова: тіннова економіка, інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, економічна безпека.

У статті розглянуто вплив тіннізації економіки на інтенсивність інвестиційного процесу в Україні. Досліджено зміст поняття інвестиційної привабливості. Проведено порівняльний аналіз статистичних та розрахункових даних, які характеризують інвестиційний процес, результативність діяльності промислового сектору та динаміку сприятливих для тіннізації економічної діяльності процесів.

Ключові слова: тіннова економіка, інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, економічна безпека.

This paper examined the impact of the shadow economy in the intensity of the investment process in Ukraine. It examines the concept of investment attractiveness. It was also performed a comparative analysis of statistical and numerical data, that describes the investment process, the productivity of the industrial sector and the favorable dynamics for shadow economic activity processes.

Keywords: shadow economy, investment attraction, investment climate, economic security.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день економіка України функціонує в складних умовах, зумовлених системною кризою в ключових галузях промисловості. Однією із основних передумов для її подолання є створення сприятливого середовища для розвитку малого, середнього та великого бізнесу, появи підприємців, спроможних реалізувати ресурсний потенціал

країни, що стимулюватиме приплив інвестицій в реальний сектор. В свою чергу, від ефективності їх освоєння та використання залежить не лише рівень фінансово-економічного та технологічного розвитку, але й стабільність соціально-економічного та політичного становища.

Попри значний ресурсний потенціал, Україна в очах світової громадськості зали-

шається не досить привабливим об'єктом для відкриття та розвитку бізнесу. Зокрема, за рейтингом Doing Business на 2014 рік з-поміж 189 країн Україна займає 112 місце, покращивши результат на 25 позицій в порівнянні з минулорічним рейтингом (який було складено по 185 країнах) [20]. Проблема підвищення інвестиційної привабливості України є комплексною, оскільки потребує змін в законодавчій та інституційній сферах. Проте не менше значення має мінімізація впливу ефектів тіньової економіки (наприклад, корупції, дестабілізації фінансової системи, стабільності національної валюти, тощо) на формування інвестиційного клімату України, яка, з одного боку, відвертає увагу зовнішніх інвесторів на користь країн з вищим рівнем дотримання законності у приватному та публічному секторах, а з другого боку, створює чималі інвестиційні ризики для резидентів та перепони розвитку діючих підприємств. Таким чином, питання зменшення негативного впливу тіньової економіки, у т.ч. на інвестиційний клімат, залишається актуальним й на сьогодні.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Тіньова економіка як одна із назрілих проблем української держави супроводжує її від початку здобуття незалежності, тому ця тема є добре дослідженою на сьогодні. Зокрема, необхідно відзначити праці таких науковців як О. Бандурка, З. Варналій, В. Геєць, Я. Жаліло, В. Липкан, І. Мазур, М. Мельник, В. Мунтян, О. Турчинов, С. Сазанов, В. Сенчагов, присвячені вивченню сутності тіньової економіки, факторів її виникнення та розвитку, впливу на соціально-економічне життя суспільства.

Серед останніх досліджень необхідно відмітити внесок О. Підхомного та О. Глуценка в дослідження впливу нелегального підприємства на розвиток фінансової системи України [12], О. Рибчак – у вивчення особливостей розвитку тіньової економіки в Україні [14], М. Фоміної та ін. – у розуміння взаємозв'язку між тіньовою економікою та корупцією, особливостей їх розвитку, практики зарубіжних країн в запобіганні цим явищам [6], М. Кравченка – в дослідженні впливу тіньової економіки на економічну безпеку регіону [7], Є. Самойленка – у вивченні структури та

впливу тіньової економіки на економічний розвиток держави [15], І. Слинська – в розвиток напрямів зниження рівня тіньової економіки в регіоні [16].

Віддаючи належне внеску попередників, відзначимо, що поза увагою переважної більшості дослідників залишається проблема впливу тіньової економіки на інвестиційну привабливість держави та регіону, яка згадується, зазвичай, поверхнево. Виключенням є праці О. Труфанова, Д. Труфанова [18], Н. Краус [8], та ін., у працях яких це питання є об'єктом дослідження. Таким чином, потребу в дослідженні порушеної проблематики зумовлюють незначна чисельність спеціальних досліджень, присвячених оцінці впливу тіньової економіки на формування інвестиційного клімату, а також динамізм згаданого явища у вітчизняних умовах.

Мета статті полягає у виявленні змісту та структури впливів тіньової економіки на інвестиційну привабливість держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі сформовано чимало підходів до тлумачення сутності інвестиційної привабливості країни. Так, з суб'єктивної точки зору (очікувань власника капіталу), інвестиційна привабливість розглядається як узагальнена характеристика переваг і недоліків об'єкта інвестування. При її здійсненні проводиться суб'єктивна оцінка макроекономічної ситуації, що склалася в тій чи іншій країні. Інвестиційна привабливість визначається ступенем досягнення компромісу між інтересами інвестора та реципієнта інвестицій. Її рівень підвищується при швидкому досягненні консенсусу між суб'єктами інноваційно-інвестиційного процесу [9, с. 50].

Головна суть інвестиційної привабливості полягає в реалізації стратегії отримання максимального прибутку від вкладеного капіталу. Тому на сьогоднішній день, при розробці і прийнятті інвестиційних рішень, іноземний інвестор спирається на дослідження конкурентоспроможності регіональної економіки, а саме звертає увагу на регіони, які є більш привабливими [19, с. 60].

Інвестиційна привабливість визначається як система або сполучення різних

об'єктивних ознак, засобів і можливостей, що спричиняють в сукупності потенційний платоспроможний попит на інвестиції в даному регіоні [11, с. 40-47].

З точки зору факторного аналізу поняття інвестиційної привабливості країни можна тлумачити як сукупність політичних, соціальних, інституціональних, екологічних, макро- і мікроекономічних умов функціонування національної економіки, які забезпечують стабільність інвестиційної діяльності вітчизняних і зарубіжних інвесторів [4]; або як якісну та кількісну характеристика внутрішнього та зовнішнього середовища об'єкта можливого інвестування [2, с. 14-18].

Синтез наведених точок зору дозволяє сформулювати узагальнений підхід до тлумачення поняття інвестиційної привабливості, який підкреслює відносність та суб'єктивність будь-яких кількісно-якісних оцінок факторів інвестиційної привабливості, як показника, котрий фактично відображає якість пакету характеристик територіальної одиниці (області), які бере до уваги новий та чинний інвестор при прийнятті рішення щодо інвестування на даній кон-

кретній території. Оцінка інвестором тієї чи іншої території для інвестування є фактично його очікуванням отримати можливість здійснювати виробничо-комерційну діяльність, яка характеризується прийнятним рівнем ризику та дохідності (прибутковості) [13, с. 30-31]. Отже, інвестиційна привабливість території є основою для розгляду питання про доцільність здійснення інвестицій в конкретний об'єкт (суб'єкт господарювання), або галузь промисловості.

Необхідно відзначити, що попри чіткість та зрозумілість складових поняття інвестиційної привабливості, вищенаведені визначення не дозволяють розглядати його як об'єкт управлінського впливу, оскільки не розкривають проблему визначення пріоритетності тих чи інших факторів, на основі яких приймається рішення про інвестиції та/або їх вплив на значення підсумкової оцінки показника інвестиційної привабливості. У зв'язку з цим, для досягнення мети статті доцільно розглянути складові показника (фактори) інвестиційної привабливості та прослідкувати їх зв'язок (залежність) із ефектами тіньової економіки.

Таблиця 1

Товарна структура експорту, млн. дол. США

Назва товарів згідно з УКТЗЕД	2008	у % до заг. суми	2013	у % до заг. суми
Недорогоцінні метали та вироби з них	27594,0	41,2	17570,7	27,8
<i>чорні метали</i>	22954,6	34,3	14319,3	22,6
<i>вироби з чорних металів</i>	3533,1	5,3	2589,8	4,1
Мінеральні продукти	7046,1	10,5	7494,9	11,8
<i>руди, шлак і зола</i>	2153,6	3,2	3917,5	6,2
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6341,1	9,5	6975,0	11,0
Продукти рослинного походження	5577,4	8,3	8875,9	14,0
<i>насіння і плоди олійних рослин</i>	1426,2	2,1	2048,1	3,2
<i>зернові культури</i>	3703,8	5,5	6371,3	10,1
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	5045,3	7,5	4327,3	6,8
<i>продукти неорганічної хімії</i>	1603,6	2,4	1744,3	2,8
<i>добрива</i>	1996,5	3,0	1171,1	1,8
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	4321,3	6,5	3344,0	5,3
Всього	66954,4	100,0	63312,0	100,0

Джерело: побудовано на основі опрацювання даних [3]

Вихідною точкою є бачення інвестиційної привабливості як двокомпонентної структури, котра складається з [1, с. 2-7]:

- інвестиційного потенціалу, який визначається економічними, соціальними і природно-географічними факторами;
- некомпетентних інвестиційних ризиків, які зумовлені зовнішньою стосовно інвестора макроекономічною, політичною та соціально-економічною ситуацією на території.

Дослідження закономірностей формування інвестиційного потенціалу економічної системи має певні особливості. По-перше, необхідно зважати, на те, що кожен елемент (рівень) економічної системи, володіючи власним інвестиційним кліматом, впливає на формування інвестиційного клімату іншого елементу (рівня). Проте інвестиційний клімат економічної системи певного рівня не є сукупністю інвестиційних кліматів її складових нижчого рівня. По-друге, інвестиційний клімат кожного елемента економічної системи характеризується власним набором показників, які характеризують його інвестиційну привабливість. Тому ключовим моментом даного дослідження є відбір показників, які можуть якісно характеризувати динаміку інвестиційної привабливості України в сучасних економічних умовах.

З огляду на масштабність та комплексність порушеної проблематики, яка потребує самостійного фундаментального дослідження, в даній роботі розглянуто лише окремі показники, котрі дозволяють сформулювати загальне уявлення про основні тенденції інвестиційного процесу (в промислове виробництво):

- статистичні дані, котрі в загальних рисах характеризують розвиток промислового потенціалу держави, а також інвестиційну привабливість для внутрішнього та зовнішнього інвесторів;
- аналітичні дані, котрі характеризують організаційно-правові засади ведення бізнесу в Україні.

Охарактеризувати місце вітчизняного виробника в системі міжнародного поділу праці дозволяють дані про експорт з України, наведені нижче (табл. 1):

Найбільшими експортними галузями українського промислового комплексу

є металургія, видобувна промисловість, машинобудування та рослинництво, які в сукупності складають 64,6% вітчизняного експорту за 2013 рік. В порівнянні з докризовим 2008 р. аналогічний показник був дещо вищим та становив 69,5% при тому, що обсяг експорту був на 3642,4 млн. дол. США більшим, ніж за минулий рік.

Характерною рисою українського експортного потенціалу є сировинна орієнтація – більше третини всього експорту складають чорні метали, руди, шлак і зола, а також зернові культури. Відсутність в ключових галузі промисловості конкурентоспроможних на зовнішньому ринку виробництв продукції з доданою вартістю вказують на перебіг деструктивних процесів у вітчизняному промисловому комплексі.

Така ситуація має цілком закономірне пояснення – інвестиційна активність вітчизняних підприємств, спрямована на модернізацію застарілого обладнання та освоєння інноваційних виробництв є вкрай низькою, про що свідчать дані Державної служби статистики України [10]. За останні сім років частка підприємств, які ведуть інноваційну діяльність перебуває в межах 12,8%-17,4% від загальної кількості підприємств. За аналізований період можна виділити три періоди коливань інноваційної активності – з 2007 р. по 2009 р. частка підприємств зменшилася на 14,2% до 12,8%, з 2009 р. по 2012 р. – зросла з 13,8% до 17,4%, і в 2013 р. зменшилася до 16,8%.

Наведені дані вказують, що до інноваційного процесу в Україні залучається незначна кількість підприємств, які ймовірно, функціонують в перспективних, або монополізованих галузях промисловості, та здійснюються, відповідно до потреби визначеної кількості конкретних суб'єктів господарювання, на що вказує непропорційність витрат на інноваційну діяльність. Зокрема, найбільшою була сума у 2011 р., коли питома вага інноваційних підприємств складала 16,2%, а у 2012 р., коли їх було 17,4%, витрати були меншими за результат 2008 р., коли в інноваційну діяльність було залучено близько 13% підприємств. Відношення витрат на інноваційну діяльність до загальної суми інвестицій за відповідний період підтвер-

джує таку тенденцію. Проте, якщо у 2011 р. це співвідношення було найвищим із показником 5,5%, то у 2013 р. є найнижчим із показником 3,9%.

На тлі зниження обсягів експорту за 2013 р. в порівнянні з 2007 р. тривожною тенденцією є зниження питомої ваги інноваційної

продукції в загальному обсязі виготовленої продукції в Україні: з 6,7% до 3,3% відповідно.

Розглянемо динаміку внутрішніх та зовнішніх інвестицій в економіці України (табл. 2).

Вищенаведені дані вказують на те, що інвестиційна активність вітчизняного біз-

Таблиця 2

Інвестиції в економіці України за 2007-2013 рр., млрд. грн.

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Капітальні інвестиції, з них:	222,7	272,1	192,9	189,1	259,9	263,7	247,9
<i>власних коштів підприємств та організацій, млрд. грн.</i>	<i>130,5</i>	<i>161,3</i>	<i>127,4</i>	<i>115,0</i>	<i>152,3</i>	<i>156,1</i>	<i>157,1</i>
Прямі іноземні інвестиції в Україну, млрд. дол. США	29,49	35,72	40,03	44,71	49,36	54,46	58,16
Прямі іноземні інвестиції з України, млрд. дол. США	6,20	6,20	6,22	6,87	6,90	6,48	6,58

Джерело: побудовано на основі опрацювання даних [3; 5]

Таблиця 3

Зведені показники тіньової економіки України

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Легкість ведення бізнесу, бал	128	139	145	142	145	152	137	112
Дозвіл на будівництво, дн.	-	-	471	476	374	375	375	73
Дозвіл на електрифікацію, дн.	-	-	-	-	-	274	285	277
Реєстрація власності, дн. / % від вартості	93/3,4	93/3,3	93/2,9	93/2,6	117/4,1	117/3,9	69/3,7	45/1,9
Податкове навантаження, % від доходу	60,3	57,3	58,4	57,2	55,5	57,1	55,4	54,9
Захист інтересів інвесторів, бал	142	141	142	109	109	111	117	128
Забезпечення виконання угод, бал /дн.	26/183	46/354	49/354	43/345	43/345	44/343	42/343	45/378
Умови ведення ЗЕД, бал	106	120	131	139	139	140	145	148
Частка тіньової економіки за методом витрати населення-роздрібний товарооборот	38	40	45	44	44	45	-	-
Частка тіньової економіки за оцінками Ф. Шнайдера	47	46	46	45	44	-	-	-

* Оціночні періоди з рейтингу Doing Business кореговано з поправкою на рік вперед, оскільки наведені дані є прогнозними (тобто такими, що побудовані на наступний рік за результатами минулого).

Джерело: побудовано на підставі опрацювання даних [17; 20]

несу також перебуває на низькому рівні. Так, загальний обсяг капітальних інвестицій з 2007 р. до 2013 р. підвищився лише на 25,2 млрд. грн., проте так і не досягнув показника передкризового 2008 р. – 272,1 млрд. грн. В загальних рисах динаміка капітальних інвестицій повторюють коливання витрат на інноваційну діяльність: найнижчого рівня було досягнуто в 2010 р. – 189,1 млрд. грн., а найвищого в 2012 р. – 263,7 млрд. грн. Як і в попередньому випадку, за 2013 р. обсягу капітальних інвестицій знизився відносно попереднього року. Як і в попередньому випадку виявлена тенденція вказує на непропорційність інвестиційних витрат (відносно структури підприємств) та відсутність мотивації власників бізнесу розвивати свої виробництва.

Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України демонструє стійку тенденцію до зростання. З 2007 р. середньорічний приріст становив (розрахований за методом середньої геометричної) становив +12%, в результаті чого загальна сума інвестицій в 2013 р. зросла майже вдвічі в порівнянні з базовим роком та склала 58,16 млрд. дол. США. В свою чергу, обсяг інвестицій з України в економіку країн світу за весь проаналізований період залишався відносно стабільним, та коливався в межах 6,2-6,9 млрд. дол. США.

Вбачається, що розвиток вітчизняного промислового сектору здійснюється, переважно, за рахунок внутрішнього ринку. Так, обсяги реалізованої промислової продукції за аналізований період збільшилися більше ніж на 50% та становили у 2013 р. 1111,27 млрд. грн. Найрезультативнішим виявився знову 2012 р. за який даний показник становив 1400,68 млрд. грн. Крім 2013 р. зниження обсягів реалізованої продукції спостерігалось в 2009 р. до 806,55 млрд. грн., що становило -12% відносно 2008 р.

Варто відзначити, що за аналізований період було досягнуто практично двократного зростання в добувній та харчовій промисловості (162% та 97%, відповідно). Зростання від 25% і більше – загалом у переробній промисловості (39%), металургійному виробництві (25%), постачання енергоносіїв (68%). Узагальнення всього

вищенаведеного вказує на те, що залучені від іноземних та вітчизняних інвесторів позначаються, переважно, на реалізації потенціалу внутрішніх ринків промислової продукції.

Узагальнення вищенаведених статистичних даних дозволяє нам окреслити ключові періоди для оцінки співвідносності показників інвестиційної активності та тіньової економіки. Такими періодами є:

- 2007-2008 рр., які характеризуються зростанням економічної активності в усіх розглянутих сферах господарської діяльності, до впливу глобальної фінансової кризи;

- 2012 р., який є роком найвищої точки економічного зростання за аналізований період.

З огляду на специфіку тіньового сектору, яка виражається у відносності кількісних та якісних оцінок, в якості показників тіньової економіки використано:

- частку тіньового сектору в економіці України, розраховану за методом «витрати населення-роздрібний товарооборот» та оцінку Ф. Шнайдера;

- ключові показники рейтингу легкості ведення бізнесу (табл. 3).

Порівняння всього вищенаведеного вказує на те, що відсутня пряма залежність між динамікою опрацьованих статистичних та аналітичних даних. Зокрема, зростання офіційного сектору економіки, у т.ч. інтенсивності інвестиційного та інноваційного процесів в передкризові 2007-2008 рр. відбувається на тлі погіршення рейтингу та зростання частки тіньової економіки за методом «витрати населення-роздрібний товарооборот». Зокрема, погіршилися умови ведення зовнішньоекономічної діяльності та якість забезпечення виконання угод. Такі показники як реєстрація власності, захист прав інвесторів залишилися незмінними.

В розріз окресленої тенденції йде оцінка Ф. Шнайдер, на думку якого частка тіньової економіки України за 2008 р. знизилася на 1% від ВВП. Серед факторів також, які потенційно могли б сприяти зменшенню тіньового сектора та підвищенню результативності діяльності промисловості стало зниження податкового навантаження з

доходу суб'єктів господарювання – з 60,3% у 2006 р. до 57,3% у 2007 р. та незначне зростання до 58,4% у 2008 р.

Кризові роки та роки після кризового відновлення характеризуються погіршенням рейтингу легкості ведення бізнесу та оцінками частки тіньової економіки, розрахованої Міністерством фінансів.

Статистично найрезультативніший 2012 р. пов'язаний із продовженням перебування частки тіньової економіки на позначці 45% (за методом «витрати населення-роздрібний товарооборот»), погіршенням умов отримання дозволу на електрифікацію, захисту інтересів інвесторів, умов ведення зовнішньоекономічної діяльності. Суттєве покращення відбулося у сфері реєстрації прав власності, що сприяло поверненню позиції України в рейтингу Doing Business на докризовий рівень (показник за 2007 р.). Крім того, необхідно відмітити зниження податкового навантаження на бізнес, яке в 2012 р. становила близько 55,4% від доходу.

Завершуючи порівняння статистичних та аналітичних даних, відзначимо, що за 2013 р. українським урядом було здійснено ряд покращень у сфері ведення бізнесу, що відповідним чином позначалося на підвищення рейтингової позиції України – на 112

позицію. Такими рішеннями стали: суттєве поліпшення умов отримання дозволу на будівництво, а також відчутне скорочення тривалості та вартості процедури реєстрації прав власності. Разом з тим, інші позиції, зокрема, умови ведення зовнішньоекономічної діяльності, рівень забезпечення виконання угод, захисту інтересів інвесторів та отримання дозволу на електрифікацію продовжують залишатися на низькому рівні.

Висновки. На нашу думку, непослідовність дій регулюючих органів вказує на те, що держава досі не поспішає вирішувати проблеми корупції в життєво важливих сферах організації та ведення конкурентоспроможного бізнесу. Вочевидь штучно ускладнені реєстраційні процедури, значний податковий тиск, а також невідгідні умови здійснення експортно-імпортних операцій знижують зацікавленість внутрішніх та зовнішніх власників капіталу в інвестиціях, спрямованих на модернізацію матеріально-технічної бази промислового сектору та відкриття інноваційних виробництв.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні впливу ефектів тіньової економіки на структуру факторів формування інвестиційного клімату держави

Список літератури:

1. Гафуров И. Инвестиционная привлекательность региона // Управление риском. – 2005. – № 1. – С. 2-7.
2. Гребенникова Е. Состояние инвестиционной деятельности в Украинеи возможности ее активизации / Е. Гребенникова // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – № 2. – С. 14-18.
3. Зовнішньоекономічна діяльність [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України : [сайт] / Статистична інформація. – 2014. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm (21.05.2014). – Назва з екрану.
4. Інвестиційна політика держави [Електронний ресурс] // Український фонд підтримки підприємництва : [сайт] / Міжнародні фінанси. – 2013. – Режим доступу: <http://ufpp.kiev.ua/investicijna-politika-derzhavi/> (09.05.2014). – Назва з екрану.
5. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України : [сайт] / Інвестиції та основні засоби. – 2014. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/ibd/kindj/infin_u/infin01_14u.htm (21.05.2014). – Назва з екрану.
6. Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект: монографія / М.В. Фоміна, В.В. Приходько, М.Г. Каптуренко та ін.; кер. авт. колективу і наук. ред. М.В. Фоміна. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. – 333 с.
7. Кравченко В.М. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку регіону автореферат дис. ... канд. екон. наук : 21.04.01 / М.В. Кравченко ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ : [б. и.], 2013. – 20 с.
8. Краус Н.С. Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання [Текст] : монографія / Наталія Миколаївна Краус. – Полтава : Дивосвіт, 2014. – 144 с.
9. Ляшенко Ю.П. Особливості підходу до оцінки інноваційно-інвестиційної привабливості старопромислових регіонів // Прометей. – 2013. – №1. – С. 49-55.
10. Наукова та інноваційна діяльність (1990-2013 рр.) [Електронний ресурс] // Державна служба

статистики України : [сайт] Наука та інновації. – 2014. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html (21.05.2014). – Назва з екрану.

11. Петкова Л.О. Інвестиційна привабливість регіонів // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 40-47.

12. Підхомний О.М. Нелегальне підприємництво та фінансова система України в умовах глобалізації : монографія / О.М. Підхомний, О.О. Глущенко ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : Сполом, 2011. – 346 с.

13. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій; Київський міжнародний інститут соціології, 2013. – [б.и.]. – 50 с.

14. Рибчак О.С. Тіньова економіка та особливості її розвитку в Україні [Текст] : автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / О.С. Рибчак ; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". – К. : [б. и.], 2012. – 20 с.

15. Самойленко Є.Г. Тіньова економіка: структура та вплив на економічну динаміку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Є.Г. Самойленко; ДВНЗ "Нац. гірн. ун-т" . – Дніпропетровськ, 2013. – 19 с.

16. Слинько І.М. Напрями зниження рівня тіньової економіки в регіоні : автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / І.М. Слинько ; Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : [б. и.], 2013. – 20 с.

17. Тіньова економіка в Україні [Електронний ресурс] / Вікіпедія – вільна енциклопедія. – 2013. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Тіньова_економіка_в_Україні (21.05.2014). – Назва з екрану.

18. Труфанов А.Г. Влияние «теневой» экономики на инвестиционный климат и конкурентоспособность отечественного рынка / А.Г. Труфанов, Д.А. Труфанов // Культура народов Причерноморья. – Симферополь: Межвузовский центр «Крым», 1999. – №10. – С. 37-40.

19. Швець В.Я. Оцінка інвестиційної привабливості Дніпропетровського та Донецького регіонів / В.Я. Швець, Т.О. Єрохондіна // Розробка родовищ . – 2013. – № 2013. – С. 59-66.

20. Doing Business 2014: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises [Електронний ресурс] // Doing Business: measuring business regulations : [сайт] / Reports. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2014> (09.05.2014). – Назва з екрану.

УДК 339.1

Мікловда В.П.,

*доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України,
завідувач кафедри економіки підприємства,
Ужгородський національний університет*

Кубіній В.В.,

*кандидат економічних наук, доцент,
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету*

Мошак С.М.,

*здобувач кафедри економіки підприємства,
Ужгородський національний університет*

РЕДУКЦІОНІСТСЬКИЙ ПІДХІД ДО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ ТА ЙОГО ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

REDUCTIONIST APPROACH TO THE REGION'S COMPETITIVENESS AND ITS EXPORT-IMPORT POTENTIAL

У статті з позиції редукціонізму запропоновані результати аналізу експортно-імпорتنих операцій Закарпатської області як фактору впливу на регіональну конкурентоспроможність. Виділені основні обструкції, що гальмують розвиток зовнішньоекономічної діяльності регіонів України та знижують рівень їх конкурентоспроможності, серед яких особливе місце займають: недосконалість методів стратегічного управління регіонами та їх конкурентоспроможністю, відсутність адекватної сучасним вимогам законодавчої бази, помилки у ціновій стратегії, застаріла технічна платформа, відсутність відповідної системи підготовки та перепідготовки кадрів.

Ключові слова: редукціонізм, потенціал, зовнішньоекономічна діяльність, обструкції, регіон, конкурентоспроможність.

В статье с позиции редукционизма изложены результаты анализа экспортно-импортных операций Закарпатской области как фактора влияния на региональную конкурентоспособность. Определены обструкции, тормозящие развитие внешнеэкономической деятельности регионов Украины и снижают уровень их конкурентоспособности, среди которых особое место занимают: несовершенная система стратегического управления региональной конкурентоспособностью, отсутствие адекватной современным требованиям законодательной базы, ошибки в ценовой стратегии, устарела техническая платформа, отсутствие соответствующей системы подготовки и переподготовки кадров.

Ключевые слова: редукционизм, потенциал, внешнеэкономическая деятельность, обструкции, регион, конкурентоспособность.

The paper proposes the analysis of export-import operations of Transcarpathian region as a factor of influence on regional competitiveness from the point of view of reductionism. The basic obstructions, hindering the development of foreign economic activity of Ukraine's regions and reducing their level of competitiveness, are covered. Among them: the deficit of strategic mechanisms of regional development and export-import potential, the lack of an adequate legal framework to modern requirements, errors in pricing strategy on foreign markets, outdated technology platform of Ukrainian enterprises, the lack of appropriate training and retraining.

Keywords: reductionism, potential, foreign trade, obstruction, region, competitiveness.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність регіональної економіки представляє собою здатність її господарської системи забезпечувати провідні позиції не лише на внутрішніх ринках, але й формувати та реалізовувати експортний портфель регіону. Останнім часом прискорилися процеси інтеграції України у світову економіку, наслідком чого стала всі більш тісна взаємодія та взаємозалежність як національних економік на світовому ринку, так й регіональних економічних комплексів. При цьому окремі регіони забезпечують реалізацію певних функціонально-процедурних напрямків щодо розвитку зовнішньоекономічної діяльності національної економіки та суб'єктів господарювання. Наприклад, регіони створюють привабливі умови для приходу транснаціональних корпорацій на внутрішній ринок через комплекс дій щодо підтримки закордонного інвестора. Так, саме регіон забезпечує відповідну робочу силу, логістичні можливості, інституціонально-культурне середовище. Відповідно, транснаціональні корпорації не лише створюють додаткові робочі місця та сплачують податки, але й приносять нові технології та забезпечують підвищення показників експорту продукції.

Завдяки активізації зовнішньоекономічної діяльності регіон отримує додаткові можливості розвитку та використовує зовнішньоекономічну діяльність (ЗЕД) як фактор посилення позицій на конкурентному внутрішньому полі. Це призводить до того, що регіони починають грати відповідну роль у процесах глобалізації, наслідком чого вони стають частинами єдиної світової або певної міжнародної економічної системи.

Особливого значення набуває зовнішньоекономічна діяльність як оціночна база для характеристики стану конкурентоспроможності регіону.

Огляд останніх публікацій. Питання конкурентоспроможності регіону висвітлені в працях Яремко Л. А., Полякової Ю. В. (2013), які пропонують ввести поняття глобальної конкурентоспроможності регіону як здатності протистояти викликам глобального середовища і забезпечувати зовнішньоекономічну безпеку, але при цьому наголос роблять не на зовнішньоекономічній діяльності, а на

фіскально-фінансових аспектах [9]. В.Смочко проблематику конкурентоспроможності регіону обмежує факторним аналізом. Головними чинниками конкурентоспроможності регіону він вважає адміністративно-управлінські, що активізують людський та природний потенціал (2012) [5]. Квінтесенцією досліджень закарпатських вчених є визначення системного підходу до конкурентоспроможності регіону. Так, у монографії, присвяченій стратегічному управлінню конкурентоспроможністю регіону автори (2013) розкривають епістемологічні підходи та визначають практичні шляхи формування регіональних конкурентних переваг. Але тематика конкурентоспроможності регіональної економіки залишає поза увагою зовнішньоекономічну діяльність підприємств, що суттєво знижує проектну частину дослідження [8].

З іншого боку, зовнішньоекономічна діяльність висвітлюється в наукових публікаціях деякою мірою обмежено, не враховуючи регіональні аспекти. Думка науковців стосовно зовнішньоекономічної діяльності сконцентрована головним чином на таких проблемах як визначення теоретико-методологічних основ (О.Є. Новіков, Т.Ш. Садридінов, 2014 р.) [4], характеристики зовнішньоекономічної діяльності підприємств (О.М. Вакульчик, Д.П. Дубицький, 2012 р.) [2], механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності (О.П. Борисенко, 2011) [1]. Проблематика зовнішньоекономічної діяльності як фактору та ознаки конкурентоспроможності регіону не знаходить відповідного висвітлення, при тому, що саме зовнішньоекономічна діяльність виступає індикатором відкритості економіки а її активізація є фактором побудови конкурентоспроможності економічної системи.

Метою дослідження, результати якого запропоновані у даній статті, є проведення аналізу зовнішньоекономічної діяльності Закарпатської області та інших регіонів України, що дозволить оцінити стан експортно-імпоротної активності і визначити обструкції побудови конкурентоспроможності економічної системи.

Результати дослідження. Потенціал конкурентоспроможності являє собою сукупність здатностей економічного суб'єкта, які

є результатом досвіду попереднього функціонування, а також можливостей, що забезпечать унікальність певних позицій економічної особи в майбутньому. Дослідження сутності конкурентоспроможності регіону та її потенціалу може бути проведено з позиції редукціонізму, що сприяє більш детальному визначенню факторів впливу на формування потенціалу. Редукціонізм являє собою методологічний підхід, який передбачає зведення складного до простого або ж цілого до його окремої частини. Редукціонізм покликаний сприяти відкриттю загальних законів та імперативів існування і дії певних об'єктів та на цій основі будувати зображення всієї реальності. Метод редукціонізму передбачає спрощення явища, зведення більш високого рівня організації до нижчого за умови, що закономірності функціонування об'єктів нижчого рівня можуть пояснити, як функціонує система більш високого рівня. Історично і методично редукціонізм пов'язаний з механіцизмом, який передбачає, що всі явища в навколишньому світі підпорядковані одним і тим же фізичним або механічним законам. Механіцизм проявляється в таких формах:

1. Проходження в процесі наукового аналізу шляху від складного до простого, тобто від більш складних форм і об'єктів існуючого світу до простих і менш розвиненим.

2. Зведення якісних характеристик до кількісних.

3. Застосування принципу адитивності, відповідно до якого ціле явище являє собою арифметичну суму складових частин.

Механіцизм і редукціонізм спираються на постулат, що існуюча дійсність являє собою складну машину, яка управляє всіма вхідними в її пристрій об'єктами. При всій своїй обмеженості механіцизм і редукціонізм дозволяють виділити об'єкти, які становлять досліджуване явище, що надалі надає можливість встановити взаємозв'язки між ними, а отже, перейти до застосування системного підходу в аналізі.

Конкурентоспроможність регіону в контексті теорії потенціалів є сукупністю стратегічних потенціалів, серед яких особливе місце займає зовнішньоекономічний ресурс.

Зовнішньоекономічний потенціал регіону як складова регіональної конкурентоспроможності представляє собою здатності та можливості підприємств регіону здійснювати за позитивною динамікою експортно-імпорتنі операції. При цьому динаміка повинна мати випереджальний характер у порівнянні з суб'єктами інших регіональних об'єднань. Лише за умови інтенсивної темпоральності позитивного тренду зовнішньоекономічної діяльності регіон забезпечує

Рис. 1. Обсяг імпорту товарів регіонами України у 2013 році [6]

відповідне позиціонування на конкурентному полі як лідер, що надає йому пакет подальших конкурентних переваг.

За структурним наповненням потенціал зовнішньоекономічної діяльності у складі потенціалу регіональної конкурентоспроможності може бути представлений як адитивна модель таких складових:

1. Ресурсний потенціал зовнішньоекономічної діяльності. Ресурсний потенціал припускає наявність, як матеріальних засобів, так і нематеріальних активів. До ресурсному потенціалу може бути віднесено й географічне положення, клімат та інші фактори, що надають економічному об'єкту можливості додаткових переваг. Особливого значення набуває людський потенціал, який являє собою такі якості робочої сили, що дають можливість досягати певних цілей. При цьому людський потенціал відіграє подвійну роль. З одного боку, людський потенціал реалізується в процесі виробництва як важливий елемент, фактор господарської діяльності. З іншого – людський потенціал являє собою сукупність мотивів, потреб, цінностей, відносин, які проявляються в процесі господарської діяльності. Саме сукупність зазначених характе-

ристик і властивостей людського потенціалу визначають ефективність функціонування другої складової конкурентоспроможності – потенціалу суб'єкта управління.

2. Потенціал суб'єкта управління зовнішньоекономічною діяльністю включає організаційну складову, інформаційну компоненту, кадровий елемент та компетенції. Організаційна складова передбачає такий важіль механізму конкурентоспроможності, який забезпечує взаємодію всіх структурних підрозділів суб'єкта господарської діяльності, пов'язаний з удосконаленням організації виробництва і праці, оплати праці та відповідальності за якість продукції, забезпеченням культури виробництва та відповідного рівня кваліфікації робочої сили. Організаційна складова забезпечує комплексність, яка передбачає ступінь поділу праці в суспільстві, регіоні або окремої організації, рівень спеціалізації, кількість рівнів ієрархії; формалізацію, тобто набір правил і процедур, іншими словами – інституційну архітектуру господарської системи; співвідношення централізації і децентралізації, що припускає виділення рівнів з певними повноваженнями і відповідальністю.

Реальний стан потенціалу зовнішньоекономічної діяльності регіону оцінюється з

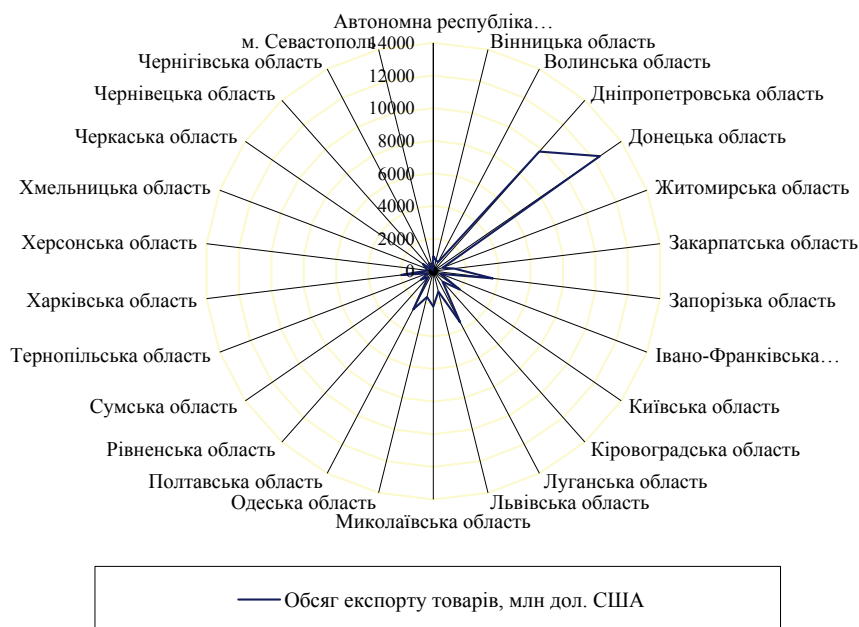

Рис. 2. Обсяг експорту товарів регіонами України 2013 році [6]

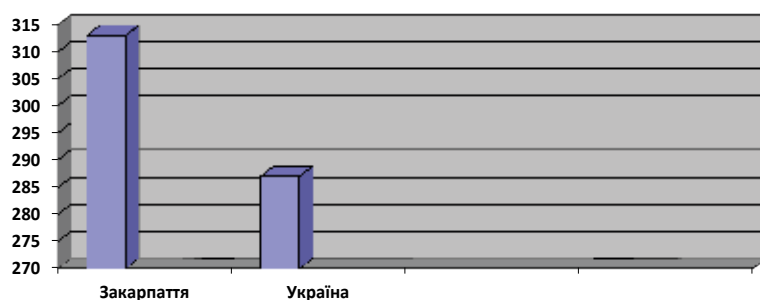

Рис. 3. Темпи зростання показника експорту на одну особу населення Закарпаття та України у 2013 році у порівнянні з 2003 роком, %

позиції редуccionізму через складову експорту та складову імпорту.

Статистичні викладки показують, що за останні десять років Україна та її регіони суттєво збільшили експортно-імпортні операції.

Як свідчать данні національної статистики, загальний обсяг імпорту товарів в Україну у 2003 році склав 23020,1 млн. дол. США, а у 2013 році – 76986,8 млн. дол. США [6, с. 410, 437]. На рис. 1 наведена діаграма обсягів імпорту продукції регіонами України за виключенням м. Київ, де показник значно перевищує середній рівень імпорту по Україні. Масштаб співвідношення обсягу імпорту Києва до інших регіонів не дозволяє побудувати діаграму, візуально адекватну статистичним даним.

України. Також низький обсяг спостерігався у Кіровоградській області, у 2003 році склав 50,3 млн. дол. США, це 0,22% від загального обсягу імпорту України. В Закарпатській області цей показник у 2003 році склав 453,3 млн. дол. США, що склало 1,97% від загального обсягу імпорту товарів в Україну.

У 2013 році найбільш високий рівень імпорту товарів спостерігався також у м. Києві – 26677,5 млн. дол. США, це склало 34,65% від загального обсягу імпорту товарів в Україну. Найнижчий рівень цього показника у 2013 році спостерігався у м. Севастополь – 106,9 млн. дол. США, це лише 0,14% від загального обсягу імпорту України. Також низький обсяг спостерігався у Чернівецькій області: у 2013 році він склав 158,1 млн. дол. США, це 0,21% від загального обсягу

Найбільш високий рівень імпорту товарів у 2003 році спостерігався у м. Києві – 5017,6 млн. дол. США, це склало 21,80% від загального обсягу імпорту. Найнижчий рівень цього показника у 2003 році спостерігався у м. Севастополь – 39,9 млн. дол. США, це лише 0,17% від загального обсягу імпорту

Таблиця 1

Показники, які характеризують конкурентоспроможність продукції підприємств Закарпатської області у 2003 і 2013 роках [7]

Показник	2003 р.	2013 р.	Абсолютне відхилення
Обсяг експорту товарів із Закарпатської області, млн. дол. США	414,6	1300,0	885,4
Обсяг експорту товарів із України, млн. дол. США	23066,8	63320,7	40253,9
Частка експорту товарів із Закарпатської області у загальному обсязі експорту товарів із України, %	1,80	2,05	0,25
Обсяг експорту товарів із України в розрахунку на одну особу населення, дол. США	484,4	1390,1	905,7
Обсяг експорту товарів із Закарпатської області в розрахунку на одну особу населення, дол. США	331,4	1036,4	705,0

імпорту України. У 2013 році імпорт товарів у Закарпатську область склав 2062,5 млн. дол. США, що склало 2,68% від загального обсягу імпорту товарів в Україну. Частка цього показника змінилася у м. Києві на 12,86%, маючи позитивну динаміку. Це є найвищий показник зростання частки з усіх регіонів України за аналізований період. У м. Севастополі зміна частки є від'ємною і склала -0,03%. Зміна частки імпорту у загальному обсязі по Україні у Закарпатській області становила 0,71%. Найбільше зниження частки імпорту товарів спостерігається у Запорізькій області (-1,56%).

Стан експортної активності регіонів запропоновано на рис. 2.

Загальний обсяг експорту товарів із України у 2003 році склав 23066,8 млн. дол. США [6], а у 2013 році – 63320,7 млн. дол. США. Найбільш високий рівень експорту товарів у 2003 році спостерігався у Донецькій області – 4960,3 млн. дол. США, це склало 21,50% від загального обсягу експорту України. Найнижчий рівень цього показника у 2003 році спостерігався у м. Севастополь – 52,7 млн. дол. США, це лише 0,23% від загального обсягу експорту України. В Закарпатській області цей показник у 2003 році склав 414,6 млн. дол. США, що склало 1,80 % від загального обсягу експорту товарів в Україну.

Найбільш високий рівень експорту товарів у 2013 році спостерігався, як і у 2003 році в Донецькій області – 12408,6 млн. дол. США, це склало 19,60% від загального обсягу експорту товарів із України. Але також значно зріс обсяг експорту товарів у м. Київ і сягнув 12336,8 млн. дол. США, це склало 19,48% від загального обсягу експорту товарів із України. Найнижчий рівень цього показника у 2013 році спостерігався у м. Севастополь – 99,8 млн. дол. США, це лише 0,16% від загального обсягу експорту товарів із України. У 2013 році експорт товарів із Закарпатської області склав 1300,0 млн. дол. США, що склало 2,05% від загального обсягу експорту товарів із України.

Як видно з таблиці 1, спостерігається покращення зовнішньоекономічної діяльності підприємствами Закарпатської області.

Важливим показником, що характеризує експортний потенціал регіону є індикатор експорту на одну особу населення.

Наочне порівняння зміни даного показника по Закарпатській області та Україні у 2013 році в порівнянні з 2003 роком наведено на рис. 3.

Данні рис. 3 надають можливість зробити висновок, що експортно-імпортний потенціал Закарпатської області збільшився більш високими темпами, ніж в Україні в цілому. З одного боку, це пов'язано з вигідним становищем регіону як прикордонного економічного об'єднання. З іншого – Україна за період до 2013 року нарощувала обмін товарами та послугами зі східними контрагентами, що обумовлювало певні переваги східної України, де в той час був сконцентрований основний виробничий потенціал.

Які фактори гальмують розвиток ЗЕД Закарпатської області та інших регіонів України:

1. Відсутність реального стратегічного бачення та обґрунтованих концепцій розвитку України та її регіонів на державному рівні, а відповідно й механізмів активізації їх зовнішньоекономічної діяльності. Загальна орієнтація на Європейський Союз ще не забезпечує системного підходу до формування важелів, що створюють конкурентні переваги гравцям зовнішньоекономічної діяльності. Управління зовнішньоекономічною діяльністю регіонів носить більшою мірою кон'юнктурний характер і не дозволяє сформувати довгострокові конкурентні переваги. Неувага до механізмів підтримки на державному рівні входження українських суб'єктів на європейські ринки гальмує формування потенціалу зовнішньоекономічної діяльності.

2. Законодавчо-інституціональні засади здійснення експортно-імпортних операцій. ЗЕД відбувається в умовах недосконалості українського зовнішньоекономічного законодавства. В широкому колі ситуацій має місце дефіцит механізмів реалізації цих законів. Через відсутність відповідних інституційних норм ЗЕД виникають проблеми з реалізацією контрактів, що призводить до прихованих та явних збитків підприємств, погіршення їх фінансових позицій, а

це викликає зменшення податкових відрахувань у бюджеті. Крім цього, репутация підприємства, регіону та країни знижується, що негативно відображається на їх конкурентоспроможності та здатності до стратегічної співпраці із закордонними контрагентами.

3. Відсутність адекватних сучасним умовам маркетингових стратегій конкуренції на закордонних ринках. Акценти поставлені на проведення лише цінової конкуренції, що характерно для регіонів, які спеціалізуються на експорті ресурсів. Відомо, що маркетингова стратегія знаходиться у тісному взаємозв'язку з корпоративною стратегією, а переважання цінових важелів конкуренції у зовнішньоекономічній діяльності гальмує впровадження видів діяльності та виробництва продукції, які можуть бути конкурентними за неціновими параметрами.

4. Застарілість основних засобів, рівень зносу яких на кінець 2013 року по Україні досяг та перевищив 77% [6]. А впровадження нових технологій неможливе на відсталій техніці та застарілій технології, що разом із попередньою обструкцією гальмує впровадження інновацій та виробництво продукції принципово нової якості. Збільшення інвестицій в цих умовах сприяє тиражуванню застарілих технологій та виробництву неконкурентоспроможної продукції.

5. В Україні та її регіонах відмічена недосконала структура капітальних інвестицій. Так, у 2013 році в Закарпатській області капітальні інвестиції були здійснені на рівні 2645,8 млн. грн., при цьому їх частка у нематеріальні активи складала менше 1% [7, с. 154]. При цьому у структурі балансів підприємств США частка нематеріальних активів у середньому перевищує 50% необоротних активів підприємств. Ігнорування нематеріальних активів, недооцінка інвестицій у нематеріальні активи також призводять до науково-технічної відсталості країни, її

регіонів та підприємств у порівнянні з передовими країнами світу.

6. Недостатній рівень кваліфікації кадрів. Так, кожний рік підвищення кваліфікації проходить не більше 5 відсотків в середньому по Україні. Це означає, що в середньому одна особа пройде підвищення кваліфікації або перенавчання один раз у двадцять років. В умовах прискороного науково-технічного прогресу персонал з таким рівнем підготовки не здатний працювати на сучасній техніці та застосовувати передові технології.

Висновки. Проведене дослідження показало, що у Закарпатській області показник імпорту у 2003 році знаходився ні відмітці 453,3 млн. дол. США, що склало 1,97 % від загального обсягу імпорту товарів в Україну. У 2013 році імпорт товарів у Закарпатську область склав 2062,5 млн. дол. США, що досягло 2,68% від загального обсягу імпорту товарів в Україну. В Закарпатській області розмір експортних операцій у 2003 році охопив 414,6 млн. дол. США, що склало 1,80% від загального обсягу експорту товарів в Україну. У 2013 році експорт товарів із Закарпатської області склав 1300,0 млн. дол. США, що склало 2,05% від загального обсягу експорту товарів із України. Вказана динаміка свідчить про активізацію експортно-імпортової активності Закарпатської області, що характеризує підвищення її конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Факторами, що обмежують участь України та її регіонів у експортній діяльності, а відповідно й їх конкурентоспроможність, визначені: недосконалість інституціональних засад зовнішньоекономічної активності; орієнтація на цінову конкуренцію; застаріла техніко-технологічна база підприємств; диспропорції інвестиційної діяльності та недооцінка ролі матеріальних активів у формуванні конкурентних переваг; недоліки у підготовці кадрів та ін.

Список літератури:

1. Борисенко О.П. Нетарифні заходи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні: проблеми та шляхи вирішення [Електронний ресурс] / О. П. Борисенко // Аналітика і влада. – 2011. – № 4. – С. 188-194. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/avlad_2011_4_32.pdf.
2. Вакульчик О.М. Аналіз ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємства [Електронний ресурс] / О.М. Вакульчик, Д.П. Дубицький // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Економіка. – 2012. – № 2. – С. 75-82. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsue_2012_2_12.pdf.

3. Вартість основних засобів у 2000–2013 роках. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/ibd/voz/voz_u/voz06_u.htm.
4. Новіков О., Систематизація наукових поглядів щодо визначення сутності терміну «зовнішньоекономічна діяльність» / О.Новіков, Т.Садридін // – Вісник Хмельницького національного університету. – 2014. – № 2. – Т. 2.
5. Смочко В.Ю. Конкурентоспроможність регіону та якісні фактори її забезпечення [Електронний ресурс] / В.Ю. Смочко //Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 3. – С. 182-186. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/frvu_2012_3_41.pdf.
6. Статистичний збірник «Регіони України 2013» / Держкомстат України; [За ред. О.Осауленка]. – ТОВ Консультант, 2014. – Частина 2. – 783 с.
7. Статистичний щорічник Закарпаття 2013, Ужгород. – 2014. – 510 с.
8. Стратегічне управління конкурентоспроможністю: епістемологічні підходи та практична проблематика: монографія / [В.П.Мікловда, І.Г.Брітченко, Н.Ю.Кубіній та ін.]. – Полтава: Пует, 2013. – 307 с.
9. Яремко Л.А. Глобальна конкурентоспроможність регіону та фінансово-економічні аспекти її підвищення [Електронний ресурс] / Л.А. Яремко, Ю.В. Полякова // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер.: Економіка і менеджмент. – 2013. – № 1. – С. 7-17. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vsuem_2013_1_3.pdf.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.025.1:332.142

Мікловда В.П.,
*доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії наук України,
завідувач кафедри економіки підприємства,
Ужгородський національний університет*

Пітюлич М.М.,
*кандидат економічних наук, доцент,
докторант,
Інституту регіональних досліджень
Національної академії наук України*

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

LEGISLATIVE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF MOUNTAIN AREAS OF UKRAINE

У статті окреслено нормативно-правову базу, що регулює розвиток гірських територій України. Окреслено функції інститутів, що відповідають за розвиток гірських територій в Україні. Запропоновано конкретні шляхи підвищення ефективності інституційного та нормативно-правового забезпечення розвитку гірських територій України.

Ключові слова: гірські території, інституційне забезпечення, соціально-економічний розвиток, інституційні засади, нормативно-правові акти.

В статье обозначена нормативно-правовая база, регулирующая развитие горных территорий Украины. Определены функции институтов, отвечающих за развитие горных территорий в Украине. Предложены конкретные пути повышения эффективности институционального и нормативно-правового обеспечения развития горных территорий Украины.

Ключевые слова: горные территории, институциональное обеспечение, социально-экономическое развитие, институциональные основы, нормативно-правовые акты.

The article is designated by the regulatory framework governing the development of mountainous areas of Ukraine. Functions of the institutions responsible for the development of mountainous areas in Ukraine. Proposed concrete ways to improve the institutional and regulatory framework of the development of mountain areas of Ukraine.

Keywords: mountain areas, institutional support, social and economic development, institutional frameworks, regulations.

Постановка наукової проблеми, її актуальність та ступінь розробки. Досягнення стратегічної мети державної політики у сфері соціально-економічного розвитку гірських територій вимагає сформованої та повноцінної нормативно-правової бази. Ці питання відображені у працях таких вітчизняних науковців, як: С. Біла,

З. Варналій, В. Воротін, В. Демченко, П. Жук, В. Кравців, О. Настечко, П. Самольтов, Ю. Стадницький, О. Шаблій, Л. Шевчук та інших, присвячених загальним проблемам розвитку гірських територій України. Проте проблема удосконалення нормативно-правового забезпечення їх соціально-економічного розвитку залишається ще недостатньо дослідженою і потребує детальнішого розгляду.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній момент процес планування та прогнозування соціально-економічного розвитку гірських територій в Україні регулюють такі нормативно-правові акти, як Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від 23.03.2000 р. та Постанова Кабінету Міністрів України “Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету” від 26.04.2003 р.

Серед важелів державного регулювання процесів розвитку гірських територій на особливу увагу заслуговують нормативно-правові документи, що повинні створювати основу для їх стабільного розвитку і максимально ефективної віддачі від функціонування відповідного соціально-економічного комплексу. На сьогодні політика щодо гірських територій в Україні регламентується такими основними законодавчо-нормативними актами, як Закон України “Про статус гірських населених пунктів в Україні” від 15.02.1995 р., Постанова Кабінету Міністрів України “Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських” від 11.08.1995 р., Постанова Кабінету Міністрів України “Про умови оплати праці осіб, які працюють в гірських районах” від 11.08.1995 р. Вищезгадані документи декларують державні гарантії соціально-економічного розвитку гірських територій і населених пунктів, яким надано статус гірських. Питання соціально-економічного розвитку гірських територій регулюються і багатьма іншими нормативно-правовими документами, однак лише частково і доповнюють вище названі документи.

Засади соціально-економічного розвитку гірських територій безпосередньо регламен-

товані Законом України “Про стимулювання розвитку регіонів”, у якому, зокрема, визначено механізм планування розвитку регіонів, згідно з яким Кабінет Міністрів формує державну стратегію регіонального розвитку, а на її основі місцеві органи влади розробляють регіональні стратегії, що містять також і завдання соціально-економічного розвитку гірських територій. Іншими інструментами реалізації соціально-економічної політики в гірських територіях визначено програми подолання депресивного стану територій та державні цільові програми відповідного галузевого скерування.

Низка нормативно-правових актів регулює соціально-економічний розвиток гірських територій через затвердження найрізноманітніших програм. Зокрема, в переліку державних (цільових) програм, які планувалось фінансувати у 2013 р., нараховувались 120 різних програм, які затверджені Парламентом, Урядом та Президентом України [1]. Більша частина цих програм певним чином впливає на розвиток відповідних гірських територій окремих областей України. Місцеві органи влади, своєю чергою, на виконання нормативно-правових актів, а також із власної ініціативи розробляють та затверджують свої програми, загальна кількість яких в окремому органі влади може перевищувати кілька десятків. Це і загальнопоширені Програми соціально-економічного розвитку областей (районів), наприклад Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області до 2015 року, а також спеціальні, наприклад регіональна програма розвитку сільських територій у Закарпатській області тощо.

Загалом, ретроспективний аналіз програм соціально-економічного розвитку регіонів, де відповідно визначались і завдання стосовно їх гірських територій, свідчить про те, що протягом останніх років щороку розроблялись і затверджувались десятки нових програм, фінансування яких вимагало значних бюджетних коштів. Відбувалось це з різних підстав: за ініціативи Кабінету Міністрів України, на виконання доручень Верховної Ради України, Президента України, Ради національної безпеки та оборони України.

На сьогодні порядок розроблення та виконання державних цільових програм регулюється Постановою Кабінету Міністрів України № 10626 від 31.01.2007 р. та низкою наказів центральних органів виконавчої влади [6]. Проте проблема правового регулювання процесу формування державних цільових програм тісно пов'язана з необхідністю прийняття єдиного загальнодержавного стратегічного документа розвитку держави, через що відсутні чітко встановлені довгострокові пріоритети державної політики, на реалізацію яких мають бути спрямовані державні цільові програми. Правовими підставами для розробки такого документа у розвинених країнах світу слугують стратегічні орієнтири збалансованого розвитку відповідно до міжнародних рішень у Ріо-де-Жанейро (1992) [5] та Йоганнесбурзі (2002) [2]. Окрім того, необхідність розроблення документа зі стратегічними орієнтирами розвитку держави зумовлюється і зобов'язаннями, що взяті Україною після приєднання нею 19 квітня 2007 р. до Паризької декларації щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги [9].

Таким чином, на сьогодні в Україні створені певні правові умови для планування та реалізації соціально-економічного розвитку гірських територій, зокрема сформована відповідна інституційна інфраструктура, деякі норми продубльовані в кількох нормативних актах (наприклад, інструменти сталого розвитку територій, які можна використати і у випадку гірських територій) [8]. Тому подальше вдосконалення законодавства в цій сфері має бути спрямовано, насамперед, на усунення окремих прогалин її нормативно-правового забезпечення та врегулювання правовідносин, що виникають з огляду на необхідність забезпечення сталого розвитку гірських територій.

Так, важливого значення набуває удосконалення нормативно-правових засад вітчизняної регуляторної політики, насамперед у спосіб імплементації процедури розробки проектів соціально-економічного розвитку саме гірських територій. Зазначене ще на стадії планування нормативно-правових актів в Україні суттєво зможе підвищити рівень ефективності запланованих заходів

та сприятиме запобіганню прийняття необґрунтованих управлінських рішень [12].

При розгляді нормативно-правового регулювання процесу розвитку гірських територій Карпатського регіону України важливе значення має врахування положень Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, що була прийнята 22 травня 2003 р. у Києві на 5-й Конференції Міністрів з охорони навколишнього природного середовища Європи "Довкілля для Європи" та ратифікована Верховною Радою України 7 квітня 2004 р. [13]. Доцільно взяти також до уваги Стратегію виконання Карпатської конвенції, затверджену розпорядженням Кабінету Міністрів України в січні 2007 р. [14]. У цих документах окреслено коло існуючих проблем соціально-економічного розвитку гірських територій та запропоновані напрями їх вирішення, визначено уповноважені органи, їх компетенцію щодо реалізації запланованих заходів. Практичним інструментом реалізації соціально-економічної політики в гірських територіях цього регіону має бути державна програма сталого розвитку Українських Карпат. Вона має складатись виключно з пріоритетних інвестиційних проектів соціального, економічного, культурного та екологічного розвитку гірських територій з конкретними термінами виконання, обсягами та джерелами фінансування [3]. Цьому також буде сприяти залучення фінансових ресурсів Європейського Союзу та інших міжнародних організацій для вирішення проблем сталого розвитку гірських територій Карпат, зокрема їх української частини, що має принести в майбутньому відчутний економічний та соціальний ефект, стане реальною відповіддю на потреби населення високогірних територій України щодо підвищення рівня життя. З боку Ради Європи, як запевнили керівники її структур, буде робитись все для реалізації прийнятих документів [3].

Доцільно зазначити, що успішний соціально-економічний розвиток гірських територій має забезпечуватися завдяки функціонуванню інститутів, які виконують у межах своїх повноважень такі функції: прийняття рішень, інформаційну та мотиваційну [17]. Ефективне забезпечення реалізації при-

йнятих рішень з питань розвитку гірських територій має складатись із сукупності інституційно-правових правил розподілу повноважень суб'єктів управлінської діяльності; інформаційна – інституційне забезпечення моніторингу політики у цій сфері; мотиваційна – правил та механізмів реалізації рішень державної гірської політики.

Актуальною проблемою нормативно-правового поля соціально-економічного розвитку гірських територій і надалі є узгодженість прав і обов'язків місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, особливо на рівні областей, щодо окремих питань розвитку цих територій, що призводить до виникнення компетенційних суперечок. Наявність значної кількості делегованих повноважень позбавляє суб'єкти місцевого самоврядування організаційно-правової самостійності внаслідок того, що делеговані повноваження практично стають не правом, а обов'язком.

Необхідно також відзначити, що інформаційна база соціально-економічного розвитку гірських територій України є недостатньою і характеризується значними недоліками. Зокрема, неповною є система інформування громадськості, суб'єктів соціально-економічного середовища, а також органів влади щодо базових параметрів економіко-правового забезпечення розвитку гірських територій, прогнозу їх екологічних загроз. Інформаційна підсистема інституційного базису соціально-економічного розвитку гірських територій має передбачати також роботу щодо організації та періодичного проведення соціологічних опитувань з метою дослідження основних характеристик стану соціально-економічного розвитку цих територій.

З метою подолання цих та інших негативних тенденцій державного управління соціально-економічним розвитком гірських територій має вирішуватися проблема створення такої інституційної системи, яка б розмежувала політичні та регуляторні функції держави. Відповідно до пріоритетів соціально-економічного розвитку гірських територій України, важливе значення будуть мати такі принципи розвитку інституційної системи у цій сфері, як:

– демонополізація державного управління та залучення всіх суб'єктів системи

сприяння їх соціально-економічному розвитку, створення альтернативних державним інститутів контролю;

– зниження рівня напруги в інституційній системі та невизначеності економіко-правового, суспільного і соціального середовища, досягнення компромісу різних суб'єктів управлінської діяльності;

– створення сприятливого середовища для збільшення інвестицій та найбільш раціонального і ефективного розвитку ресурсного потенціалу соціально-економічного комплексу гірських територій;

– упровадження незалежної соціальної експертизи законодавчих та інших нормативно-правових актів, що стосуються соціально-економічної політики [16].

Серед інституційних змін, що відбулись останніми роками та мають позитивно вплинути на соціально-економічний розвиток гірських територій, треба зазначити утворення Ради регіонів як консультативно-дорадчого органу при Президентові України [10]. Серед завдань Ради регіонів особливого значення для активізації процесів регіонального розвитку мають: сприяння взаємодії та активізації співпраці органів державної влади та місцевого самоврядування у виробленні механізмів подолання диспропорційності розвитку територій, підвищення рівня їх конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. Такі цілі мають бути досягнуті через консолідацію взаємодії та узгодження заходів регіональних і місцевих органів влади у площині впливу на регіональний розвиток. Утворення Ради регіонів підводить законодавче підґрунтя для того, щоб питання регіонального розвитку, по-перше, не вирішувалися за залишковим принципом, а по-друге, – перестали бути виключно проблемою місцевих органів влади, органів місцевого самоврядування та обмеженої кількості центральних органів виконавчої влади. Створення Ради регіонів у 2010 р. чи не вперше визначило статус регіональної політики як однієї з найважливіших складових державної політики [15].

Однак, слід відмітити, що незважаючи на досить широкий перелік законів та нормативно-правових актів річного рівня, які

регулюють сферу соціально-економічного розвитку гірських територій, система законодавчого забезпечення формування та реалізації державної політики розвитку гірських територій відповідно до кращого європейського та світового досвіду наразі так і не створена [4]. Чинні на сьогодні закони ухвалювались в різний час, на основі різних концепцій та вирішення локальних завдань і не стали взаємодоповнюючими та гармонізованими. Тому процес удосконалення інституційного та нормативно-правового забезпечення державної політики щодо соціально-економічного розвитку гірських територій в Україні триває й досі.

Так, лише на початку 2015 року був прийнятий найбільш очікуваний Закон України “Про засади державної регіональної політики”, де зазначено основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України. Закон створює законодавчу основу для реалізації нової державної регіональної політики, яка повинна охоплювати значно більше коло питань, ніж просто підтримка регіонального розвитку. Зокрема, документ містить визначення мети, принципів та пріоритетів державної регіональної політики, державної стратегії регіонального розвитку, повноваження суб’єктів державної регіональної політики, визначає засади фінансового забезпечення та моніторингу реалізації державної регіональної політики. Визначення рамок регіонального розвитку шляхом прийняття Закону про засади державної регіональної політики передбачено Порядком денним асоціації Україна – ЄС [7].

Якщо закон про регіональну політику уже прийнятий Верховною Радою і знаходиться на підписі у Президента України, то інший закон, який регулював би політику, спрямовану саме на розвиток гірських територій, знаходиться все ще на стадії розробки. Так, проект Закону України “Про розвиток гірських територій в Україні” [11], який був запропонований ще у 2009 році до сьогоденного часу ще не є прийнятим. У ньому, на основі опрацювання світового досвіду розвитку гірських районів, закладені регламентуючі норми для запобігання погли-

бленню соціально-економічного занепаду гірських районів, створення належних умов для розвитку гірської території, а не окремих населених пунктів.

Проте в даному проекті Закону є ряд недоопрацьовань та упущень, які на нашу думку повинні бути обов’язково виправлені і внесені. Так, наприклад, в проекті Закону немає жодного посилання чи узгодженості з нормативно чинним механізмом (Постанова КМУ від 21.07.2006 р., № 2001) підтримки державою пріоритетів розвитку регіонів на основі розроблених Регіональних стратегій розвитку областей до 2015 року та розробки і виконання відповідних угод між КМУ і обласними радами. Між тим, окремі стратегічні пріоритети і операційні цілі та завдання, відповідні їм інвестиційні проекти розвитку процесу реалізації регіональних і місцевих стратегій розвитку виконуватимуться в гірських територіях Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської і Чернівецької областей. Вважаємо, що механізми й інструменти підтримки державою реалізації Регіональних стратегій розвитку в гірських територіях повинні бути відображені у проекті Закону.

Також в даному проекті немає нічого відображено стосовно підтримки підприємницької діяльності на цих територіях. Так, на нашу думку, слід передбачити можливість запровадження механізму державної підтримки малого підприємництва в гірських територіях через цільові програми часткового або повного відшкодування повернення процентних ставок по кредитах, які отримуються в комерційних банках суб’єктами малого підприємництва для таких цілей, як реконструкція і будівництво, розширення будівництва через закупівлю обладнання, впровадження інноваційних технологій, реалізації проектів енергозбереження, охорони природи та довкілля, розвитку комунальної інфраструктури та інженерних мереж, організації мережевих виробничих структур-кластерів.

Не можна забувати і про те, що найхарактернішою і найболючішою соціальною проблемою гірських територій ще з радянських часів є порівняно високий рівень безробіття і низькі доходи населення. В гірських тери-

торіях значно вищою є і вимушена трудова міграція населення. Саме тому у проекті Закону слід у ст. 7 внести окрему частину, яка стосується особливостей реєстрації безробітних громадян, що проживають на гірських територіях, у місцевих Центрах зайнятості з виплатою державної допомоги по безробіттю. Це необхідно зробити терміново з внесенням проекту змін до ЗУ "Про зайнятість", у якому нещодавніми змінами, прийнятими Верховною Радою, членів особистих селянських домогосподарств штучно і оптом віднесено до категорії працюючих, отже їм відмовляють у реєстрації у Центрах зайнятості.

Однак, у проекті Закону (ст. 3, ч. 1, 2, 3, 4 і 7) справедливо наведені критерії гірських територій і утруднені можливості (або неможливість) сільськогосподарського використання земель у горах, які є у користуванні чи власності селян-горян. У той же час їх автоматично прирівняли щодо можливостей сільськогосподарського виробництва до працюючих в особистих селянських домогосподарствах низинних територій. Це не тільки несправедливо і створює соціальну напругу, але й вбиває у жителів гірських територій останнє довір'я до спроможності і бажання держави надати

соціальну допомогу горянам. Весь вогонь невдоволення мешканців у селах, яким відмовляють у реєстрації в Центрах зайнятості за останні місяці у зв'язку з прийнятими змінами до ЗУ "Про зайнятість", нині спрямований на сільських та селищних голів, які змушені видавати довідки про наявність у селян земельних паїв. Між тим у багатьох випадках наявність у жителів гір земельних паїв аж ніяк автоматично не приводить до додаткових доходів сім'ям. А в більшості розвинених країн світу держава надає гарантовані дотації на випуск продукції гірськими селянськими господарствами.

Висновки. Вище проведений аналіз інституційного забезпечення розвитку гірських територій показав, що пріоритетними напрямками в цій сфері мають стати наступні: наявність відповідної правової бази, що унормовує реалізацію стратегії соціально-економічного розвитку гірських територій; визначення мети (цілей) управлінської діяльності щодо розвитку гірських територій; фінансове забезпечення реалізації програм соціально-економічного розвитку гірських територій; визначення інститутів, відповідальних за реалізацію стратегії і планів соціально-економічного розвитку гірських територій.

Список літератури:

1. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава [Електронний ресурс] : Програма економічних реформ Президента України на 2010–2014 роки (версія для обговорення від 02.06.2010 р.). – Режим доступу : www.president.gov.ua.
2. Йоханнесбургская декларация по устойчивому развитию [Электронный ресурс] : принята на Всемирной встрече на высшем уровне по устойчивому развитию (26 августа – 4 сентября 2002 г., Южная Африка, Йоханнесбург). – Режим доступа : www.un.org/Russian/document/declarat/decl_wssd.html.
3. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону [Текст] / за ред. М. Голубця. – Львів : Полі, 2007. – 286 с.
4. Кравців В.С. Гірська політика: міжнародні акти та світовий досвід [Текст] / В.С. Кравців, Ю.І. Стадницький / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів : [б. в.], 2005. – 50 с.
5. Повестка дня на XXI век [Электронный ресурс] : принята Конференцией ООН по окружающей среде и развитию (3–14 июня 1992 года, Рио-де-Жанейро). – Режим доступа : www.un.org/Russian/conferen/wssd/agenda21.
6. Про затвердження порядку розроблення та виконання державних цільових програм: постанова Кабінету Міністрів України № 106 від 31.01.2007 р. // Офіційний вісник України [Текст]. – 2007. – № 8. – Ст. 313; Про затвердження порядку обліку державних цільових програм: наказ Міністерства економіки України № 250 від 31.07.2007 р. // Офіційний вісник України [Текст]. – 2007. – № 62. – Ст. 2444, Про Порядок обміну інформацією між виконавцями державних цільових програм та координації цієї роботи: наказ Міністерства економіки України № 1367 від 04.12.2009 р. // Офіційний вісник України [Текст]. – 2009. – № 101. – Ст. 3567.
7. Про засади державної регіональної політики [Електронний ресурс]: Закону України № 0908 від 05.02.2015 р. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.

8. Про планування і забудову територій : Закон України // Відомості Верховної Ради [Текст]. – 2000. – № 31. – Ст. 250.
9. Про приєднання України до Паризької декларації щодо підвищення ефективності зовнішньої допомоги : Указ Президента України № 325 /2007 від 19.04.2007 р. // Офіційний вісник України [Текст]. – 2007. – № 31. – С. 10.
10. Про Раду регіонів : Указ Президента України № 553 від 09.04.2010 р. // Офіційний вісник України [Текст]. – 2010. – 23 квіт. – № 27.
11. Про розвиток гірських територій в Україні [Електронний ресурс] : Проект Закону України: Режим доступу: <http://astu.com.ua/fofum/9-7-1>.
12. Про формування і реалізацію державної регіональної політики [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2010 р. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
13. Рамкова Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат // Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища [Текст]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2004. – Т. 10. – С. 311–315.
14. Стратегія виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 11-р від 16.01.2007 р. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua.
15. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку [Текст] : монографія / за заг. ред. А.В. Єрмолаєва. – К. : НІСД, 2010. – С. 259.
16. Шевчук П. І. Соціальна політика [Текст] / П. І. Шевчук. – Львів : Світ, 2003. – С. 307.
17. Neuberger E. Comparative economic systems: a decision-making approach / Egon Neuberger // Duffy, with the collaboration of Alan A. Brown, F. Reed Johnson, Joseph A. Licari [Text]. – Boston : Allyn and Bacon, 1976. – 378 p.

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.362

Дяченко Б.І.,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
факультету міжнародних відносин,
Ужгородський національний університет*

Рошко С.М.,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
факультету міжнародних відносин,
Ужгородський національний університет*

НЕОБХІДНІСТЬ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

THE NEED TO REFORM THE ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC POLICY REGIONS OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Визначено еколого-економічні принципи та розглянуто їх вплив на формування регіональної екологічної політики природокористування в сучасних умовах. Проаналізовано масштаби викидів забруднюючих речовин в атмосферу в розрізі регіонів України, зокрема, у межах Карпатської гірської системи. Акцентовано увагу на заходах щодо покращення екологічної ситуації в Україні.

Ключові слова: еколого-економічні принципи, регіональне природокористування, забруднюючі речовини, екологічна криза, соціально-економічний розвиток.

Определены эколого-экономические принципы и рассмотрено их влияние на формирование региональной экологической политики природопользования в современных условиях. Проанализированы масштабы выбросов загрязняющих веществ в атмосферу в разрезе регионов Украины, в частности, в границах карпатской горной системы. Акцентируется внимание на мерах по улучшению экологической ситуации в Украине.

Ключевые слова: эколого-экономические принципы, региональное природопользование, загрязняющие вещества, экологический кризис, социально-экономическое развитие.

Determined ecological-economic principles and considers their impact on the regional environmental policy of nature in the modern world. Analyzed the extent of emissions of air pollutants in the regions of Ukraine, including in Carpathian mountain range. Attention is given to measures to improve the environmental situation in Ukraine.

Keywords: ecological and economic principles of regional nature, pollutants, environmental crisis, socio-economic development.

Регіональне природокористування як цілісна система взаємовідносин територіально-господарського комплексу продуктивних сил суспільства і природного потенціалу його існування, що розвиваються на основі принципів раціонального природокористування та управління природно-господарською збалансованістю, єдності соціально-економічних демографічних і природних процесів, створює умови для реалізації та використання природних ресурсів як країни, так і її регіонів. Порушення екологічних зв'язків у природі невіддільне від специфіки регіонального соціально-економічного розвитку, історичних традицій формування галузей, наявності природних ресурсів, політики розвитку й територіального розміщення різних галузей виробництва.

Метою даної статті є визначити еколого-економічні принципи та розглянути їх вплив на формування регіональної екологічної політики природокористування у розрізі регіонів України, зокрема, у межах Карпатської гірської системи.

Як відомо, основними принципами регіонального природокористування є: збалансованість природних ресурсів; урахування взаємного впливу компонентів довкілля; оптимальне співвідношення використання територій і природних ресурсів; створення системи природоохоронних територій, яка може підтримувати місцевий екологічний баланс та ін. [1, с. 166]. Фурдичко О., узагальнивши праці Вернадського В. [2] та Воейкова А. [3], виділив низку принципів, які стосуються природокористування:

- 1) єдність використання та охорони природних ресурсів;
- 2) визначення оптимальних норм природокористування;
- 3) нерозривний зв'язок людини з природою;
- 4) комплексний підхід до вивчення та використання природних ресурсів;
- 5) застосування досягнень науки і техніки у природокористуванні [4, с. 90].

Принцип єдності використання та охорони природних ресурсів – один із найважливіших у сучасних умовах, оскільки виходить за рамки однієї держави і має глобальний міжнаціональний характер, а

тому його необхідно реалізовувати спільно, об'єднаними зусиллями всіх держав. Це передусім стосується Карпатської гірської екосистеми, на території якої особливо повинні дотримуватися вимоги цього принципу з боку усіх суміжних держав та їх регіонів.

Карпатська гірська система розміщена в центрі Середньої Європи. Вона представлена своєрідною дугою протяжністю понад 1300 км., з площею – 185 тис. км². Її утворюють паралельні гірські хребти, що тягнуться з північного заходу на південний схід. Неоднакове географічне положення, різниця в геологічній будові, як відмічає Ю. Манівчук, дають підставу поділити гірську систему на три частини – Карпати Західні, Карпати Східні і Карпати Південні. Частину Східних Карпат, розташовану на території України, прийнято називати Українські Карпати. Довжина їх становить 270 км, ширина 70-100 км, а загальна площа з тісно прилеглими територіями – понад 37 тис. км², або 20% від загальної Карпатської гірської системи. Вони охоплюють всю територію Закарпатської, 37,5% Івано-Франківської, 18,6% Львівської та 15,8% Чернівецької областей [5, с. 43].

Карпатська гірська система, поряд з Альпами та Балканами, характеризується найбільшою біологічною різноманітністю на європейському континенті. В Українській частині Карпат інтенсивне природокористування розпочалось пізніше, ніж у Західних Карпатах. Завдяки цьому тут на значних площах збереглися ділянки дикої природи, зокрема унікальні праліси. Питання про їх охорону постало ще на початку ХХ століття, коли було створено кілька лісових резерватів у Чорногорії та Марамороських Альпах для збереження і відновлення зникаючих представників флори та фауни. Особливо активізувалася робота вчених щодо територіальної охорони природи Українських Карпат після Другої світової війни. Вже в 1949 році на північних схилах Чорногірського хребта був виділений цінний лісовий масив площею 3,9 тис. га, який у 1955 році оголошено заповідним.

Велика увага питанням територіальної охорони природи приділялась і на Закарпатті. У 1958 р. на південних схилах гірського масиву Красної, в басейнах

Таблиця 1

Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря за регіонами *

Регіони	Усього тис. т			2012, % до			У розрахунку на км ² , т			2012, % до		
	2000 ¹	2010	2011	2012	2010	2011	2000 ¹	2010	2011	2012	2010	2011
Україна	5908,6	6678,0	6877,3	6821,1	102,1	99,2	9,8	11,1	11,4	11,3	101,8	99,1
області												
Вінницька	145,6	185,1	169,9	182,7	98,7	107,5	5,5	7,0	6,4	6,9	98,6	107,8
Волинська	35,2	57,2	52,8	50,4	88,1	95,4	1,8	2,8	2,6	2,5	89,3	96,1
Дніпропетровська	939,5	140,5	1157,9	1173,1	834,9	101,3	29,5	35,8	26,3	36,8	102,8	139,9
Донецька	1795,3	1589,9	1729,3	1714,7	107,8	99,1	67,7	60,0	65,3	64,7	107,8	99,1
Житомирська	61,8	87,5	86,8	85,7	97,9	98,7	2,1	2,9	2,9	2,9	100,0	100,0
Закарпатська	40,7	87,1	89,4	72,1	82,8	80,6	2,2	6,8	7,0	5,6	82,3	80,0
Запорізька	333,3	326,1	341,2	316,0	96,9	92,6	12,3	12,0	12,5	11,6	96,7	92,8
Івано-Франків.	184,8	224,9	275,9	249,1	110,8	90,3	13,3	16,2	19,8	17,9	110,4	90,4
Київська	167,5	269,0	278,7	308,1	114,5	110,5	6,0	9,6	9,9	11,0	114,6	111,1
Кіровоградська	80,4	72,2	73,9	73,8	102,2	99,9	3,3	2,9	3,0	3,0	103,4	100,0
Луганська	529,2	599,2	553,5	529,5	88,4	95,7	19,8	27,4	20,7	19,8	72,3	95,6
Львівська	192,9	246,3	256,6	253,9	103,1	98,9	8,8	11,3	11,8	11,6	102,6	98,3
Миколаївська	54,2	83,2	89,9	87,1	104,7	96,9	2,2	3,4	3,7	3,5	102,9	94,6
Одеська	113,5	181,2	173,8	169,0	93,3	97,2	3,4	5,4	5,2	5,1	94,4	98,1
Полтавська	151,9	172,7	181,3	178,9	103,6	98,7	5,3	6,0	6,3	6,2	103,3	98,4
Рівненська	49,7	56,2	62,5	60,4	107,5	96,6	2,5	2,8	3,1	3,0	110,7	96,8
Сумська	81,1	88,9	88,0	80,1	90,1	91,0	3,4	3,7	3,7	3,4	91,9	91,9
Тернопільська	43,3	63,9	65,4	65,0	101,7	99,4	3,1	4,6	4,7	4,7	102,2	100,0
Харківська	268,6	281,4	303,0	319,4	113,5	105,4	8,6	9,0	9,6	10,2	113,3	106,2
Херсонська	64,3	74,2	74,9	73,6	99,2	98,3	2,3	2,6	2,6	2,6	100,0	100,0
Хмельницька	70,0	83,8	83,5	79,7	95,1	95,4	3,4	44,1	4,1	3,9	8,8	95,1
Черкаська	93,1	138,6	140,2	146,4	105,6	104,4	4,5	6,6	6,7	7,0	106,1	104,5
Чернівецька	35,1	44,6	45,4	41,1	92,1	90,5	4,3	5,5	5,6	5,1	92,7	91,1
Чернігівська	64,2	96,7	98,0	93,6	96,8	95,5	2,0	3,0	3,1	2,9	96,7	93,5
міста												
Київ	170,4	265,3	254,5	359,2	135,4	141,1	213,0	331,6	318,1	324,0	97,7	101,8
Севастополь	19,6	20,9	20,9	20,7	99,0	99,0	21,8	23,2	23,2	23,0	99,1	99,1
Довідково: АРК	123,4	141,4	130,1	137,8	97,4	105,9	4,7	5,4	5,0	5,3	98,1	106,0

Розраховано на основі джерела [6, с. 502]

¹ у 2000 р. наводяться дані щодо викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел забруднення та автотранспорту, а з 2010 р. включені дані щодо викидів від залізничного, авіаційного, водного транспорту та від виробничої техніки.

Великої і Малої Угольки, створений Угольський лісовий заказник площею 4600 га, а в 1969 р. в басейні Лужанки – Широко-лужанський флористичний заказник площею 5644 га. Таким чином були створені всі необхідні передумови для організації біогеографічно репрезентативного заповідника в регіоні Українських Карпат.

У 1968 році уряд України для збереження унікальних гірських ландшафтів прийняв Постанову про організацію Карпатського заповідника на площі 12,6 тис. га. Більше, як за сорокарічну історію його існування, територія неодноразово збільшувалася. На сьогодні майже 2,5 відсотки території регіону знаходиться під охороною заповідника, що з 1992 року входить до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. У складі Карпатського біосферного заповідника (КБЗ), загальна площа якого складає 53630 гектарів, налічується шість відокремлених масивів. Заповідні масиви розміщуються на висотах від 180 до 2061 м.н.р.м. у західному, центральному і східному секторах Українських Карпат. Така територіальна структура КБЗ практично повністю репрезентує ландшафтне та біогеографічне різноманіття Східних Карпат. Тут представлені малопорушені та практично незачеплені людською діяльністю передгірні діброви, гірські букові, мішані та смерекові ліси, субальпійські та альпійські луки з сосново-вільховим криволіссям і скельно-лишайниковими ландшафтами. Майже 90% території заповідника вкрито лісами – переважно пралісами. У заповіднику охороняється понад тисячу видів вищих судинних рослин, 64 види ссавців, 173 види птахів, 9 видів плазунів, 13 видів земноводних, 23 види риб, понад 10000 видів безхребетних тварин. Тут представлені найкраще збережені карпатські екосистеми, які служать сховищами для багатьох рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин. У заповіднику відмічено 64 види рослин і 72 види тварин, занесених до Червоної книги МСОП і України, а також до Європейського Червоного списку.

Для дотримання другого принципу необхідно визначити оптимальні умови (норми природокористування), передусім щодо

відтворюваних природних ресурсів. Із цим принципом тісно пов'язаний четвертий, який передбачає комплексний підхід до вивчення та використання природних ресурсів з боку суміжних держав Карпатської гірської екосистеми. Ці принципи також безпосередньо взаємопов'язані з принципом нерозривного зв'язку людини з природою. Принцип застосування досягнень науки і техніки в природокористуванні полягає в тому, що НТП має виступати як засіб вирішення протиріч між зростаючими потребами суспільства в природних ресурсах і органічними можливостями природи по їх відтворенню.

Суть і зміст регіональної екологічної політики у природокористуванні охоплюють два її зрізи: перший – екологічна політика держави щодо регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – екологічна політика здійснювана відповідними органами самих регіонів [1, с. 166]. Першу реалізують органи центральної влади, другу – місцеві органи державної влади і самоврядування. Враховуючи, що будь-яка політика покликана обслуговувати певні інтереси, державна політика у сфері екологічної безпеки має забезпечити реалізацію державних регіональних екологічних інтересів і створювати умови для реалізації місцевих екологічних інтересів силами регіонів. Ключова роль у цьому процесі належить законодавчому закріпленню прав і повноважень різних гілок влади, відсутність якого призводить до конфліктів між ними, знижуючи ефективність екологічної політики. Як підкреслює Васюта С., регіональна екологічна політика практично нездійсненна за законодавчого вакууму. У кожному регіоні, як правило, джерелами забруднення довкілля є декілька підприємств (через низку причин, передусім технології виробництва продукції, масштаби діяльності, рівень зношеності обладнання та ін.).

Необхідність регіоналізації екологічної політики, як вважає Васюта С., зумовлена екологічною різноманітністю території України, особливостями соціально-економічних процесів у регіонах, які в історичному, природному, соціальному, економічному аспектах є неоднорідними, оскільки під дією цих факторів відбувалося господарське освоєння територій, сформувалися різні типи вироб-

ничих систем і комплексів, кожен з яких характеризується специфічними видами та масштабами впливу на довкілля [1, с. 166]. З огляду на це екологічна ситуація в Україні, як констатує цитований науковець, має свої територіальні відмінності як за характером та гостротою проблем, так і щодо можливостей їх практичного розв'язання, а тому існує об'єктивна необхідність регіональної диференціації управлінських рішень та практичних дій, спрямованих на стабілізацію і поліпшення екологічної ситуації.

На доцільності регіонального та міжрегіонального (залежно від умов поширення забруднень) регулювання витрат наголошувалося на Всесвітній конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (Ріо-де-Жанейро), оскільки скорочуючи викиди, наприклад в атмосферу, підприємство потенційно може збільшити викиди шкідливих речовин у водойми чи ґрунти. У той же час спалювання відходів сприяє зменшенню забруднення ґрунту за рахунок збільшення викидів в атмосферу, а їх поховання призводить до зворотної ситуації – зменшення забруднення атмосфери за одночасного збільшення твердих відходів. Для забезпечення екологічно сприятливого стійкого соціально-економічного розвитку регіонів необхідна співпраця держави, ділових кіл і широких верств населення. У зв'язку з цим необхідно забезпечити скорочення викидів насамперед на підприємствах, що є дешевшим за перевищення заданого допустимого рівня емісій забруднень у довкілля регіонів. Водночас, як засвідчують наші дослідження, масштаби викидів забруднюючих речовин в атмосферу в розрізі регіонів України мають зростаючу тенденцію (табл. 1).

Аналіз наведеної табл. 1 засвідчує, що, по-перше, обсяги викиду забруднюючих речовин мають тенденцію до збільшення у м. Київ, Київській області, Дніпропетровській, Харківській, Черкаській областях. По-друге, щодо викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у розрахунку в т на 1 км², еколого небезпечними територіями є м. Київ (у 2012 р. тут на 1 км² викиди забруднюючих речовин склали 324 т при аналогічному показнику в Україні – 11,3), Донецька обл. (64,7 т на 1 км²), Луганська обл. (19,8 т

на 1 км²), а також м. Севастополь (23,0 т на 1 км²) та Івано-Франківська обл. (17,9 т на 1 км²). По-третє, найменші викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря характерні для Волинської, Закарпатської, Кіровоградської, Миколаївської, Одеської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернівецької та Чернігівської областей. По-четверте, середньонаціональному рівню викиду забруднюючих речовин в атмосферне повітря відповідають території Запорізької, Київської, Львівської, Миколаївської та Харківської областей.

Загострення екологічної кризи в Україні та загрозливий характер стану довкілля, зокрема атмосферного повітря, земельних, водних, лісових ресурсів вимагає істотного посилення ролі держави, її центральних управлінських органів у розв'язанні екологічних проблем у господарській діяльності. У зв'язку із істотними відмінностями у соціально-економічному розвитку регіонів та екологічної ситуації в них, наявністю значної кількості територій підвищеного екологічного ризику й т.зв. «зон екологічного лиха» завданням держави є реалізація таких першочергових заходів: оздоровлення довкілля та реабілітація населення, що проживає в зонах із його найбільш критичним станом і регіонах надзвичайної екологічної ситуації; реальна та ефективна допомога у фінансуванні у регіонах, де розташовано природні об'єкти загальнодержавного значення, заподіяння шкоди яким може призвести до глобальних негативних екологічних наслідків; при виборі регіонів, що потребують пріоритетної підтримки держави у розв'язанні екологічних проблем, слід звернути увагу на величину екологічної шкоди від забруднення та деградації навколишнього середовища й аранжування всіх регіонів на основі порівняння сумарної екологічної шкоди з компенсаційними можливостями кожного із них. В еколого-економічній політиці необхідно дотримуватися переведення економіки на шлях безвідходних, ресурсощадних та високо інтенсивних технологій, створення екологічної природовідтворюваної інфраструктури на основі реалізації державних міжрегіональних програм.

У політиці природокористування доцільно здійснювати планування використання земельних ресурсів, а також приділяти більше уваги правильному співвідношенню полів і лісів. Адже ліси цілюще впливають на довкілля, особливо на сільськогосподарські культури, які стають значно продуктивнішими під дією лісу або лісосмуг. Тому у малолісних регіонах необхідно всіляко зберігати ділянки лісу як природо регулюючі фактори.

Висновки:

1. Досвід України з питань реформування економіки в напрямках створення регульованої ринкової системи господарювання засвідчив про доцільність дотримання еколого-економічних принципів міждержавного та регіонального природокористування. Це передусім стосується Карпатської гірської екосистеми, на території якої особливо повинні дотримуватися найважливіші принципи природокористування, оскільки вона розміщена в центрі Середньої Європи з площею 185 тис. км², а на території України вона охоплює всю територію Закарпатської,

37,5% Івано-Франківської, 18,6% Львівської та 15,8% Чернівецької областей.

2. Суть і зміст регіональної екологічної політики у природокористуванні охоплюють два її зрізи: перший – екологічна політика держави щодо регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – екологічна політика здійснювана відповідними органами самих регіонів. Першу реалізують органи центральної влади, другу – місцеві органи державної влади і самоврядування.

3. Дослідження засвідчують, що стосовно викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря у розрахунку в т на 1 км², еколого небезпечними територіями є м. Київ (у 2012 р. тут на 1 км² викиди забруднюючих речовин склали 324 т при аналогічному показнику в Україні – 11,3), Донецька обл. (64,7 т на 1 км²), Луганська (19,8 т на 1 км²), а також м. Севастополь (23,0 т на 1 км²) та Івано-Франківська обл. (17,9 т на 1 км²). Тому в політиці природокористування доцільно здійснювати планування щодо використання земельних ресурсів, а також приділяти більше уваги правильному співвідношенню полів і лісів.

Список літератури:

1. Васюта С. Регіональне природокористування. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: ... С.В. Мочерний (від. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
2. Вернадский В.И. Избранные сочинения / В.И. Вернадский. – М., 1960. – Т. 5.
3. Восейков А.И. Воздействие человека на природу. – М., 1983. – 252 с.
4. Фурдичко О. Ефективність ресурсно-виробничого потенціалу лісгосподарського комплексу (теорія, методологія, практика) / Львів: Видавництво «Світ», 1995. – 287 с.
5. Манівчук Ю.В. Екологічні системи аграрного виробництва в Карпатах. – Ужгород: Видавництво «Закарпаття», 1996 – С. 276.
6. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державний служба статистики України; за ред. Осаулєнка О.Г. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2013. – 551 с.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

UDC 351.84

Nataša Bujdová,
PhDr., PhD.,

Zsolt Mánya,
Bc. Ing.,

Ján Holonič,
PhDr., PhD.,

VŠZ a SP sv. Alžbety, Bratislava, Slovensko

MANAŽMENT SOCIÁLNYCH SLUŽIEB

УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ ПОСЛУГАМИ

Pre manažment akejkoľvek organizácie sú najdôležitejší ľudia. Je potrebné konštatovať, že odborná kvalifikácia a teoretické ako aj praktické zručnosti pracovníkov organizácie, bez manažérskych schopností nezaručia akejkoľvek organizácii úspech. Poskytovateľ sociálnych služieb musí spĺňať príslušné ustanovenia zákona NR SR č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov). V rámci poskytovania sociálnych služieb je výber pracovníkov, určenia zodpovednosti, kompetencií v rámci organizačnej štruktúry sociálnych služieb kľúčom k úspešnému manažmentu organizácie.

Ключові слова: Manažment. Sociálne služby. Sociálny pracovník.

Для управління будь-якою організацією найбільш важливими є люди. Слід зазначити, що професійна кваліфікація, теоретичні на рівні з практичними навичками працівників без навичок управління не гарантують успіху будь-якій організації. Постачальник соціальних послуг повинен дотримуватися відповідних положень Закону Народної Ради Словацької Республіки №448/2008 «Про соціальні послуги та про внесення змін до Закону №455/1991 «Про приватних підприємців». У контексті надання соціальних послуг підбір персоналу, визначення відповідальності, компетенції у рамках організаційної структури соціальних послуг є ключем до успішного управління організацією.

Ключові слова: управління, соціальні служби, соціальний працівник.

People are the most important factor in management of any organization. It should be noted that the professional qualification, the theoretical and practical skills of employees without management skills do not guarantee the success of any organization. Social service provider must comply with the relevant provisions of the Law of the People's Council of the Slovak Republic №448/2008 «On Social Services and Amendments to the Law №455/1991»On Private Entrepreneurs». In the context of social services recruitment, determination of responsibility, competence within the organizational structure of social services is a key to the successful management of the organization.

Keywords: management, social services, social worker.

Úvod. Manažmentom sociálnej práce je rozhodne podstatným predmetom sociálnej práce, ktorý sociálnu prácu zviditeľňuje v ponímaní vednej disciplíny, ktorá sa stala objektom záujmu iných vedných disciplín.

Sedlák (In Mydlíková, 2004) dáva do pozornosti, že začiatky manažmentu sa spájajú s procesmi v spoločnosti odvíjajúce sa od deľby práce v období priemyselnej revolúcie, a to v druhej polovici uplynulého storočia. Autor ďalej uvádza, že za zakladateľa vedeckého riadenia je v USA považovaný Frederic Taylor a v Európe sa koncepcia iniciátora manažmentu spája s menom Henri Fayol, ktorý bol francúzskeho pôvodu. Manažment sa už v minulom storočí stal predmetom štúdií vedných disciplín ako je psychológia, sociológia, antropológia, fyzika, matematika, ekonomika a v neposlednom rade aj biológia. Pokladáme za potrebné ešte spomenúť, že významným zdrojom rozvoja manažmentu bola kybernetika Norberta Wienbra a všeobecná teória systémov L. von Bertalanffyho. Manažment ako proces riadenia vychádza z troch prístupov, a to:

– klasický prístup – podstatou klasického prístupu je akceptácia a budovanie myšlienky,

ktorá vychádza z podmienok cieľného plánovania, organizovania, vedenia a kontroly za účelom rastu produktivity,

– behavioristický prístup – je zameraný na skúmanie ľudského správania, kde pri hľadaní dôvodov ľudského správania využíva poznatky z psychológie, antropológie a sociológie. V súvislosti s uvedeným prístupom sa využívajú výskumné metódy, ktoré sú zamerané na individuum a jeho chápanie.

– vedecký prístup – dôraz je kladený na matematické modelovanie systémov, v ktorom značná časť prostriedkov a techník sa vyznačuje tým, že:

a) sú primárne zamerané na rozhodovanie,
b) spájajú sa kritéria, ktoré sú odvodené od ekonomickej efektívnosti,

c) opierajú sa o formálne matematické modely a

d) v neposlednom rade sú závislé na moderných technológiách a počítačoch. Uvedený autor ďalej uvádza hlavné školy manažmentu, a to:

– tradičná, klasická teória manažmentu,
– behavioristická, neoklasická teória manažmentu, ktorá sa rozvíja ako kritika klasických teórií,

– nová moderná teória manažmentu a
– pragmatický, empirický prístup.

Pojem manažment pochádza z anglického jazyka a v slovenskom preklade znamená proces, ktorý je zameraný na riadenie. (Provazník 1999)

„Manažment, podobne ako každá iná profesia, si vyžaduje špecifickú štruktúru, obsah a úroveň poznatkov, zručností, schopností a praktických skúseností.“ (Rudý, Piškanin, 2002, s. 8) Uvedení autori ďalej konštatujú, že pre splnenie uvedených kritérií je nevyhnutné zabezpečenie adekvátnych prístupov, ktoré majú zabezpečiť kvalitnú prípravu manažérov.

Weber (2006) rozdeľuje poňatie manažmentu z troch hľadísk:

– hľadisko náplne – do tohto hľadiska zaraďujeme názory, empiriu, odporúčania, vhodné hľadiská a metódy využívané manažermi pri zvládaní manažérskych funkcií,

– hľadisko zmysluplnosti manažmentu – súvisí so zameraním na dosiahnutie vytýčeného cieľa, a to v zmysle umenia viesť ľudí spôsobom, ktorým je zabezpečené dosiahnutie žiaduceho výsledku, cieľa a

– hľadisko eliminácie rizík – v uvedené hľadisko zdôrazňuje význam faktoru mobility, aktivizácie, podstupenie rizika za účelom dosiahnutia potrebného prínosu pre danú inštitúciu.

Z pohľadu sociálnej práce je manažment ako proces chápaný hlavne ako podpora sociálneho začlenenia občanov a uspokojovanie sociálnych potrieb ľudí v nepriaznivej sociálnej situácii.

Celostný manažment. V súvislosti s manažmentom v oblasti sociálnej práce má celostný manažment rozhodne hlavné a podstatné miesto. Za pomoci manažmentu je sociálna práca a sociálna oblasť do určitej miery zviditeľňovaná. Prostredníctvom zviditeľnenia sa stáva predmetom záujmu rôznych vedných oblastí. Manažment utvára možnosti na integráciu potrebných procesov na poli sociálnej sféry, a to na mikro a makroúrovni. Diferenciácia medzi mikroúrovňou a makroúrovňou v odvetví sociálnych služieb je v tom, že mikroúroveň je zameraná na poskytovateľov sociálnych služieb, či už verejných alebo neverejných, a to s dôrazom na nutnosť určitej fyzickej osoby. Makroúroveň riadi a vydáva rozhodnutia, ktoré nie sú zamerané iba na sociálne služby pre určité cieľové skupiny. Vydáva rozhodnutia

v rámci sociálnej práce ako nástroja sociálnej politiky.

Z uvedeného môžeme konštatovať, že hlavným a podstatným cieľom celostného manažmentu je systematický, pravidelný prístup prameniáci z poznatkov všeobecného manažmentu. Ide o celistvý, integrovaný a komplexný systém poznatkov, vlastností, zručností a vedomostí činiteľov manažmentu.

Celostným manažmentom je chápaný ako proces cez prípravu jednotlivca ako celistvého manažéra. Ide o každého jednotlivca, ktorý nie je definovaný určitou presne stanovenou pozíciou. Výnimočnosťou jednotlivca je schopnosť pracovať a vystupovať v globalizovanom prostredí. V neposlednej miere je podstatná zrelosť, odborná zdatnosť a praktická zručnosť jednotlivca. (Provazník, 2007)

Je dôležité, aby sa prostredníctvom celostného manažmentu v oblasti sociálnej práce a poskytovaní sociálnych služieb utvárali nové evolučné ciele riadenia, ktoré v korelácii so sociálnymi službami prispievajú ku kvalite a efektu poskytovania sociálnych služieb. Prvoradým cieľom celostného manažmentu je, že objasňuje kvalifikáciu jednotlivca ako subjektu zasadaovať sa o určitú pozíciu, vykonávať konkrétnu aktivitu samostatne ako jednotlivec alebo člen určitého tímu organizácie.

Celostný manažment ponúka možnosť zmeny. Zmeny môžu súvisieť s vyznávaním určitých podstatných hodnôt, podstatou ktorých je viesť subjekty manažmentu od sebeckosti k humánnosti. Človek, ktorý je odkázaný na pomoc inej fyzickej osoby, teda prijímateľ sociálnej služby, musí mať poskytnuté to, čo reálne potrebuje a je potrebným pre vyriešenie jeho danej situácie.

Provazníka (2007, s. 531) uvádza poskytovanie sociálnych služieb desať odporúčaní:

- „neustále sa vzdelávajú a tým rozvíjajú manažérske kompetencie svoje a iných;
- myslí celostne, konajú systémovo a snažia sa o súčinnosť (synergiu);
- pamätajú, že pre neustály rozvoj a dlhodobý úspech sú podstatné morálne hodnoty a postoje, ktoré zaujímajú;
- rozvíjajú tvorivé danosti, intuíciu a dobrú pamäť svoju a iných;
- správne využívajú svoj temperament a dbajú o svoje zdravie;

– stanovujú sebe a iným náročné, ale splniteľné ciele;

– robia všetko preto, aby si stanovené ciele každodennými aktivitami naplnili;

– poučia sa z chýb, ktoré robia pri stanovovaní cieľov a ich naplnení, aby si sa ich opätovne nedopúšťali;

– buď dôveryhodný v komunikácii a spravodlivý v motivácii pri vedení a práci tímu;

– neustále si uvedomujú, kto si, čo vieš a dokážeš, aby si zodpovedne využíval príležitosti, čas a vedel to vyžadovať aj od iných...“

Domnievame sa, že práve uvedených desať odporúčaní od Provazníka je okrem iných kvalifikačných a osobnostných predpokladov veľmi dôležitých pre pôsobnosť manažérov v oblasti sociálnej práce a sociálnych služieb.

V kontexte s manažmentom sa ďalej budeme podrobnejšie venovať jednotlivým funkciám manažmentu, a to riadeniu, organizovaniu a kontrole.

Funkcia riadenie. Sedlár (In Mydlíková 2004, s. 12) uvádza: „Každá organizácia je zložená z dvoch navzájom prepojených systémov: riadiaceho a riadeného. Proces riadenia je v podstate fungovanie, činnosť orgánov, útvarov, pracovníkov vykonávajúcich riadenie v súlade s cieľmi a zásadami manažmentu prevažujúcich rôzne metódy a prostriedky na jeho uskutočňovanie“.

V súvislosti s uvedeným si dovoľujeme konštatovať, že medzi riadiacou a riadenou zložkou tímu musí fungovať spätoväzobný vzťah. Tento vzťah je podstatný tak pre riadiacu ako aj riadenú zložku organizácie. Na základe spätnej väzby riadiaca zložka môže svoje riadenie opraviť a riadená zložka si môže verifikovať správnosť porozumenie informácie.

Pod funkciou riadenia Provazník (1999) chápe konkrétny druh činností, ktorá je utváraná na základe odlišných vzťahov, determinovaná odlišnou časovou následnosťou, ktorej podkladom sú rôznorodé informácie priamo či nepriamo súvisiace s deľbou práce a s úzkym prepojením so špecializáciou riadenia.

V korelácii s riadením môžeme hovoriť o manažovaní všetkých bazálnych funkcií manažmentu. Plánovaniu a rozvoju ľudských zdrojov, organizovaniu a kontrole, ktoré sú utvárané v zariadeniach poskytujúcich soci-

álne služby za účelom dosiahnutia stanovených výsledkov a cieľov.

Riadenie je založené na určitých princípoch, ktorých zámerom je systematické usmerňovanie interakčných vzťahov, kde Šebestová (2010) pod týmto pojmom deklaruje vzťahy, ktoré organizácia poskytujúca sociálne služby vytvára k svojmu okoliu a v neposlednom rade aj vzťahy, ktoré sú vytvárané v rámci organizácie.

V rámci uvedeného vzťahu, ktoré sú vytvárané k okoliu sú zamerané na pozíciu sociálneho zariadenia z pohľadu jeho konkurencieschopnosti. Konkurencieschopnosť je definovaná z pohľadu dostupnosti a kvality poskytovania sociálnych služieb. Významnými a pre organizáciu kľúčovými sú vzťahy, ktoré sú vo vnútri organizácie. Sú stanovené praktickou organizačnou štruktúrou, medziľudskými vzťahmi v danej organizácii.

Ako sme už vyššie uviedli, riadenie je založené na princípoch. Ich zámerom je systematické usmerňovanie. Ak chceme hovoriť o systematickej činnosti je potrebné uviesť, že každá systematická činnosť má tri základné a kľúčové funkcie, a to:

- funkciu cieľa,
- funkciu uskutočnenia cieľa,
- funkciu posudzovania dosiahnutia cieľa.

Mydlíková (2004, s. 12) uvádza, že: „celý riadiaci proces je rozdelený do troch fáz:

- prípravné, priebežné riadenie, v ktorom vykonávame predovšetkým plánovanie a organizovanie,
- priebežné, vlastné riadenie – čiže vedenie ľudí,
- kontrola, ktorá sa uskutočňuje počas celého procesu, so silným záverom“.

Mydlíková ďalej konštatuje, že proces manažmentu je vždy informačným procesom. Ide o proces prijímania, pretvárania a odovzdávania informácií, správ a dosiahnutých výsledkov. Tento proces je neoddeliteľne spätý s rozhodovacím procesom, ktorým musí disponovať každý komunikačne zručný manažér.

Podľa Sedláka (2007) je schopnosť riadiť ľudí jednou z hlavných vlastností manažéra a manažérskych zručností. Vysoko rizikovou oblasťou je moc. Manažér má svoju moc využiť v prospech vedenia ľudí tak, aby pracovali so

zaniatením. Nie zneužívať moc na zastrasovanie ľudí v tíme. Od manažérov sa očakáva účinné a efektívne riadenie tímu v prospech dosiahnutia stanoveného cieľa.

V súvislosti s riadiacou funkciou by sme ešte radi uviedli, že uvedený proces má svoje metódy a postupy. V oblasti sociálnej práce ide napríklad o metódu empiricko-intuitívnu. Táto metóda je postavená na analýze a zovšeobecneniu vedomostí z manažérskej praxe.

Funkcia organizovania. Donnelly (In Mydlíková, 2004, s. 66) konštatuje, že významom organizovania je „vytvoriť podmienky pre koordináciu úsilia pomocou vytvárania štruktúr procesov a štruktúr vzťahov medzi právomocami.“

S vymedzením zmyslu organizovania podľa Donnellyho Pinková (1994, s. 49) vymedzuje organizáciu ako: „stanovenie a zabezpečenie činnosti a vzájomných vzťahov ľudí i kolektívov pri plnení určitých zámerov a úloh. Formou zabezpečovania týchto úloh organizovania, sú organizačné štruktúry.“

„Funkciou organizovania môžeme charakterizovať aj ako členenie pracovných úloh na čiastkové pracovné úlohy, deklarovanie právomocí, vytváranie špecifických organizačných jednotiek a určovanie ich vhodných veľkostí. Úlohou manažérov, ktorí sa zaoberajú organizovaním, je prostredníctvom rady rozhodnúť o pracovných úlohách, právomociach a oddeľeniach.“ (Mydlíková, 2004 s. 66)

Pri organizovaní sociálnych služieb na mikroúrovni sociálnej práce sa v odborných literatúrach vyskytujú dva pojmy, a to štruktúra procesov a štruktúra vzťahov. Šebestová (2010, s. 151) uvádza: „Pod pojmom vytvárania štruktúry procesov chápeme cieľavedomé úsilie vedúcich zamestnancov zamerané na určenie spôsobov, ako majú zamestnanci vykonávať činnosti, tvoriaci určitý proces, napr. proces prijímania prijímateľov sociálnych služieb do zariadenia, kontrolný proces, opatrovateľský proces, ošetrovateľský proces, vzdelávací proces, sociálno-rehabilitačný proces atď.“ Šebestová ďalej uvádza, že štruktúra vzťahov je zameraná na prepojenie vzájomných vzťahov medzi jednotlivými postupmi, od ktorých následne závisí stabilita organizačnej štruktúry. Ďalej autorka konštatuje, že značná časť vrcholových manažérov poníma organizačnú štruktúru ako pilier

zariadenia, ktorý poskytuje skelet, kostru fungovania organizácie.

V oblasti organizačnej štruktúry sú ustanovené hierarchické vzťahy ako aj vecná zložka jednotlivých útvarov. Vecná zložka organizačnej štruktúry je stanovená v organizačnom poriadku každej inštitúcie. Mydlíková (2004) uvádza, že pri tvorbe organizačnej štruktúry sa riešia otázky, ktoré sú zamerané na diferenciacie činnosti a integrácie činností. V prvom prípade ide o rozčlenenie určitých úloh na jednotlivé pracoviská. V druhom prípade hovoríme o následnom zjednotení, vzájomnom skordinovaní. V súvislosti s diferenciáciou môže ísť o vertikálnu a horizontálnu diferenciaciu. Vertikálna diferenciacia činnosti je zameraná na vytváranie hierarchie a počet riadiacich úrovní. Horizontálna diferenciacia predstavuje samotné rozpätie riadenie, kde hovoríme o počte podriadených pracovníkov jednému nadriadenému.

Nasledujúcim vymedzením organizačnej štruktúry je jej konfigurácia. Konfigurácia predstavuje obojstrannú kombináciu horizontálneho a vertikálneho členenia organizácie v tvare pyramídy. V korelácii s organizačnou štruktúrou rozlišujeme typ plochý a vysoký. Plochý typ je spojený s malým počtom stupňov. Vysoký typ s veľkým počtom stupňov riadenia. Podľa druhu útvarov a ich vzťahov boli vytvorené uvedené štruktúry:

- funkčná štruktúra – charakteristickou črtou funkčnej štruktúry je del'ba a špecializácia práce,

- líniová štruktúra – je vytvorená na absolutistickom spôsobe vedenia útvarov a

- kombinované štruktúry – charakteristickou črtou kombinovaných štruktúr je flexibilné spájanie určitých kompetencií. Kombinované štruktúry sú uplatňované pri poskytovaní sociálnych služieb.

„Sociálne služby sú dôležitou súčasťou demokratického spoločnosti, dôležitým poslaním nášho štátu, samosprávy a poskytovateľov sociálnych služieb.“ (Oláh, Iglarová, Bujdová, 2014, s. 7).

Je žiaduce aby poskytovatelia sociálnych služieb, či už verejní alebo neverejní, mali jasne stanovený cieľ. Na základe zreteľne stanoveného cieľa je možné neorganizovanosť premeniť na poriadok, spontánne jednanie na jednanie so systematickým procesom. Uvedené môže

sociálnym pracovníkom v zariadeniach sociálnych služieb výrazne napomôcť k skvalitňovaniu poskytovania sociálnych služieb.

Kontrolná funkcia. V poradí ďalšou veľmi významnou a opodstatnenou funkciou manažmentu je kontrolná funkcia. Môžeme konštatovať, že kontrola patrí medzi jednu z posledných manažérskych funkcií. Sedlák (2007) uvádza, že základným poslaním manažérskej kontroly je včasné a následne aj hospodárne prospešné zistenie menšej či vážnejšej odchýlky v riadiacom procese. Odchýlky môžu podstatnou mierou zmeniť pôvodný zámer. Uvedený autor ďalej uvádza, že kontrola sa vyznačuje týmito znakmi:

- je žiaduca v súvislosti s meraním a zhodnotením výkonnosti organizácie a jej jednotlivých častí,

- ide o dynamický a stále prebiehajúci proces,

- je zameraná na všetky časti organizácie a
- priebeh kontroly je identický bez aspektu na to, čo je objektom kontroly a kto ju vykonáva.

Zámerom kontroly je hľadať rezervy, ktoré napríklad pramenia z plánovania a tým aj naplňovania stanovených cieľov. Kontrola zameraná aj na preverovanie kompetentnosti riadiacich pracovníkov organizácií. (Provazník (2007)

V kontexte s kontrolnou funkciou je potrebné konštatovať, že kontrola plní dve úlohy. Ide o preventívnu a motivačnú úlohu. Preventívna úloha kontroly je zameraná na vytváranie určitých noriem a pravidiel, na obmedzenie a následne zamedzenie opakovaniu sa rovnakých nedostatkov. Vzdelanie je chápané ako motivačná úloha. Neustálym vzdelávaním je možné získavať najnovšie a najmodernejšie poznatky, ktoré je následne možné aplikovať v organizácií.

Rozdelenie kontrolného systému v rámci sociálnych služieb spočíva v:

- procese kontroly ekonomických činností a
- procese štátnej kontroly.

Proces kontroly ekonomických činností je zameraný na ekonomické hospodárenie s verejnými prostriedkami. Proces štátnej kontroly je zameraný na poskytovanie sociálnych služieb. Kontrolný mechanizmus je zameraný najmä na dodržiavanie ľudských práv a slobôd. Ďalej na uzatváranie zmlúv o poskytovaní sociálnych služieb a na realizovanie špecifických odborných činností.

Typ kontroly	Kontrolná technika
Preventívna	Výber pracovníkov
	Umiestňovanie pracovníkov
	Kontrola kvality – akosti materiálu
	Investičný rozpočet
	Finančný rozpočet
Priebežná	Usmerňovanie
Spätná väzba	Analýza finančných výkazov
	Nákladová analýza
	Kontrola kvality – akosti
	Hodnotenie výkonnosti pracovníkov

Zdroj: Mydlíková (2004, s. 77)

Pre úplnosť uvádzame typy kontroly podľa Sedlára (In Mydlíková, 2004, s. 77) :

„podľa pôvodu kontrolujúcich prvkov (vnútorná a vonkajšia),

– podľa úrovne riadenia (vrcholová, na nižšej úrovni),

– podľa šírky kontrolovaných objektov (všeobecná a špecifická),

– podľa štádia činnosti kontrolovaného objektu (vstupná, priebežná a výstupná),

– podľa pravidelnosti (periodická a nepravidelná)“.

Popri typoch kontroly Mydlíková na uvedenom mieste uvádza k jednotlivým typom aj techniky kontroly, ktoré uvádzame v nasledujúcej tabuľke.

Záver. Problematika manažmentu sociálnych služieb je ďaleko rozsiahlejšia ako sme uviedli v našom príspevku. Zákon o sociálnych službách upravuje právne vzťahy a podmienky poskytovania sociálnych služieb, ktorých hlavným cieľom je podporovať začlenenie občanov a uspokojovať sociálne potreby ľudí, ktorí sa nachádzajú v nepriaznivej sociálnej situácii. Čím je manažment sociálnych služieb v treťom tisícročí? Z nášho pohľadu je to predovšetkým manažovanie a implementovanie nových informácií a poznatkov v súčinnosti so sociálnou prácou. Úspešný manažér organizácie je schopný globálne myslieť, vytvoriť víziu inovačnej príležitosti, vytvoriť podnetné prostredie pre členov svojho tímu. Základy manažmentu sociálnych služieb môžu do výraznej miery napomôcť pri riadení, plánovaní, organizovaní ako aj kontrole sociálnych služieb. Na druhej strane máme možnosť získať spätnú väzbu akými osobnostnými vlastnosťami má byť vybavený riadiaci pracovník organizácie cez spokojnosť a produktivitu riadeného tímu ale hlavne a v prvom rade ako sú spokojní prijímatelia sociálnych služieb.

Zoznam použitej literatúry:

1. BUJDOVÁ, N., DANCÁK, F. 2011. Služba v láske. VŠZ a SP sv. Alžbety, Bratislava 2011. 69 s. ISBN 97-80-8132-003-3.
2. MYDLÍKOVÁ, E. 2004. Manažment v sociálnej práci. Bratislava : Občianske združenie sociálna práca, 2004, 111. ISBN 80-89185-04-5.
3. OLÁH, M., IGLIAROVÁ, B., BUJDOVÁ, N. 2014. Sociálne služby, VŠZ a SP sv. Alžbety Bratislava, 2014. 146 s. ISBN 978-80-89238-97-2.
4. PROVAZNÍK, J. 1999. Celostný manažment. Bratislava : Sprint, 1999. 494 s. ISBN 80-88848-36-9.
5. RUDY, J., PIŠKANIN, A. 2002. Základy manažmentu. Bratislava : Merkury, 2002. 288 s. ISBN 80-8914-321-0.
6. SEDLÁK, M. 3. prepracované vydanie 2007. Manažment. Bratislava: IURA EDITION. 2007. 360 s. ISBN 978-80-8078-133-0.
7. ŠEBESTOVÁ, P. 2010. Základy celostného manažmentu sociálnej práce. Sládkovičovo: VŠS. 2010. 191 s. ISBN 978-80-89267-41-5.
8. VEBER, J. 2006. Manažment. Praha : Managment Pres, 2006. 91 s. ISBN 80-7261-029-5.

UDC 316.356.2

Stanislav Bujda,
JUDr. PhDr.,

Ján Juristý,
Ing. PhDr.,

Radoslav Michel',
PhDr., PhDr.,

*Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety,
Bratislava, Slovensko*

RODINA A MANŽELSTVO

СІМ'Я ТА ШЛЮБ

Rodina v čase zaznamenala nemalé zmeny. Od rodiny patriarchálnej po rodinu dvojgeneračnú, nukleárnu, od rodiny klasickej, tradičnej po rodinu modernú až posmodernú. Výnimkou nie je rodina s pevne stanovenými rolami muža a ženy po rodinu partnerskú. Ústava Slovenskej republiky v čl. 41 priznáva manželstvu, rodičovstvu a rodine osobitú ochranu. Napriek uvedenej právnej norme a ďalších právnych normách súvisiacich s rodinou, ktorá je pod ochranou štátu v našej spoločnosti častokrát dochádza k zániku manželstva, zániku rodinného spoložitia.

Ключові слова: Manželstvo. Rodina. Rodičovstvo.

Сім'я з часом зазнала чималих змін. Від родини патріархальної до родини з двох поколінь, від сім'ї класичної, традиційної до сім'ї сучасної та постмодерної. Не є винятком сім'я з фіксованими ролями чоловіка і жінки, а ні сім'я партнерська. Конституція Словаччини в ст.41 надає шлюбу, батьківству і сім'ї особливого захисту. Незважаючи на цю конституційну норму та інші правові норми, пов'язані з сім'єю, яка перебуває під захистом держави, в нашому суспільстві часто доходить до розірвання шлюбу, розірвання сімейного співжиття.

Ключові слова: шлюб, сім'я, батьківство.

The family eventually underwent considerable changes: from patriarchal family to the family of two generations; from classic, traditional family to modern and postmodern family. Both family with fixed roles of man and woman and partnership family are not exceptions. Article 41 of the Constitution of the Slovak Republic provides marriage, parenthood and family with special protection. Despite this constitutional provision and other laws related to the family, which is under state protection, divorce, dissolution of marital cohabitation appear to be common in our society.

Keywords: marriage, family, parenthood.

Úvod. Človek potrebuje k svojmu životu rodinu, ktorá je akousi oporou vo veľkom svete, rodinu, kde sa môže kedykoľvek vrátiť a vie, že tam nájde pochopenie, pomoc, podporu. Domnievame sa, že takmer každý jedinec ľudského rodu túži po partnerovi opačného pohlavia, manželstve, zdravých deťoch a harmonických vzťahoch. Prirodzenou túžbou človeka je žiť v rodine a vytvárať kladné hodnoty rodinného života. Nespochybniteľný je aj fakt, že

zdravá rodina vytvára zdravú spoločnosť. Ak sa pozrieme na rodinu v jednotlivých etapách vývoja je zrejmé, že rodina sa mení a to nielen okrajovo, ale vo svojich základných ukazovateľoch. Tieto zmeny sa zviditeľnili predovšetkým v druhej polovici 20. storočia. V našej spoločnosti je manželstvo a rodina ošetrované v príslušných právnych normách. Napriek ochrane rodiny a manželstva ukazovateľom tejto doby je vysoká rozvodovosť a tým aj zánik manželstva.

Rodina. Rodina je odbornou verejnosťou ale aj vo všeobecnosti chápaná ako základ ľudskej spoločnosti. Je vnímaná ako základný a podstatný činiteľ demografického vývoja, sociálnej štruktúry, plniaca ekonomické, emocionálne, kultúrno-hodnotové, výchovno-vzdelávacie a mnohé iné funkcie spoločnosti.

Striezenec (2001) uvádza, že rodina je spoločenská inštitúcia, ktorá predstavuje základný článok sociálnej štruktúry spoločnosti. Hlavnou úlohou rodiny je reprodukcia a socializácia potomstva. Rodina predstavuje inštitúciu, kde sa zabezpečuje obnova a výchova novej generácie.

Mojzešová (2000, s. 31) uvádza, že „Základná prirodzená sociálna skupina, ktorá stabilizuje spoločnosť a zabezpečuje jej reprodukciu, je rodina. Je to trvalý zväzok medzi mužom a ženou, ktorého cieľom je pokračovanie ľudského rodu a výchova detí. Rodina vytvára samostatnú, altruisticky orientovanú hospodársku jednotku a usiluje sa o zachovanie medzi-generačných kontaktov.

Pápež Lev XIII. charakterizoval rodinu vo svojej encyklike *Rerum novarum* (1997) ako domácu spoločnosť, spoločnosť malú, ale skutočnú a predchádzajúcu každú občiansku spoločnosť, a preto s právami a povinnosťami, ktoré sú nezávislé od štátu. Katechizmus katolíckej cirkvi (1991), tvrdí že rodina je tvorená mužom a ženou, ktorí sú spojení v manželstve spolu so svojimi deťmi, kde rodina je prvotná bunka spoločenského života, je prirodzeným spoločenstvom, v ktorom sú muž a žena povolaní k darovaniu seba v láske a v darovaní života.

Matoušek (1997) hovorí o rodine ako nenahraditeľnej a neopakovateľnej inštitúcii, ktorá existuje oddáva preto, aby sa ľudia mohli starať o svoje deti. Uvedený autor ďalej uvádza, že okrem toho, že rodina je biologicky významnou pre udržanie ľudského rodu, je tiež základnou jednotkou každej ľudskej spoločnosti.

„Napriek sociálnym otrasom a politickým zmenám, ktorými slovenská spoločnosť v súčasnosti prechádza, predstavuje slovenská rodina pomerne stabilnú spoločenskú formu, najviac ovplyvňujúcu celospoločenskú tradíciu i výchovu jej členov k hodnotám. To všetko neznamena, že nie je súčasným spoločenským a politickým dŕaním ohrozená a skúšaná. V

situácii, keď narastajú problémy v spoločnosti, odrazí sa to vo väčšej či menšej miere v živote každej rodiny. Slovenská rodina sa aj vplyvom globalizácie vyvíja a mení.“ (Cabanová, 2006, s. 12).

Rodina prešla historickým vývojom od matriarchátu cez patriarchát až po súčasnú monogamnú rodinu, v ktorej významnú úlohu zohrávajú rovnocenné usporiadané vzťahy medzi rodičmi. Význam rodiny na Slovensku z hľadiska spoločenských zmien narastá. Rodina dnešnej doby, teda súčasná rodina sa vyznačuje určitými znakmi, ktoré zásadne ovplyvňujú jej existenciu a spoločenské fungovanie. Autori Komiatec, Šuťaková, Dargová (2003) hovoria o týchto najčastejších spoločných znakoch rodiny:

- rodina je spoločensky uznanou formou partnerského spolužitia,
 - členovia rodiny žijú v jednej domácnosti, v spoločnom rodinnom prostredí,
 - jednotlivých členov rodiny spájajú príbuzenské vzťahy,
 - rodinní príslušníci navzájom spolupracujú a pomáhajú si pri plnení rodinných úloh,
 - znakom rodiny sú aj jej obyčaje a tradície kultúrne, duchovné, spoločenské a podobne.
- Stuart uvádza päť styčných atribútov rodiny:
- rodina je systém alebo jednotka,
 - rodinní príslušníci môžu, ale nemusia udržiavať vzájomné vzťahy, môžu alebo nemusia žiť v jednej domácnosti,
 - v rodine ako jednotke môžu alebo nemusia byť zahrnuté deti,
 - medzi rodinnými príslušníkmi sú záväzky a vzťahy s povinnosťami v budúcnosti,
 - ochranná, opatrovnícka funkcia rodiny je založená na ochrane, výžive a socializácii rodiny, teda príslušnej jednotky. (In: Jarošová, 2007).

Rodina je práve tou inštitúciou, kde jej jednotliví členovia nachádzajú oporu, stotožňujú sa s jej pravidlami a podmienkami. Majú možnosť slobody a slobodnej voľby. Rodinnú klímu vytvárajú všetci jej členovia a je založená na vzájomných vzťahoch. Na vytváraní rodinnej klímy sa zúčastňujú rodičia, deti a ďalší príbuzní žijúci v danom rodinnom systéme. „V súvislosti s demografickými zmenami, ktoré neustále prebiehajú v našej spoločnosti je potrebné konštatovať, že ide o výrazný

vplyv na spoločnosť, a to tak v negatívnom ako aj pozitívnom vnímaní.“ (Bujdová, Razzouková, Šimková, 2014, s. 124)

Domnievame sa, že v súčasnej dobe je rodina najčastejšie spájaná s poskytovaním psychického a materiálneho zázemia, istotou a stabilitou pre jednotlivca, ktorá vyplýva z celkovej dynamiky celospoločenských zmien.

„Manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona. Zaručuje sa osobitná ochrana detí a mladistvých.“ (Čl. 41. Ods. 1 Ústavy SR).

Podľa Kubíčkovej (1993) manželstvo v našej spoločnosti je založené na citovom vzťahu muža a ženy. Podstatou manželstva a hlavným spoločenským účelom vzniku manželstva je založenie rodiny a výchova detí. Manželstvo vzniká na základe právneho vzťahu a jeho uzavretie má významné právne následky. Manželstvo je podľa práva vnímané ako životné spoločenstvo muža a ženy, ktoré vzniká a zaniká spôsobom ustanoveným v zákone. Manželský právny vzťah vzniká na základe slobodného rozhodnutia muža a ženy, ktorí svoju slobodnú vôľu prejavia v zákonom určenej forme.

Rodinu vystihujú dva základné špecifické rodinné vzťahy, ktoré sú nezastupiteľným prameňom daností inštitúcie rodiny. Sú to vzťahy vyplývajúce z manželstva muža a ženy a rodičovstva. Podľa Zákona o rodine č. 36/2005 Z.z. (ďalej len zákon o rodine) manželstvo vzniká na základe dobrovoľného a slobodného rozhodnutia muža a ženy. Pre právny vznik manželstva musia snúbenci splniť podmienky, ktoré sú ustanovené zákonom o rodine. Zákon o rodine ďalej uvádza, že účelom manželstva je vytvorenie harmonického a trvácneho spoločenstva, ktoré zabezpečí riadnu výchovu detí.

Pavelková (2006) hovorí, že manželstvo sa uzaviera formálne, pred orgánom obce alebo cirkvi v prítomnosti dvoch svedkov. Na uzavretie manželstva je potrebné splniť predpísané požiadavky, ktoré sú dané zákonom, v prípade cirkevného sobáša aj cirkevnými predpismi, podľa ktorých majú snúbenci právny nárok, aby boli zosobášení. Podľa uvedenej autorky sobášiaci nesmie zvažovať či snúbencov zosobáši, alebo nezosobáši napríklad z jeho subjektívneho dôvodu, že oboch snúbencov pozná a myslí si, že manželstvo nebude trvalým zväzkom alebo je toho názoru, že niektorý zo snúbencov nie je ochotný založiť si rodinu. Z uvedeného

vyplýva, že sloboda fyzickej osoby, ktorá chce uzavrieť manželstvo, je obmedzená iba vekom, zdravotným stavom alebo súdnym rozhodnutím, ktoré by obmedzovalo alebo pozbavovalo túto osobu spôsobilosti na právne úkony a osobným stavom.

Podľa platnej legislatívy v našej spoločnosti manželstvo môžu uzavrieť len osoby opačného pohlavia. Pri uzavretí manželstva osobami rovnakého pohlavia by manželstvo nevzniklo. Manželstvo má svoj spoločenský účel, a preto je dôležité, aby do manželského zväzku vstupovali len osoby, ktoré sú z hľadiska veku a mentálnej úrovne vyspelé. Je neprípustné, aby manželstvo uzavreli osoby blízkeho príbuzenského vzťahu. V našej spoločnosti je zakotvená zásada monogamného manželstva, teda zákon vylučuje uzavretie manželstva medzi ženatým mužom a vydatou ženou. Manželstvo vznikne len za okolností splnenia zákonom stanovených podmienok a predpokladov. Práva a povinnosti osobnej a majetkovej povahy vyplývajú práve z uzavretia manželstva.

Pred uzavretím manželstva zákon o rodine snúbencom ukladá povinnosť vykonať vyhlásenie, z ktorého pre snúbencov vyplývajú závažné právne následky. Snúbenci pri uzatváraní manželstva sú povinní vyhlásiť, že:

- vstupujú do manželstva a v danom okamihu tohto vyhlásenia vzniká manželstvo. Pokiaľ by nedošlo k zhodnému prejavu vôle, manželstvo by vôbec nevzniklo.

- snúbenci ďalej vyhlasujú, že nie sú im známe žiadne okolnosti vylučujúce uzavretie manželstva,

- ďalej snúbenci vyhlasujú, že navzájom poznajú svoj zdravotný stav. Skutočnosť, že snúbenci neboli informovaní o svojom zdravotnom stave, nemá vplyv na platnosť manželstva.

- súhlasné vyjadrenie o priezvisku snúbencov, snúbenci sa dohodnú, či priezvisko jedného z nich bude ich spoločným priezviskom, alebo si ponechajú svoje rodné priezviská, snúbenci sa dohodnú aj o priezvisku spoločných detí, ale aj či priezvisko jedného z nich bude ich spoločným priezviskom a jeden z nich si ponechá svoje doterajšie priezvisko.

Pri uzavretí manželstva zákon o rodine vyžaduje prítomnosť dvoch svedkov. Svedkom podľa uvedeného zákona môže byť osoba, ktorá je plnoletá, ktorá svoju účasť na obrade potv-

dzuje svojím podpisom v zápisnici o uzavretí manželstva. Zápisnicu o uzavretí manželstva okrem svedkov podpisujú manželia, sobášiaci, zapisovateľ, v prípade potreby aj tlmočník. Manželstvo sa uzatvára v obradnej sieni.

Súčasná právna úprava manželstva dáva možnosť snúbencom uzatvoriť manželstvo buď pred orgánom štátu, alebo pred orgánom cirkvi. Tieto formy uzavretia manželstva sú rovnoprávne a majú rovnaký právny význam.

Zánik manželstva. Je málo pravdepodobné, aby snúbenci, ktorí chcú uzavrieť manželstvo už vo fáze vzniku, mysleli na ukončenie manželstva, teda zánik manželstva či už z dôvodu prirodzeného zániku manželstva, alebo ukončenia prostredníctvom rozvodového konania.

Zákon o rodine vo svojich ustanoveniach hovorí aj o zániku manželstva. Právna úprava zániku manželstva je obsiahnutá v štvrtej hlave prvej časti zákona o rodine (§ 22-27). Zánik manželstva podľa zákona o rodine spôsobujú tieto právne skutočnosti:

- smrť jedného z manželov,
- právoplatné rozhodnutie súdu o vyhlásení jedného z manželov za mŕtveho,
- právoplatné rozhodnutie súdu o zrušení manželstva rozvodom.

Zánik manželstva je jedným z traumatizujúcich udalostí v živote človeka. Okrem toho zánik manželstva na seba viaže právne následky v oblasti osobných práv a povinností manželov, ako aj v oblasti majetkových práv a povinností. Oblasť osobných práv po zániku manželstva manželom už neukladá povinnosť spolu žiť, byť si verní, vzájomne si pomáhať a vytvárať zdravé rodinné prostredie. Zánikom manželstva táto povinnosť manželstva je zrušená. Pokiaľ ide o majetkové práva a povinnosti, zánikom manželstva zaniká aj vyživovacia povinnosť medzi manželmi. Zákon o rodine v § 72 ustanovuje, že rozvedenému manželovi vzniká právo na príspevok na výživu rozvedeného manžela, a to za podmienok, ktoré musia byť splnené podľa uvedeného zákona. Ako je z uvedeného vidieť, zánikom manželstva určité práva a povinnosti zanikajú a niektoré práve z tohto právneho stavu môžu vzniknúť.

Jednou z možností zániku manželstva podľa platnej legislatívy, ako sme už uviedli, je zánik manželstva rozvodom. Rozvod je jedinou možnosťou zániku manželstva počas života man-

želov. Rozvodové konanie sa začína na návrh jedného z manželov. Návrh na rozvod obsahuje tieto náležitosti:

- musí byť zrejmé, kto podal návrh na rozvod,
- musí byť uvedený, ktorému súdu je určený,
- musí byť jasné, proti komu smeruje,
- musí byť uvedené, čo sa ním žiada,
- musia byť uvedené dôkazy, na ktoré sa navrhovateľ odvoláva,
- musia byť opísané rozhodujúce skutočnosti,
- musí byť uvedený dátum vyhotovenia a podpis navrhovateľa.

O zrušení manželstva rozvodom rozhoduje výlučne súd. V rozvodovom konaní súd posudzuje splnenie hmotnoprávnych podmienok rozvodu a to, či:

- rozvrat je taký závažný, že manželstvo ďalej nemôže plniť svoj spoločenský účel,
- rozvrat je taký trvalý, že nie je možné očakávať obnovenie manželského spoluzitia.

Vážnosť rozvratu manželstva spočíva v dôvodoch, ktoré viedli k podaniu návrhu na rozvod. V zmysle ustanovenia § 23 zákona o rodine súd je povinný skúmať vážnosť rozvratu manželstva. Súd zisťuje príčiny, ktoré viedli k vážnemu rozvratu vzťahov medzi manželmi a pri rozhodovaní o rozvode na ne prihliada. Súd je povinný prihliadať aj na skutočnosť, ktorý z manželov si plnil alebo porušoval manželské povinnosti. Ak hovoríme o manželských povinnostiach, ide o povinnosť žiť spolu (nie bývať), byť si navzájom verní, rešpektovať dôstojnosť, pomáhať si a starať sa o deti, vytvárať zdravé rodinné prostredie, prispievať podľa majetkových pomerov na uspokojovanie potrieb rodiny a plniť vzájomnú vyživovaciu povinnosť. Z uvedeného vyplýva, že súd pri dokazovaní vážnosti rozvratu sa zameriava najmä na zistenie skutočností či:

- manželia spolu žijú a ako,
- manželia spolu hospodária,
- manželia vychovávajú deti spoločne,
- manželia spolu intímne žijú alebo či intímne žijú s iným partnerom.

Súdca, ktorý o vážnosti rozvratu rozhoduje, nemôže otázku rozvratu posudzovať zo subjektívneho hľadiska. Súdca je povinný rozvrat manželstva posudzovať objektívne, s ohľadom na podmienky rodiny v rozvodovom konaní. V zmysle Občianskeho súdneho poriadku je sudca

povinnıy počas rozvodovıeho konania viesť manželov k odstráneniu príčin rozvratu a k zmiereniu. Súd môže manželov odporučať na odborné poradenstvo, ale nemôže manželov k tomu prinútiť. Jednou z možností zmierenia manželov alebo dosiahnutie určitej dohody medzi rozvıádzajúcimi sa manželmi je aj využitie mediácie. Mediácia je jednou z metód sociálnej práce, ktorá môže byť využívaná aj v rodinnoprávnych vzťahoch.

Podľa Pavelkovej (2006) právnym následkom rozvodu je aj možnosť manžela prijať opäť svoje priezvisko, ktoré pri uzavretí manželstva bolo zmenené. Priezvisko detí, ktoré sa narodili z manželstva, zostáva aj po rozводе nezmenené. Nič na tom nemení ani skutočnosť, ktorá vyplýva z návratu jedného z rodičov k svojmu predchádzajúcemu priezvisku.

Z pohľadu cirkevného práva manželstvo nie je možné rozviesť. Cirkevné právo nepozná pojem rozvod manželstva. Aj cirkev môže manželstvo ukončiť, a to rozlukou. Ide o úplné anulovanie manželstva. Manžel, ktorého manželstvo bolo anulované, môže opätovne pred cirkvou uzavrieť manželstvo za rovnakých podmienok, ktoré je potrebné splniť pre vznik manželstva.

Pre vznik manželstva je potrebné nájsť si vhodného partnera, s ktorým si chceme založiť rodinu. Často sa však stáva, že manželstvo vznikne na základe nevhodného či výberu rizikového partnera pre manželstvo a rodičovstvo.

Rizikovı partneri pre manželstvo a rodičovstvo. Plaňava (2000) konštatuje, že v rozmedzí medzi ukončením dospievania a začiatkom manželského života prebiehajú tri vývojové stupne, a to:

- separácia, oddelenie od rodičovskej rodiny,
- voľba profesijnej dráhy,
- a výber, voľba životného partnera.

Murstein v jednej zo svojich štúdií vypracoval a empiricky overoval komplexne pojatý koncept výberu partnera pre manželstvo. Princíp výberu partnera pre manželstvo spočíva v troch po sebe nasledujúcich štádiách, ktoré uvedený autor identifikoval v procese rozvoja známosti. Ide o tieto štádiá:

– Štádium prvé – stimul. Stimul predpokladá upútanie záujmu jednej osoby druhou osobou pre svoje fyzické, sociálne či mentálne vlastnosti, alebo pre svoju reputáciu. Ide teda o atraktivitu, príťahovanie pozornosti a zapôsobenie na osobu opačného pohlavia ako podnetu.

– Štádium druhé – hodnoty, záujmy, postoje. V tomto štádiu prebieha porovnávanie názorov, záujmov a postojov, a to prevažne v rovine verbálnej. Dvojica porovnáva svoje záujmy, názory na politiku, ľudí, náboženstvo, sex, postavenie muža a ženy v spoločnosti.

– Štádium tretie – rola. Je dosť možné, že sa dvojica rozhodne pre uzavretie manželstva na základe podnetovej aktivity a vzájomnej príťažlivosti alebo pod vplyvom hodnotovej homogenity. Je veľmi dôležité, ako bude dvojica schopná v manželstve a rodine fungovať z hľadiska kompatibility rolí. (Plaňava, 2002).

Autori Buzík, Sopóci (1997) považujú za prvý krok vzniku manželstva hľadanie životného partnera. V našej modernej spoločnosti sa hľadanie partnera uskutočňuje na základe slobodnej vôle muža a ženy. Tradičná spoločnosť sa v hľadaní partnera vyznačovala tým, že v mnohých prípadoch partnera svojich detí vybrali práve rodičia. Uvedení autori však uvádzajú, že aj v dnešnej dobe sa nepriamo zohľadňuje z akej vrstvy, z akého prostredia alebo akú pracovnú pozíciu zastáva budúci partner.

Hľadanie životného partnera môže byť dlhodobým procesom, v ktorom sa zohľadňujú určité kritériá jednotlivcov. Ide napríklad o fyzický vzhľad, vek, vzdelanie, spoločenské postavenie, záľuby, spoločné hodnoty. Ani dlhodobé hľadanie a poznanie partnera však nemôže zaručiť kvalitný manželský vzťah.

Vhodná voľba partnera, partnerky podľa Kasanovej (2008) môže byť predpokladom pre zdravo fungujúce manželstvo. Pri tejto vhodnej voľbe partnera, partnerky je potrebná zrelosť partnerov, ako aj schopnosť a ochota riešiť vzniknuté problémy. Už v začiatkoch hľadania si partnera je možné identifikovať niektorých rizikových partnerov pre manželstvo. Domnievame sa, že práve pri hľadaní vhodného partnera si často mladí ľudia nevedia a nechcú pripustiť a zhodnotiť určité riziká pre manželstvo, ktoré partner môže vykazovať. Často majú mladí ľudia pozatvorené či zatvorené oči pred určitými negatívnymi impulzmi. Plaňava (2006) uvádza niekoľko faktorov, ktoré už v dobe uzatvárania manželstva môžu byť rizikovými, a to:

– prostredie, v ktorých partneri boli vychovávaní sa výrazne odlišuje, napríklad úroveň vzdelania, životného štýlu či náboženského vierovyznania,

– v nukleárných rodinách partnerov sú nezlučiteľné modely rodových rolí, napríklad môže ísť o tradičnú patriarchálnu alebo matriarchálnu rodinu,

– manželstvo rodičov vykazuje známky nestabilnosti,

– jeden z partnerov alebo aj obaja považujú svoje detstvo a dospievanie za mimoriadne nešťastné,

– pretrvávajúce dlhodobých konfliktov a vzťahov z jedným s rodičov, a to u jedného alebo oboch partnerov,

– výrazná emočná závislosť jedného alebo oboch partnerov na rodičoch,

– rozhodnutie vstúpiť do manželstva je čo najrýchlejší únik z rodiny,

– určujúcim momentom manželstva sa stáva nechcená, neplánovaná gravidita,

– vstup do manželstva pod výrazným sklamaním z predchádzajúceho vzťahu,

– svadobný obrat sa má konať bez rodičov kvôli ich neprekonateľnému odporu k partnerovi ich dieťaťa,

– rozhodnutie vstúpiť do manželstva bolo po známosti kratšej ako pol roka,

– v deň sobáša má ženich menej než 20 rokov a nevesta menej než 18 rokov,

– uzatváranie manželstva jedného z partnerov vo veku od 35 rokov a vyššie,

– viac ako 15-ročný vekový rozdiel medzi partnermi,

– prejavovanie abnormálnych a psychopatických rysov osobnosti u jedného alebo oboch partnerov, môže ísť o nezdržanlivú agresivitu, drogovú závislosť, ale aj paranoidite.

K uvedeným rizikovým faktorom pri hľadaní partnera pre manželstvo a následne uzavretie manželstva a založenia rodiny Gabura (2006, s. 17) hovorí o týchto rizikových typoch partnerov:

– „partner závislý na rodičoch, partner závislý na alkohole, drogách, hazardných hrách, žiarlivý partner, anetický partner, hysterický partner, prehnane pedantný partner, promiskuitný partner.“

Ako sme už uviedli, častokrát vo fáze hľadania si životného partnera sa opomínajú niektoré viditeľné negatívne vlastnosti partnera s tým, že v manželstve sa tento stav, povahová črta či naučené správanie zmení. Je málo pravdepodobné, že k radikálnej zmene dôjde. Okrem rizikových typov pre založenie manželstva a

následne aj rodiny uvedený autor uvádza aj rizikovejšie motivácie pre uzatvorenie manželstva, ktorými sú:

– neplánované tehotenstvo,

– zameranie sa na ekonomické výhody,

– zameranie sa na sociálne výhody a popularitu,

– únik z domu rodičov,

– pomsta bývalému partnerovi,

– podľahnutie nátlaku rodičov,

– formálne naplnenie sociálnej roly,

– konkurenčné prostredie.

Plaňava (2000) v uvedenej súvislosti hovorí tiež o rizikových faktoroch, ktoré sú identifikované na začiatku manželstva, kde zaraďuje zhodne s Gaburom (2006) graviditu nevesty, následne nízky vek pri vstupe do manželstva, spory a hádky v období hľadania sa partnerov a aj výrazný nesúhlas či odpor rodičov k partnerovi svojho dieťaťa.

„Priamy tlak na výber partnera vykonáva vlastná rodina. Tento tlak pôsobí v dvoch rovinách: priamo v rodičovskej prirodzenej autorite, lebo dieťa ju cíti a záleží mu na tom, ako rodičia zareagujú na jeho výber.“ (Ondrejko a kol., 2006). Uvedený autor ďalej uvádza aj nepriamy vplyv v hodnotách a postojoch, ktorými rodičia svoje dieťa socializovali už od útleho detstva. Pri voľbe vhodného partnera je možné uplatniť dva princípy: princíp homogamie a princíp heretogamie. V prvom prípade si človek hľadá partnera, ktorý sa mu podobá, teda, ako uvádza Ondrejko, „na svoj obraz“. Princíp heterogamie spočíva v hľadaní svojho opaku, teda partner hľadá svoj protipól.

Záver. Spolužitie v rodine a manželstve nie je nevyhnutnosťou ani povinnosťou partnerov. Každý má právo na vytvorenie svojho vlastného rodinného či partnerského systému. Je ale nevyhnutné podotknúť, že v našej spoločnosti je rodina a manželstvo legislatívne upravené a spoločnosť túto formu manželského vzťahu akceptuje a chráni. Do života každej rodiny prichádza veľa prekážok, nezhôd, ktoré ovplyvňujú manželský a rodinný život. Voľba životného partnera zostáva na tých, ktorí chcú vstúpiť do manželského zväzku. Každý človek je neopakovateľnou ľudskou bytosťou, ktorá má svoje kladné aj záporné stránky. Nie každý je vhodným partnerom pre uzavretie manželského vzťahu a založenie rodiny.

Zoznam použitej literatúry:

1. BUJDOVÁ, RAZZOUKOVÁ, ŠIMKOVÁ 2014. Demografické zmeny na Slovensku a ich dopad na trh práce. In: Aktuálne otázky politiky III. Trenčín : Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, 2014, ISBN 978-80-8075-630-7.
2. BÚZIK, B. – SOPÓCI, J., 1997. Základy sociológie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. – 1997. – 117 s. – ISBN 80-80-02636-7.
3. CABANOVÁ, M., 2006: Kontext rodiny a poločnosti v čase globalizácie, alebo potrebujeme zachovať tradičnú rodinu? In. Rodina a škola. Roč. 54, 2006. – Č. 4.
4. GABURA, J. 2005. Sociálne poradenstvo. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2005. – 218 s. – ISBN 80-89185-10-X.
5. LEV XIII. Rerum novarum, encyklika, spolok sv. Vojtecha, Trnava 1997.
6. MATOUŠEK, O. 1993. Rodina ako inštitúcia a vzťahová sieť. I. vyd. Praha: Sociologické nakladateľstvo. – 124 s. – ISBN 80-901424-7-8.
7. MOJZEŠOVÁ, M., 2000. Postavenie dieťaťa v súčasnej rodine. 1. Vydanie. Bratislava: 2000 146 s. – ISBN 80-968318-6-0.
8. PAVELKOVÁ, B. 2006. Ako postupovať pri rozvoze. Bratislava: Vydavateľstvo Príroda, 2006. 35 s. – ISBN 80-07-01457-8.
9. PLAŇAVA, I. 2000. Manželství a rodiny. Brno: Doplněk. 2000. 294 s. ISBN 80-7239-039-2.
10. Ústava Slovenskej republiky a Listina základných práv a slobôd. Úplné znenie zákona č. 460/1992 Zb. v znení ústavných zákonov, vydala Nová práca, spol. s r. o. 2007. 95 publikácia. 104 s. – ISBN 978-80-88929-94-9.
11. Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov

УДК 37.013.502:504.613.95

Гарашук О.В.,
*доктор економічних наук, доцент,
заступник начальника управління організаційного
та інформаційного забезпечення – начальник відділу взаємодії
з громадськістю та ЗМІ і міжнародного співробітництва,
Державна інспекція навчальних закладів України*

ІННОВАЦІЙНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА – ШЛЯХ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ

INNOVATIVE EDUCATIONAL POLICY – A WAY TO EFFICIENT ECONOMY

Підкреслюється важливість освітньої сфери в контексті соціогуманітарних цінностей, значення для соціально-економічного розвитку країни, для підвищення ефективності економіки. В ході дослідження використано форсайтний підхід. В роботі основна увага зосереджена на вищій освіті. Висвітлюється роль інноваційного підходу в підвищенні якості освіти та підготовки кадрів, зокрема, показано, що освітня інноваційна політика має бути направлена на підготовку кадрів у відповідності з необхідністю забезпечення випуску вищими навчальними закладами мобільних, конкурентоздатних фахівців. Обґрунтовується, що цьому має сприяти тісна взаємодія освітньої сфери зі сферою матеріального виробництва, підприємствами, бізнес-спільнотою. На основі глибокого аналізу авторами зроблено висновок, що наразі інноваційна діяльність в освітній сфері здійснюється недостатньо, що негативно позначається на формуванні економіки, яка ґрунтується на знаннях та інноваціях. В роботі подається авторське бачення інноваційної моделі навчання у вищій школі, моделі організації освітньо-наукової діяльності у вищих навчальних закладах, які передбачають забезпечення високої якості освітніх послуг, збалансованості інфраструктури тощо. Серед елементів освітньої політики, спрямованої на переведення навчальних закладів на інноваційний шлях розвитку, в роботі підкреслюється необхідність забезпечення підготовки кадрів на основі використання „трикутника знань”, впровадження постійного моніторингу потреби в кадрах з урахуванням запитів ринку праці, розвитку дослідницьких університетів, у яких навчально-дослідницька діяльність стає невід’ємною частиною не лише освітнього процесу, а й соціально-економічного розвитку країни. Пропозиції щодо подальшого поліпшення інноваційної діяльності в освітній сфері України базуються на використанні досвіду зарубіжних країн, а також вітчизняного.

Ключові слова: інновації, освіта, економіка, ефективність, підготовка кадрів, дослідницький університет, моніторинг.

Подчеркивается важность образовательной сферы в контексте социогуманитарных ценностей, значения для социально-экономического развития страны, для повышения эффективности экономики. В ходе исследования использовано форсайтный подход. В работе основное внимание сосредотачивается на высшем образовании. Освещается роль инновационного подхода в повышении качества образования та подготовки кадров, в частности показано, что образовательная инновационная политика должна быть направлена на подготовку кадров в соответствии с необходимостью обеспечения выпуска высшими учебными заведениями мобильных, конкурентоспособных специалистов. Обосновывается, что этому должна содействовать тесное взаимодействие образовательной сферы со сферой материального производства, предприятиями, бизнес-сообществом. На основании глубокого анализа авторами сделано вывод о том, что в настоящее время

инновационная деятельность в образовательной сфере осуществляется недостаточно, что негативно отражается на формировании экономики основывающейся на знаниях и инновациях. В работе подается авторское видение инновационной модели обучения в высшей школе, модели организации образовательно-научной деятельности в высших учебных заведениях, которые предполагают обеспечение высокого качества образовательных услуг, сбалансированности инфраструктуры и т.д. Среди элементов образовательной политики, направленной на перевод учебно-научных заведений на инновационный путь развития, в работе отмечается необходимость обеспечения подготовки кадров на основе использования „треугольника знаний”, внедрения мониторинга потребности в кадрах с учетом запросов рынка труда, а также развития исследовательских университетов, в которых учебно-исследовательская деятельность становится неотъемлемой частью не только образовательного процесса, но и социально-экономического развития страны. Предложения относительно дальнейшего улучшения инновационной деятельности в образовательной сфере Украины базируются на использовании зарубежного и отечественного опыта.

Ключевые слова: инновации, образование, экономика, эффективность, подготовка кадров, исследовательский университет, мониторинг.

Emphasizes the importance of the education sector in the context of social and humanitarian values, the values for socio-economic development of the country, to improve the efficiency of the economy. The study used foresight campaign. In this paper, the main attention is focused on higher education. Highlights the role of innovative campaign to improve the quality of education is the training, in particular, we show that the educational innovation policy should be aimed at training with the need to ensure the release of higher education institutions mobile, competitive professionals. It is proved that this should contribute to the education sector working closely with the sphere of material production enterprises, the business community. On the basis of in-depth analysis, the authors concluded that currently innovation in education is carried out is not enough, which adversely affects the formation of a knowledge-based economy and innovation. The paper is fed the author's vision of innovative learning models in higher education, educational organization model of scientific activity in higher education institutions, which involve providing high-quality educational services, balance of infrastructure, etc. Among the elements of educational policies that the transferred schools to innovative development work states the need to provide training through the use of "knowledge triangle", the introduction of monitoring staffing needs based on labor market needs and the development of research universities in which teaching research activity is an integral part of not only the educational process, but also the socio-economic development. Suggestions for further improvement of innovation in education in Ukraine based on the use of foreign and domestic experience.

Keywords: innovation, education, economy, efficiency, training, research university, monitoring.

*„Країна, що не розвиває освіту та науку,
неминуче перетворюється на колонію”*

Ф. Жоліо-Кюрі

„З видимого пізнай невідоме”

Г. Сковорода

Актуальність дослідження. В нинішніх умовах пріоритетним напрямом державної політики в Україні має стати переведення економіки, всіх її складових на інноваційний шлях розвитку, створення економіки, побудованої на знаннях, підвищенні конкурен-

тоспроможності продукції. Зазначеному має сприяти перш за все переведення освіти на цей шлях. Такий підхід, як стверджує досвід багатьох країн світу, дозволяє подолати проблеми, що притаманні освітній сфері, зокрема ті, що стосуються якості освітніх послуг.

Серед усіх соціогуманітарних цінностей освіта виступає як універсальна всеохоплююча цінність, у структурі якої ієрархічно концентруються вартості, що живлять інтегруючі й диференціюючі функції соціального оновлення суспільства. Освіта не

лише генерує національні ідеї, а й виступає їх транслятором. Освітні цінності, діючі як моральні імперативи, еволюціонують разом із соціогуманітарним та інформаційним розвитком суспільства.

Здійснене нами форсайт-дослідження функціонування освітньої сфери дозволило зробити висновок, що освіта – це інструмент, що використовується державою для оновлення джерел виборності лідерів. Економісти намагаються оцінити упущену можливість економічного зростання, якщо існують суттєві розходження в політиці. Практика свідчить, що форсайтний підхід дає позитивні результати за умов, коли в цьому зацікавлене і готове до цього суспільство (керівники держави, органи місцевого самоврядування, громадськість тощо). Форсайт як метод дослідження широко використовується у скандинавських країнах, у Таїланді, Сінгапурі, Німеччині, Великій Британії, США. В останній, приміром, у контексті форсайтівського підходу до розвитку ВНЗ одержано інформацію про моделі формування попиту на компетенції у сфері нанотехнологій, що із зростаючою інтенсивністю відбуватиметься підвищення вимог до фундаментальних знань випускників ВНЗ, перш за все у сфері досліджень і розробок, з'являється потреба поєднувати базові компетенції з компетенціями в галузі нанотехнологій. Згідно з оцінками, розвиваючі країни можуть суттєво збільшувати валовий регіональний продукт (ВРП) на душу населення, якщо лідерів будуть висувати з урахуванням їх заслуг, а не за ознаками гендерного чи соціального статусу. За даними експертів, економічний прибуток у країнах, що розвиваються, де населення враховує заслуги кандидатів, утричі перевищує прибуток, який виник у результаті скорочення імпорту країн Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Тобто освіта виступає важливим чинником не лише економічного розвитку, а й суспільного прогресу.

Забезпечення переведення освіти на інноваційний шлях розвитку набуло особливої гостроти в умовах світової економічної кризи, коли суттєво зросла роль людського капіталу. Питання інноваційної політики в освітній сфері досліджує багато науковців.

У їх числі – Агапова О., Адольф А., Алимов В., Апатов Н., Бекер Г., Бережна І., Бірюков А., Бойченко Г., Брескіна Л., Брукінг Є., Волинська М., Гринчук В., Гринчук О., Гуревич Р., Дмитренко Г., Дяків Г., Ільїна Н., Кадемія М., Коваль О., Кравчук В., Кремень В., Кукліна І., Ланських А., Лапін Н., Мамонтова Н., Морзе Н., Нечаєв В., Пекар В., Рагіна Ж., Співаковський А., Шевченко Л. і багато інших.

Проте до цього часу інноваційна політика як у сфері освіти в цілому, так і в кожній її ланці не набула необхідної реалізації. Тому метою нашого дослідження є пошук шляхів її активізації.

Виклад основного матеріалу. В умовах ринку це проявляється в наявності:

- диспропорцій у підготовці кадрів;
- низької якості та компетентності випускників;
- невизначеності в прогнозах і балансах економічного розвитку;
- відсутності узгодженості освітніх і професійних стандартів тощо.

Освітня інноваційна політика – це одне з найголовніших джерел формування в країні науково-технічного прогресу (НТП), економічного зростання. Світова статистика свідчить, що лише НТП забезпечує від 70 до 90% приросту ВВП. Разом із тим науково-технічний прогрес сприяє формуванню інформаційного суспільства. В Законі України „Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки” зазначається, що однією з найважливіших особливостей цього часу є „перехід розвинутих країн світу від постіндустріального до інформаційного суспільства, що зумовлює необхідність упровадження інформаційних, комунікаційних технологій в усі сфери життєвої діяльності [8]. Перш за все це має впроваджуватись в освітній сфері у вигляді інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). ІКТ – це сукупність різноманітних технологічних інструментів і ресурсів, які використовуються для забезпечення процесу комунікації та створення, поширення, збереження та управління інформацією. Під цими технологіями мають на увазі комп'ютери, мережа Інтернет, радіо, телепередачі, телефонний зв'язок тощо.

Щоб все це активно використовувалось, освітня інноваційна політика в Україні має бути направлена на підготовку кадрів у відповідності із сьогоденням, що передбачає підготовку кадрів компетентних, конкурентоспроможних, мобільних. А це можливе в умовах наявності високопродуктивних робочих місць як при підготовці кадрів, так і при їх використанні. Це досягається завдяки урегульованості та взаємодії освітньої сфери з бізнес-спільнотою, затребуваності кадрів ринком праці, підприємствами, організаціями, реальним сектором економіки в цілому; активного та вмілого використання державно-приватного партнерства. Такий підхід дозволить забезпечити освітню галузь необхідною інфраструктурою, активне та ефективне застосування в навчальному процесі нових педагогічних технологій, успішне виконання науково-дослідницьких видів діяльності.

Сьогодні ж гальмом інноваційної діяльності в освітній сфері виступає саме недостатнє її ресурсне забезпечення. Практика свідчить, що інформаційний дефіцит зумовлює відставання інноваційної діяльності, впровадження нових освітніх технологій. А це негативно позначається й на розвитку економіки за інноваційним сценарієм. Наразі у переважній більшості, як свідчать результати наших досліджень, навіть при певній підтримці держави, Україна не в змозі успішно розвивати економіку, засновану на знаннях та інноваціях. Утім функціону-

вання економіки надає значні можливості носіям людського капіталу для розвитку їх здібностей, забезпечення потреб саморозвитку та самореалізації. Носії інноваційних форм людського капіталу займаються вищою формою людської діяльності – творчістю, тобто працею, спрямованою на генерацію нових ідей, нової продукції, які лежать в основі економічного розвитку.

Між тим, як свідчить статистика, найкращі умови для впровадження інновацій в освітній сфері створені у вищих навчальних закладах, зокрема в університетах. Серед причин цього можна виділити наступні:

- в університетах зосереджено значний науковий потенціал, висококваліфіковані кадри, чисельність яких постійно зростає. Скажімо, лише кількість доцентів і професорів в Україні протягом 1995-2013 рр. подвоїлась;

- університетське середовище, визначаючи інноваційну політику, орієнтується на потреби економіки та суспільства;

- університети виступають інтелектуальними центрами, де фундаментальні та прикладні дослідження тісно пов'язані з підготовкою фахівців. Світова статистика свідчить, що саме в університетах концентрується освітня та науково-дослідницька діяльність [4]. До речі, остання і в українських вищих навчальних закладах постійно розширює своє середовище. Врешті провідні вищі навчальні заклади концентрують увагу не лише на підготовці конкурентоспроможних кадрів, а й на виробництві та

Таблиця 1

Динаміка основних показників соціально-економічного розвитку в Україні

Рік	ВВП, млн. грн.	Обсяг реалізованої пром. продукції, млн. грн.	Оборот роздрібн. торгівлі, млн. грн.	Експорт товарів, млн. дол. США	Імпорт товарів, млн. дол. США
2007	720731	537378	318725	44449	54041
2008	948056	718941	449308	63046	80757
2009	913345	591965	442793	35603	40418
2010	1082569	792899	529883	46130	54088
2011	1302079	1008313	674723	61951	74714
2012	1411238	1014907	807331	63085	76861
2013	1444000	1006280	884204	57433	70040
2013 до 2007, %	200	187	278	130	130

Джерело: [5]

впровадженні наукових знань, що сприяють розвитку наукового, інтелектуального та соціально-економічного потенціалу країни. Підвищенням останнього є, не дивлячись на кризову фінансово-економічну ситуацію в Україні, показники соціально-економічного розвитку (табл. 1).

Як видно із табл. 1, за вказаний час в Україні обсяг ВВП подвоївся. Більш високими темпами зростає оборот роздрібною торгівлі. Цьому сприяло й зростання ВВП на душу населення.

Між тим, у порівнянні з іншими країнами, зокрема з країнами ЄС, Україна за цим показником значно відстає (рис. 1).

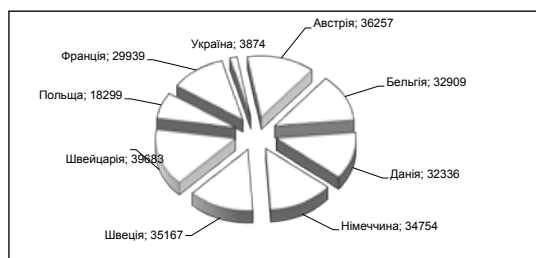

Рис. 1. ВВП на душу населення, дол. США

Як видно із рис. 1, Україна навіть у порівнянні з нашою сусідкою – Польщею суттєво відстає за величиною ВВП на душу населення, а значить і за життєвим рівнем населення. А це негативно позначається й на розвитку освіти, підготовки кадрів. До негативних тенденцій останнього слід віднести:

- невідповідність кваліфікаційних рівнів „бакалавр”, „магістр” реальній виробничій структурі та структурі управління промисловими підприємствами;

- посилення розриву зв'язків між вищими навчальними закладами і виробничими структурами профільних підприємств;

- скорочення циклу лабораторних і практичних занять при підготовці фахівців;

- значне моральне старіння та фізичний знос навчально-лабораторного устаткування. В Україні наразі промисловість практично не виробляє лабораторного обладнання, навчальних комплексів, здатних повноцінно замінити морально застарілу навчальну базу освітніх закладів.

До речі, як свідчить статистика, останнім часом в Україні суттєво зменшилась частка

населення, енергетична цінність добового харчування якого є меншою 2100 ккал. (рис. 2).

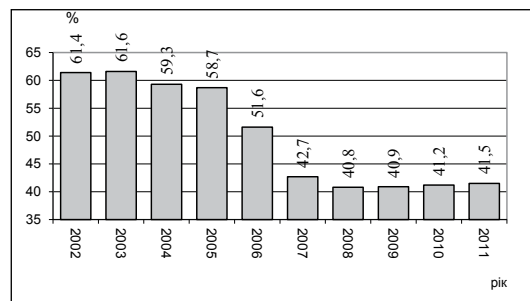

Рис. 2. Динаміка показника частки населення, енергетична цінність добового харчування якого складає менше 2100 ккал, %

Зменшення частки тих, добова енергетична потужність споживання яких складає менше 2100 ккал, свідчить про поліпшення добробуту населення. А це, з одного боку, позитивно впливає на розвиток освіти, яка, в свою чергу, сприяє зростанню добробуту населення, а також якості робочої сили. Формування останньої у значній мірі залежить від:

- рівня кваліфікації професорсько-викладацького складу в ВНЗ;

- наявності в останніх відповідних структур – аспірантури, докторантури, спеціалізованих рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій;

- якості бази для проходження практики студентами;

- практики розробки вищими навчальними закладами науково-дослідних робіт;

- престижності вищого навчального закладу;

- рівня розвитку фундаментальних і прикладних наукових досліджень, а також рівня фінансового забезпечення вищого навчального закладу тощо.

Останньому, до речі, можуть сприяти наступні заходи:

- формування ваучерної освіти, максимально наближеної до фінансування, орієнтованого на попит і перш за все на внутрішні потреби. Освітні ваучери нині широко використовуються у США, Великій Британії;

- довгострокове залучення фінансових пожертвувань від випускників навчального

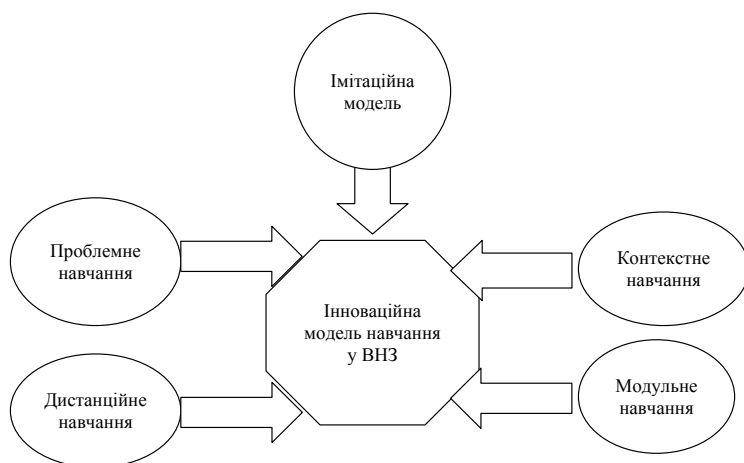

Рис. 3. Інноваційна модель навчання у ВНЗ України

закладу з метою створення фондів цільового капіталу;

- випуск вищими навчальними закладами облігацій;
- корпоратизація та приватизація вищих навчальних закладів;
- надання вищими навчальними закладами платних послуг за рахунок розвитку непрофільної діяльності тощо.

Інноваційна основа діяльності освітньої сфери сприяє зменшенню непродуктивних витрат часу працівників; покращенню якості роботи персоналу перш за все за рахунок використання автоматизованих робочих місць фахівців, оптимізації розподілу потоків забезпечення рівномірного завантаження працівників тощо [11]. Саме тому останнім часом активно впроваджується у ВНЗ інноваційна модель навчання (рис. 3).

Інновації в освіті потребують тісної інтеграції вищого навчального закладу із науково-промислового комплексу. Головними суб'єктами науково-технологічних інновацій у розвинених країнах є підприємницькі університети, які здатні комерціалізувати результати своєї наукової діяльності. Досвід США, приміром, вказує на дві моделі функціонування таких університетів:

- університет – підприємець, кафедри й факультети якого пропонують ринку нові науково-навчальні продукти;
- університет – підприємницький за результатом, який надає можливість виклада-

чам, студентам, випускникам виходити на глобальні ринки із забезпеченими ними інноваційними комплексами. Приміром, Стенфордський університет та університет Берклі фактично створили світовий центр високих технологій „Кремнієва долина”.

Нині загальноновизнано три моделі організації освітньо-наукової діяльності у вищих навчальних закладах:

– німецька модель, що передбачає злиття

викладання та наукових досліджень у вищих навчальних закладах;

– французька – модель, що надає перевагу розподілу цих двох функцій, залишаючи університету переважно педагогічні завдання;

– „атлантична” (британська) модель, яка є свого роду комбінацією перших двох моделей, запозичуючи при цьому досвід і традиції інших країн.

Всі ці моделі передбачають необхідність забезпечення високої якості освітніх послуг; збалансованості інфраструктури, результативності, інноваційного розвитку навчальних закладів (соціальні, економічні, екологічні складові) [2; 3].

Інноваційна діяльність й у кожному вищому навчальному закладі України має стати невід'ємною частиною освітнього процесу вишу, стратегія якого побудована на використанні трикутника знань (рис. 4).

У контексті цього „трикутника” для підготовки кадрів, затребуваних реальною економікою і суспільством, зусилля мають бути направлені на:

- посилення взаємодії усіх сторін державно-приватного партнерства на забезпечення умов для підвищення якості підготовки кадрів;
- реалізацію заходів по розробці професійних стандартів та ув'язці з ними освітніх стандартів;
- об'єднання зусиль суб'єктів регулювання відносин у системі професійної

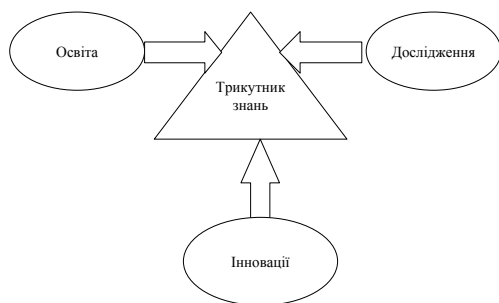

Рис. 4. Трикутник знань

освіти та суб'єктів регулювання відносин на ринку праці для виявлення реальних поточних і перспективних потреб ринку праці в фахівцях у відповідності з прогнозами та програмами соціально-економічного розвитку держави;

– створення та забезпечення функціонування спільних постійно діючих механізмів сторін співробітництва щодо формування пропозицій для здійснення загальних принципів в області підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, затребуваних інноваційною економікою та соціальною сферою;

– розвиток багатоканального фінансового забезпечення та зміцнення матеріально-технічної бази організацій професійної освіти при зацікавлених і заохочуваних державою і суспільством у цьому роботодавців [6].

А це, в свою чергу, потребує впровадження постійного моніторингу потреби в кадрах з урахуванням запитів ринку праці, формування прогнозів попиту на підготовку кадрів у відповідності з програмами соціально-економічного розвитку, створення правових, організаційних і фінансових основ функціонування систем професійного навчання працівників у сфері реальної економіки та у сфері послуг; створення підприємствам, організаціям умов для здійснення професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації тощо.

Це можна реально забезпечити в умовах державно-приватного партнерства, участь під-

приємств у якому може бути забезпечено на умовах обговорення та узгодження діяльності щодо здійснення набору студентів з урахуванням реальних потреб ринку праці, суспільства; сприяння розвитку цільової підготовки, професійної перепідготовки кадрів на основі договорів між роботодавцем, студентом і навчальним закладом. Роботодавці, як свідчить практика, можуть брати безпосередню участь у розробці сучасних стандартів, навчальних планів і програм, входить до складу екзаменаційних й атестаційних комісій тощо.

Такий підхід, на наш погляд, це шлях до формування дослідницького* університету, які як свідчить досвід багатьох країн, можна розвивати за рахунок коштів промислових підприємств, місцевих і державних бюджетів, залученого приватного капіталу тощо. У цих вишах навчально-дослідницька діяльність має стати невід'ємною частиною не лише освітнього процесу, а й соціально-економічного розвитку. Скажімо, стратегія розвитку об'єднаної Європи побудована на використанні трикутника знань, який передбачає формування європейського дослідницького простору, тобто системи науково-дослідницьких програм, спрямованих на інтеграцію наукових ресурсів Європейського Союзу, що сприятиме здоланню фрагментарності досліджень; підвищенню конкурентоспроможності науково-дослідних інститутів; мобільності працівників розумової праці та поглибленню співпраці між дослідницькими університетами держав-членів ЄС; співпраці з іншими країнами світу.

Досвід багатьох країн світу свідчить, що для підготовки кадрів на інноваційній основі можна використати ресурси не лише конкретного вишу, а й інших організацій, у тому числі реальні можливості онлайн-освіти. Зрозуміло, що це є можливим в умовах активного розвитку та використання інформаційно-комп'ютерних технологій. Значну увагу цьому приділяють вищі навчальні заклади Хмельниччини, які практикують розробку концепції інноваційного розвитку, створюють відповідні структури.

* Дослідницькі університети передбачають наявність у них можливостей присудження в них наукових ступенів, кількість працівників з науковим ступенем, які підвищують свою наукову кваліфікацію шляхом виконання науково-дослідних робіт.

Зокрема, у Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка діє „центр інноваційного розвитку”, метою якого є забезпечення системи ефективного використання інноваційного потенціалу університету, підтримка та вдосконалення наукової, педагогічної та адміністративної діяльності. Центр діє як структурний підрозділ вишу, що здійснює свою діяльність у єдиному комплексі освітньої, науково-дослідницької діяльності. Основними структурними підрозділами центру є: науково-методичний відділ; центр тестування; мультимедійна лабораторія; центр дистанційної освіти [10].

Утім інформаційно-комп'ютерні технології активного розповсюдження набули далеко не в кожному навчальному закладі. Адже серед 157 країн світу Україна за цим показником посідає 68 місце (Білорусь – 41, Росія – 40). Перші місця посіли Республіка Корея, Швеція, Ісландія, Данія, Фінляндія, Норвегія [15].

Висновок. Таким чином, інноваційність освіти проявляється в активному впровадженні в її діяльність сучасних методів (навчання у співпраці, метод проектів, ігрові технології** тощо) та сучасної інформації. Від впровадження останньої залежить чіткість функціонування навчальних закладів. Практика свідчить, що для успішного управління ними варто використовувати сучасні комп'ютерні системи, здатні сприяти прийняттю оперативних рішень щодо планування не лише щоденної, а й стратегічної діяльності.

Інформаційні технології дозволяють здійснювати принципово новий підхід до

навчання студентів, що базується на міжнародному спілкуванні, передбачає широке використання реальних дослідницьких методів. Особливостями цих технологій є: інтерактивність; мультимедійність; нелінійність представлення інформації; цікавість тощо. Все це є основою активного впровадження мультисенсорності в навчальний процес, що дозволяє орієнтуватись на різні канали сприйняття студентом необхідної інформації. Комп'ютер, як свідчить практика, дозволяє не лише механічно об'єднати різні технологічні засоби, але й використати їх для створення якісно нових навчальних можливостей у порівнянні з друкованими навчальними посібниками.

Останнім часом у вищих навчальних закладах все активніше поряд з мультимедійними засобами використовуються електронні підручники, що допомагають в навчальному процесі здійснювати ділові та ролеві ігри, проводити Інтернет-семінари, лабораторні роботи. Комп'ютерні технології навчання розглядаються нами як процес підготовки та передачі інформації тим, хто навчається, це сукупність методів, форм і засобів впливу на людину в процесі її навчання та розвитку, що будується на фундаменті визначення змісту та передбачає використання адекватних способів представлення та засвоєння різних видів знань з допомогою сучасної комп'ютерної техніки [1]. Використання комп'ютерних технологій характеризується використанням величезної кількості різноманітних баз даних, що дозволяє готувати компетентних*** фахівців.

Список літератури:

1. Агапова О.И. О трёх поколениях компьютерных технологий обучения / О.И. Агапова // Информатика и образование. – 1994. – №2. – С. 34.
2. Владимиров А.И. Об инновационной деятельности вуза / А.И. Владимиров. – М., 2012. – 72 с.
3. Волкова Н.П. Залучення студентів до наукових досліджень як найважливіше завдання сучасного університету / Н.П. Волкова // Науковий вісник Донбасу. – 2011. – № 1(25).

** Ці методи дозволяють розвивати пізнавальні навички студентів, вміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватись в інформаційному просторі, сприяють розвитку критичного мислення тощо.

*** Ознаками компетентності є: загальна сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь і навичок; вміння правильно розпоряджатись ними під час виконання своїх функцій; знання можливих наслідків певних дій; практичний досвід; результат праці людини; гнучкість методу і практичність мислення; професійні позиції, індивідуально-психологічні якості та акмеологічні інваріанти [14].

4. Глобакова Г.М. Инновационная политика Магаданской области и задачи университетского комплекса в её реализации / Г.М. Глобакова // Высшее образование сегодня. – 2009. – № 6. – С. 5-8.
5. Голубова Г.В. Статистичний аналіз основних соціально-економічних показників розвитку України за 2007-2013 рр. / Г.В. Голубова // Статистика України. – 2014. – № 1(64). – С. 16.
6. Гриценко Н.Н. Актуальные вопросы подготовки кадров с учетом потребностей современного рынка труда / Н.Н. Гриценко // Труд и социальные отношения. Наука, практика, образование. – 2014. – № 1(113) – С. 5-7.
7. Дяків А.А. Якість освіти у ВНЗ / А.А. Дяків. – К.: Наукова думка, 2011. – 231 с.
8. Закон України „Про основні заходи розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки” [Електр. ресурс]. – Режим доступу: [http://zakon.rada.gov.ua/cgi\[21.08.09\]](http://zakon.rada.gov.ua/cgi[21.08.09]).
9. Зварич І. Критерії оцінювання педагогічної компетентності викладачів у США та застосування методу відеозапису / І. Зварич // Вища школа. – 2012. – № 7. – С. 56-64.
10. Кравчук В.В. Впровадження інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховний процес як шлях модернізації системи освіти (на прикладі роботи ВНЗ Хмельницької області) / В.В. Кравчук, В.М. Гринчук, О.В. Гринчук // Проблеми науки. – 2014. – № 1(157). – С. 30-33
11. Ланских А.Н. Стратегия развития сферы услуг высшего профессионального образования на основе инновационно-ориентированного прогнозирования: автореф. дис. на соискание учен. степ. докт. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А.Н. Ланских; Финансовый университет при Правительстве РФ.– М., 2012. – 43 с.
12. Літвінов О. Реалізація освітніх стандартів середньої школи США / О. Літвінов, М. Літвінова // Освіта на Луганщині. – 2012. – № 2/37. – С. 208-211.
13. Подкопасва Е.В. Критерії та показники ефективного моніторингу якості освітньої діяльності у вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації / Е.В. Подкопасва // Освіта на Луганщині. – 2012. – № 1/36.
14. Симен-Северская О.В. Педагогическая компетентность и профессионализм учителя // Сборник научных трудов. Серия «Гуманитарные науки», вып. 6 / Северо-Кавказский государственный технический университет. – Ставрополь, 2001. – С. 97-100.
15. The World in 2013; JCT_Facts and Figures:JTU [електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.Int.int/en/JTU-b/Statistics/documents/facts/JCT_Facts_Figures_2013e.pdf.

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 658.114.3:005.523

Пойда-Носик Н.Н.,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і банківської справи,
Ужгородський національний університет*

ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

FACTORS PROVIDING FINANCIAL SECURITY OF JOINT STOCK COMPANIES

Розглянуто теоретичні аспекти сутності понять «чинник», «фактор», «детермінант» та залежно від впливу на фінансову безпеку суб'єктів господарювання виділено поняття «чинники забезпечення безпеки» і «деструктивні чинники». Здійснено систематизацію чинників забезпечення фінансової безпеки акціонерних товариств залежно від сфер їх прояву та рівнів безпеки.

Ключові слова: чинник, фактор, детермінант, фінансова безпека, акціонерні товариства, чинники забезпечення безпеки, рівні безпеки.

Рассмотрены теоретические аспекты сущности понятий «фактор», «детерминант» и в зависимости от влияния на финансовую безопасность субъектов хозяйствования выделено понятие «Факторы обеспечения безопасности» и «деструктивные факторы». Проведена систематизация факторов обеспечения финансовой безопасности акционерных обществ в зависимости от сфер их проявления и уровней безопасности.

Ключевые слова: фактор, детерминант, финансовая безопасность, акционерные общества, факторы обеспечения безопасности, уровни безопасности.

From the theoretical aspects the author considered the nature of concepts «factor» and «determinants». Depending on the impact on the safety of business entities it was highlighted the concept of «safety factors» and «disruptive factors». In the article there have been generalized and systematized factors of ensuring the financial security of joint stock companies depending on their appearing areas and levels of security.

Keywords: factor, determinants, financial security, joint stock companies, safety factors, level of security.

Постановка завдання. Формування системи забезпечення фінансової безпеки АТ потребує відокремлення та дослідження чинників (факторів, детермінантів), які визначають рівень їх фінансової безпеки. Саме це є джерелом пояснення передумов та змісту формування реального рівня фінансової безпеки, а також є основою для прогнозування вектору подальших дій і напрямів діяльності акціонерних товариств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем діяльності акціонерних товариств у тому чи іншому ракурсі здійснювали у своїх роботах О. Білорус, П. Гайдуцький, С. Глібоко, О. Жадан, І. Спасибо-Фатєєва, Я. Функ, І. Зятковський, І.І. Галієв, А.Б. Педько, Л.Є. Довгань, В.А. Євтушевський, Д.В. Задихайло та інші вчені. Проте переважна більшість праць присвячена проблемам корпоративного управ-

ління. Проблеми забезпечення фінансової та економічної безпеки акціонерних товариств досліджувалися вітчизняними науковцями В.І. Франчуком, І.П. Шульгою, Н.М. Давиденко. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених проблемам корпоративного управління та корпоративної безпеки, на сьогодні не існує єдиного підходу до систематизації чинників забезпечення фінансової безпеки акціонерних товариств.

Формування цілей статті. Основною метою є узагальнення та систематизація чинників забезпечення фінансової безпеки акціонерних товариств відповідно до рівнів безпеки та сфер їх прояву.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні «чинник» трактують як поняття, похідне від поняття «чинити», «діяти», «здійснювати певний вчинок, дію», тобто «те, що чинить, здійснює вплив, діюче». Серед синонімів цього поняття – поняття «фактор», «детермінант». Незважаючи на синонімічність термінів, між ними існують певні відмінності.

Фактор (від лат. *factor, facere*) означає причину, рушійну силу якого-небудь процесу, явища, яка визначає його характер або окремі риси. Великий тлумачний словник української мови трактує поняття фактор як умову, рушійну силу будь-якого процесу, явища; чинник [1, с. 1314]. Дещо відрізняється визначення, яке дається у Великому економічному словнику: фактор – це суттєва обставина в будь-якому явищі, процесі, вихідна складова будь-чого [2, с. 23]. Н.В. Тарасенко [3, с. 75] та З.Ф. Петряєва [4, с. 38] розглядають фактор як причину, рушійну силу будь-якого процесу або явища, яка визначає його характер або одну із основних ознак. О.А. Чемерис, Н.Г. Сидорчук розглядає фактор як причину, що зумовлює підвищення якогось явища, та підлягає корекції або регуляції у межах певного процесу [5, с. 55-57]. Отже, переважна більшість існуючих визначень є близькими за змістом та фактично мало чим відрізняються. Майже у всіх визначеннях фактор розглядається як умова; рушійна сила; чинник; причина; обставина.

Тим не менше, доречно наголосити на певних особливостях та відмінностях даної термінології. Як справедливо підкреслює Н.П.

Карачина [6, с. 115], фактор доцільно розглядати як потік відносно однорідних за змістовністю та природою фактів, які систематично впливають на об'єкт дослідження. Поряд із цим фактору протистоять умови – обставини або потік фактів, кількісна міра яких, як вважається, не здійснює (навіть локально) пропорційного впливу на результат. Вплив умов проявляється дискретно: або умови є і тоді є результат, або – у разі їх відсутності – відсутній і результат. Звідси фактори відповідають потоку фактів, тоді як умови відповідають постійним обставинам функціонування підприємства, а події – особливо значимим фактам.

Термін «детермінант» останніми роками все частіше зустрічається у публікаціях вітчизняних вчених і досить часто набуває різного значення при використанні його у сучасних реаліях наукових підходів, вчень, галузях економіки. У загальних рисах «детермінант» – це складова, компонент, визначник, причина, умова. Згідно тлумачного словника – це причина, що визначає виникнення явища [7, с. 238]. З позиції економічних явищ під ним розуміють чинник, який впливає на певний економічний процес; конкретні фактори, які породжують явище, обумовлюють його [8].

У цілому, детермінізм – загальнонаукове поняття та філософське вчення про причинність, закономірність, генетичний зв'язок, взаємодію і обумовленість усіх явищ і процесів, які відбуваються у світі [9, с. 11].

Враховуючи причинно-наслідковий зв'язок, який лежить в основі принципу детермінізму та виходячи з вищенаведених тлумачень вважаємо, що поняття «детермінант» є конкретною вибіркою факторів, прояв яких призвів до сучасного стану фінансової безпеки акціонерних товариств в Україні. Тобто з масиву різних факторів і чинників, які прямо чи опосередковано впливають на фінансову діяльність акціонерних товариств вибирається конкретний набір факторів, які мають найбільш суттєвий вплив на безпеку вітчизняних АТ. Іншими словами, можна сказати, що детермінант фінансової безпеки – це причина, яка найбільш суттєво посилює або послаблює рівень фінансової безпеки АТ.

Оскільки фактор може або сприяти, або стримувати протікання конкретного процесу, то говорять або про позитивний вплив (якщо дія фактору сприяє розвитку системи), або про негативний вплив фактору (якщо його дія стримує процес розвитку або повертає процес в сторону регресу). Тому з позиції безпекової теорії фактори з позитивним впливом доречно розглядати як «чинники забезпечення безпеки», а фактори з негативним впливом – як деструктивні чинники (ризики, загрози, виклики), які генерують небезпеку для розвитку підприємництва.

Залежно від сфер прояву фактори прийнято поділяти по відношенню до досліджуваного об'єкту на внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні). Зовнішні фактори – це фактори, на які керівництво будь-якої організаційної структури не має прямого впливу, або має незначний опосередкований вплив. Ці фактори є загальними для всіх без винятку підприємницьких структур і складають основні умови для їх утворення, розвитку та безпечної діяльності в межах економіки держави чи регіону. Зовнішні фактори можуть бути глобальної дії (мега-рівень безпеки), макро-економічні (макро-рівень) та генеруватися на рівні регіону чи галузі (мезо-рівень). Їх доцільно також поділяти на фактори прямої і непрямой дії. Фактори прямого впливу здійснюють безпосередній вплив на організацію, форми і результати фінансової діяльності конкретного акціонерного товариства і формуються в процесі фінансових відносин з контрагентами з приводу фінансових операцій та угод [10, с. 202]. Непрямі фактори провокують зміни шляхом впливу на оточення суб'єкту підприємництва (державна фінансова політика, державне регулювання фінансової діяльності підприємств). На прояви непрямих зовнішніх факторів акціонерна компанія впливати не може і змушена до них пристосовуватися.

Внутрішні, або ендогенні, фактори є характеристиками самої корпоративної системи, її внутрішнього середовища. Ці фактори до певної міри є контрольованими з боку суб'єктів підприємництва. Вони визначаються результатом прийнятих управлінських рішень стосовно того, що необхідно зробити і хто відповідає за реалізацію цих

рішень. Загрози, які генеруються внутрішнім середовищем, пов'язані, зазвичай, з неадекватною фінансово-економічною політикою компаній, що призводить до неефективності в управлінні фінансами, а відтак – до зниження фінансової надійності та рівня фінансової безпеки акціонерних товариств. Серед внутрішніх факторів, на думку автора, доречно виділяти корпоративні та індивідуальні фактори.

В основу авторського дослідження чинників забезпечення фінансової безпеки АТ (а відповідно, і детермінантів) покладений підхід до їх систематизації відповідно до рівнів безпеки (мега-, макро-, мезо- та мікро-). Авторське представлення чинників відповідно до означених рівнів безпеки наведено у табл. 1.

Мега-рівень безпеки включає чинники, які забезпечують безпеку і стабільність на рівні міжнародних фінансових ринків, транснаціональних компаній (ТНК), великих міжнародних компаній та національних економік різних держав. Провідну роль тут відіграє інтернаціоналізація та глобалізація фінансової сфери.

На думку Нечипорук Л.В. [11, с. 281], інтернаціоналізація фінансової сфери розгортається на сучасному етапі за трьома основними напрямками:

1) інтернаціоналізація фінансових послуг з проникненням в економіку країн, що розвиваються, іноземних банків та інших фінансових установ;

2) зростання міжнародних потоків акціонерного капіталу, враховуючи прямі іноземні інвестиції, обсяг яких останнім часом був більше, ніж потоки боргових обов'язків;

3) посилення потоків боргових обов'язків, головними індикаторами яких є рівні процентних ставок і валютні курси. На думку дослідників [12, с. 443-444], глобальні фінанси стають відокремленим сектором світової економіки, що має більшу дохідність порівняно з реальним сектором, відволікає частину виробничого капіталу, створює віртуальні гроші та кредитні обов'язки.

Глобалізаційні процеси стали невід'ємною частиною економічного, фінансового, політичного, соціального розвитку як держав світу, так і їх окремих територій і

регіонів. Фінансова глобалізація, як підкреслює О.І. Барановський [13, с. 23], принесла значні економічні вигоди країнам, постачальникам і споживачам фінансових послуг, але при цьому змінила структуру ринків, створила нові ризики і поставила нові завдання перед суб'єктами ринків фінансових послуг.

Вплив глобальних чинників на фінансову безпеку вітчизняних акціонерних

товариств виявляється через діяльність транснаціональних банків і корпорацій, створення нових інвестиційних можливостей та існування потенційних загроз глобального ринку.

На макро-рівні фінансова безпека акціонерних товариств значною мірою залежить від рівня державного регулювання підприємницької діяльності, ефективності норма-

Таблиця 1

Чинники забезпечення фінансової безпеки вітчизняних акціонерних товариств

Рівень безпеки	Групи чинників		Перелік чинників
Мега-рівень	Зовнішні	Глобальні	Інтернаціоналізація та глобалізація фінансової сфери, безпека і стабільність міжнародних фінансових ринків.
Макро-рівень		Макроекономічні	Ефективність грошово-кредитної і бюджетно-податкової політики держави; стан розвитку страхового та фондового ринків; рівень капіталізації фондового ринку; рівень розвитку інфраструктури фінансових ринків; рівень тінізації економіки.
		Законодавчі та регуляторні	Стан та ефективність державного регулювання підприємницької діяльності, прозорість та послідовність державної політики, рівень стимулювання інноваційних та інвестиційних процесів у державі.
Мезо-рівень		Регіональні	Репутація регіону як сприятливого для ведення бізнесу; рівень економічного розвитку регіону та його інвестиційна привабливість; регіональна інфраструктура; криміналізація у сфері фінансових відносин; рівень кваліфікації управлінських кадрів у регіоні.
		Галузеві	Наявність інноваційних технологій; фінансовий стан та організація фінансових відносин з постачальниками і споживачами; стан суміжних і супутніх галузей.
Мікро-рівень		Внутрішні	Корпоративні
	Індивідуальні		Кваліфікація менеджерів та їх фаховий рівень; фінансові інтереси окремих учасників корпоративних відносин в АТ; лояльність персоналу до компанії.

Власна розробка автора

тивно-правового забезпечення, прозорості і послідовності державної політики. Рівень фінансової безпеки держави, її фінансові ресурси, суспільні потреби, рівень ВВП, сукупні попит і пропозиція формують макроекономічні чинники забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Для суб'єктів підприємництва акціонерної форми господарювання важливими макроекономічними чинниками також є:

1) грошово-кредитна і бюджетно-податкова політики держави, які покликані сприяти забезпеченню стабільності у фінансовому та реальному секторах економіки;

2) стан розвитку страхового ринку, який створює необхідні умови для забезпечення майнової відповідальності, є необхідним елементом економіки держави, являється важливим елементом формування безпеки підприємництва. Крім того, переважна більшість страхових компаній в Україні функціонують у вигляді акціонерних товариств;

3) стан розвитку та рівень капіталізації фондового ринку, який значною мірою впливає на можливості емісійної й інвестиційної діяльності акціонерних товариств;

4) рівень розвитку інфраструктури фінансових ринків (фондових і валютних бірж, позабіржових торговельно-інформаційних систем, депозитарних та розрахунково-клірингових установ, платіжних систем, інформаційно-аналітичних систем, рейтингових агентств тощо);

5) рівень тінізації економіки, без обліку якого неможливо оцінити реальні економічні тенденції, розрахувати макроекономічні показники, що є основою прийняття рішень щодо проведення заходів державної соціально-економічної політики. По суті, тіньова економіка має об'єктивний характер, а тому існує в будь-яких економічних системах. Загрозливим же для національної економічної безпеки є граничне значення тіньової економічної діяльності з критичним рівнем 30% офіційного ВВП. Для суб'єктів підприємництва зростання рівня тіньової економіки несе в собі загрозу збільшення обсягів кримінальної діяльності, різновидом якої є рейдерство.

На мезо-рівні генеруються галузеві та регіональні чинники, які в силу своєї специфіки також впливають на фінансову безпеку

акціонерних товариств, що функціонують у даному регіоні чи належать до певної галузі. Галузеві чинники включають наявність інноваційних технологій, факторів виробництва, фінансовий стан постачальників і споживачів продукції, стан суміжних та супутніх галузей.

Важливе значення для стабільної роботи компаній мають регіональні чинники, які формують репутацію регіону як сприятливого для ведення бізнесу. До таких чинників можна віднести: географічне розташування регіону, його розміщення по відношенню до центру і кордонів країни; рівень економічного розвитку регіону та його інвестиційна привабливість; регіональна інфраструктура; криміналізація у сфері фінансових відносин; рівень кваліфікації управлінських кадрів у регіоні. Репутація регіону як сприятливого для ведення бізнесу збільшує можливості для росту бізнесу і створює передумови для зростання доходів, а відповідно позитивно впливає на рівень фінансової безпеки компанії.

Внутрішні фактори, зокрема рівень кваліфікації, освіченості та порядності персоналу акціонерних товариств, якість менеджменту та кадрового потенціалу є чи не найважливішими чинниками забезпечення їх фінансової безпеки. З іншого боку, такі корпоративні детермінанти, як організаційні принципи, корпоративна культура та цінності, рівень соціальної відповідальності корпорацій формують потужний базис для забезпечення стабільного розвитку та високого рівня фінансової безпеки акціонерного товариства.

У зв'язку з цим внутрішні фактори, на думку автора, доцільно ділити на дві групи – корпоративні та індивідуальні. Корпоративні чинники складаються з якісних, які кількісно оцінити не можна, та кількісних, до яких належать вартісні та відносні показники. Кількісні одночасно можуть виступати й індикаторами і чинниками забезпечення фінансової безпеки. Тобто, до прикладу, стабільний фінансовий стан є необхідною умовою і чинником забезпечення фінансової безпеки, водночас показники фінансового стану підприємства слугують й індикаторами та використовуються для визначення рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва.

Кількісні чинники можна поділити також на чинники, які забезпечують безпеку окремих видів господарської діяльності суб'єкта підприємництва:

1) фактори операційної ефективності (темпи росту продаж, рентабельність продаж, операційний важіль);

2) фактори інвестиційної ефективності (ефективність реальних та фінансових інвестицій);

3) фактори фінансової ефективності (структура та вартість капіталу, фінансовий важіль, фінансова стійкість компанії).

Загалом, факторами ризику стосовно здійснення фінансово-господарської діяльності АТ є:

- конкуренти – в умовах зростаючої конкуренції акціонерному товариству може не вистачити ресурсів для збільшення своєї частки на ринку, що негативно позначиться на його операціях та прибутках;

- собівартість – ризик зростання витрат на підготовку виробництва, витрат на виробництво та збут продукції (робіт, послуг), що може призвести до зниження доходу акціонерного товариства;

- нестабільність фінансово-господарського стану АТ – акціонерне товариство може мати високий коефіцієнт співвідношення позикового до власного капіталу, а також проблеми з нестачею грошових коштів, необхідних для обслуговування боргу;

- ступінь зносу окремих основних фондів, що може бути одним з головних ризиків проведення фінансово-господарської діяльності АТ та має значний вплив на продуктивність праці. Знос основних засобів є стримуючим фактором у застосуванні новітніх технологій та підвищенні якості продукції в АТ;

- невиконання (або неналежне виконання) договорів з контрагентами, що генерує ризику, пов'язані із судовими проце-

сами. У ході звичайної діяльності АТ з боку контрагентів можуть висуватися позови, за якими можуть бути істотні збитки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, дослідження показало, що фінансова безпека суб'єктів господарювання акціонерної форми власності в сучасній економічній системі залежить від величезної кількості чинників, які генеруються як зовнішнім, так і внутрішнім фінансовим середовищем. Найбільш істотний вплив на безпечний розвиток акціонерних товариств, на думку автора, здійснюють якісні корпоративні фактори, серед яких найбільше значення мають: наявність чітко обгрунтованої фінансової стратегії (в її складі – стратегії фінансової безпеки компанії), належність до інтегрованої корпоративної структури, дивідендна політика. Правильна фінансова стратегія і дивідендна політика забезпечують баланс інтересів менеджменту і власників компанії, тобто попереджають виникнення корпоративних конфліктів всередині компанії. Належність до інтегрованої корпоративної структури забезпечує захист компанії від зовнішніх загроз, зокрема, від рейдерства у всіх його проявах (поглинання конкурентами, захоплення активів і т.д.). Тим не менш, існування великої кількості інших факторів викликає необхідність у кожному конкретному випадку розраховувати ступінь впливу того чи іншого фактора на рівень фінансової безпеки компанії. Своєчасне визначення найбільш впливових факторів дозволяє відвернути реальні і потенційні загрози і прогнозувати вектор подальших дій і напрямків діяльності акціонерного товариства з метою забезпечення стабільного фінансового розвитку. Особливості та специфіка використання кореляційно-регресійного аналізу і прогнозування для цих цілей можуть стати предметом подальших наукових досліджень.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник української мови / [Уклад. і голов. ред. В 27. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Петрун», 2002. – 1440 с. – ISBN 966-569-013-2.
2. Добровольська О.В. Класифікація факторів впливу на економічну стійкість підприємства / О.В. Добровольська // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 8. – С. 23-27.

3. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз. Навчальний посібник. – 4-те видання, стереотипне / Н.В. Тарасенко. – Львів: «Новий світ – 2000», 2006. – 344 с. – ISBN966-7827-31-3.
4. Петряєва З.Ф. Організація і методика економічного аналізу. Навчальний посібник. Ч. 1 / З.Ф. Петряєва, Г.Г. Хмеленко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 308 с. – ISBN 978-966-676-245-3.
5. Черемис О.А. Категорійний аналіз поняття «фактор» у контексті вивчення проблеми підвищення рівня успішності майбутніх учителів математики / О.А. Черемис 5.01.2004 р. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – № 14. – С. 55-57.
6. Карачина Н.П. Економічна поведінка машинобудівних підприємств: дис... докт. екон. наук: 08.00.04 / Наталія Петрівна Карачина; [Вінницьк. нац. техн. унів-т]. – Вінниця, 2011. – 612 с.
7. Сучасний глумачний словник української мови: 100 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД «Школа», 2008. – 1008 с.
8. Большой экономический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://big_economic_dictionary.academic.ru/
9. Баланда А.Л. Соціальні детермінанти національної безпеки України: теорія, методологія, практика: Автореф. дис... докт. екон. наук: 08.00.07 / А.Л. Баланда; Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – Київ, 2008. – 38 с.
10. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк – К.: Эльга, Ника – Центр, 2004. – 784 с.
11. Нечипорук Л.В. Посилення загроз фінансовій безпеці держави в умовах фінансової глобалізації / Л.В. Нечипорук // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 281-298.
12. Анилионис Г.П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г.П. Анилионис, Н.А. Зотова. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 676 с.
13. Барановський О.І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: Монографія / О.І. Барановський – К.: КНТЕУ, 2009. – 754 с.

УДК 339.178.3(477)

Югас Е.Ф.,

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту економічного факультету,
Ужгородський національний університет*

Попович М.С.,

*магістр кафедри обліку і аудиту економічного факультету,
Ужгородський національний університет*

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ФАКТОРИНГУ: СУТНІСТЬ ТА МІСЦЕ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

ECONOMIC SUBSTANCE FACTORING: PLACE AND NATURE IN A MARKET ECONOMY

У науковій статті дається економічний розгляд поняття «факторинг», як основної складової сучасної ринкової економіки, вивчаються як позитивні, так і негативні аспекти операцій на рахунках фактор-фірм. Пропонується визначення основних його форм, видів, зв'язку з обліком, наводиться детальна класифікація, а також схема функціонування класичного факторингу. Ця послуга полягає в тому, що фактор-фірма здобуває в клієнта право на стягнення боргів і частково оплачує своїм клієнтам вимоги до їхніх боржників. Друга частина боргу за винятком відсотків вертається клієнтам після погашення боржником свого боргу. Тобто клієнт фактор-фірми може швидше повернути свої борги, а фактор-фірма одержує за це відсоток.

Ключові слова: гроші, факторинг, фактор-фірма, клієнт, відсотки, борг, господарські операції, ринкова економіка, соціальний ефект.

В научной статье дается экономическое рассмотрение понятия «факторинг», как основного составляющего современной рыночной экономики, изучаются как положительные, так и отрицательные аспекты операций на счетах фактор-фирм. Предлагается определение основных его форм, видов, связи с учетом, приводится подробная классификация, а также схема функционирования классического факторинга. Эта услуга заключается в том, что фактор-фирма приобретает у клиента право на взыскание долгов и частично оплачивает своим клиентам требования к их должникам. Вторая часть долга за вычетом процентов возвращается клиентам после погашения должником своего долга. То есть клиент фактор-фирмы может быстрее вернуть свои долги, а фактор-фирма получает за это процент.

Ключевые слова: деньги, факторинг, фактор-фирма, клиент, проценты, долг, хозяйственные операции, рыночная экономика, социальный эффект.

The scientific article provides an economic consideration of the concept "factoring", as the main component of a modern market economy, studying both positive and negative aspects of each transaction quotient firms. It is proposed to determine its basic forms, a connection with accounting, it has detailed classification and scheme of classical factoring. This service is that the factor in the client firm acquires the right to collect debts and partly paid by their clients requirements for their debtors. The second part of the debt excluding interest turns customers after payment by the debtor of his debt. That client quotient company can quickly recover their debts, and factor-firm gets for that percentage.

Keywords: money, factoring, the factor-firm customer interest, debt, business operations, market economy, social impact.

Вступ. Дослідження розвитку факторингу на світовому ринку фінансових послуг в умовах економічної глобалізації обумовлено появою нових процесів як у світовій економіці в цілому, так і на ринках фінансових послуг зокрема. Міжнародний фінансовий ринок, що значно трансформувався за останні декілька десятиріч, сьогодні набув величезних масштабів і перетворився на одне з найважливіших джерел фінансових ресурсів. При цьому важливою його рисою стала поява нових фінансових послуг та інструментів, що формують інший рівень взаємозв'язків між учасниками. Процес трансформації влиття України у глобальний економічний простір обумовлює необхідність дослідження та запровадження фінансових послуг, які вже присутні на світовому ринку. Однією з таких послуг є факторинг, який є дієвим механізмом фінансування підприємств малого та середнього бізнесу.

Факторингові операції, досвід проведення яких в Україні, поки ще недостатній, мають широкі перспективи розвитку в нашій країні. Вони дозволяють підприємствам ефективніше вирішувати проблеми ліквідності, регулювання грошових потоків. В зв'язку з цим з'являється необхідність і доцільність адекватного відображення факторингових операцій в обліку як інструменту підвищення достовірності показників, відображення у бухгалтерській звітності; зростає роль професійного судження бухгалтера при формуванні облікової політики організації; необхідним є вдосконалення наявних методичних розробок при обліку факторингових операцій, оцінці ризиків, що виникають при їх проведенні для уточнення фінансових результатів господарюючих суб'єктів, аналізу ефективності факторингових операцій, щоб усі учасники факторингу могли приймати обґрунтовані управлінські рішення. Між тим, існуючі підходи до обліку факторингових операцій в українській практиці повною мірою відповідають сучасним вимогам до якості інформації.

Теоретичні і практичні аспекти обліку факторингових операцій висвітлені в працях українських і зарубіжних науковців, зокрема: Багіров М. [6], Жданов П.О. [7], Завгородній В. [8], Кувшинова Ю.А. [9],

Кузьминський Ю. [10], Науменкова С.В. [11], Недеря Л.В. [12], Никитин А. [13], Новикова Н.М. [14], Носков І.Я. [15], Педь І.В. [16], Халевинская Е.Д. [17], Вольфганг Грундман [18]. Здійснені раніше дослідження мають певне наукове і практичне значення. В той же час, низка запитань, пов'язаних з відображенням у бухгалтерському обліку і аналізом ефективності факторингових операцій, залишається досі невирішеною.

У ході наукового дослідження були використані наступні спеціальні економічні методи дослідження, зокрема: збору інформації, обробки інформації, проведення аналітичної роботи, індукції, дедукції, групування, узагальнення.

Результати дослідження. Сучасні товарні стосунки не можуть існувати без кредитних відносин, при яких передача цінностей від одного суб'єкта господарювання до іншого знаходиться в часі до моменту отримання еквіваленту. Такі стосунки переважно пов'язані з відстроченням або розстрочкою оплати дебітором наданого йому виконання (передачі товарів, виконання робіт, надання послуг). Виникає грошове зобов'язання, в силу якого кредитор придбаває відповідну вимогу про сплату грошових коштів після закінчення встановленого терміну. При невиконанні дебітором грошової вимоги кредитор має можливість задовольнити свій інтерес за допомогою звернення стягнення на усе майно дебітора. Право кредитора має самостійну цінність: воно може бути передане іншій особі, бути об'єктом різних угод [8, с. 27].

Для цілей прискорення обороту кредитор зацікавлений в швидкому отриманні грошових коштів, які «заморожені» в комерційних кредитах у формі відстрочення платежу та є недозволеною розкішшю для суб'єкта господарювання. Торгова практика об'єктивно вимагала створення механізмів включення грошової заборгованості в оборот, що викликало виникнення цілого ряду правових інститутів.

Нині усе більш поширеного характеру набувають стосунки, спрямовані на включення в оборот прав вимоги сплати грошей (дебіторській заборгованості) безпосередньо, без закріплення їх в цінному папері. Однією з найбільш поширених в комерцій-

ній практиці форм використання майнових активів у вигляді прав вимоги є угоди фінансування під поступку грошової вимоги або факторинг.

Правовідносини, що визначаються в даний час як «факторинг», являють собою закономірний результат розвитку фінансових відносин між виробниками товарів (робіт, послуг) та їх комісійними агентами (які іменуються також факторами).

Термін «факторинг» походить від латинського «facto» – діяти, робити (англ., factoring) [17, с. 78]. На сьогодні існує декілька теорій виникнення та розвитку факторингу [12, с. 130]. Деякі вчені вважають, що він виник лише в 30-х роках нашого сторіччя в США, інші виявляють сліди факторингу в Стародавньому Вавилоні.

Виходячи з вище вказаного, більш кращою точкою зору є те, що факторинг – це економічне явище, що виникло шляхом зміни англійського інституту торгового посередництва середньовіччя з подальшим придбанням специфічних рис, притаманних сучасному факторингу вже на американській землі.

Поява комерційного (товарного) кредиту в товарно-грошових відносинах суб'єктів господарської діяльності є основною передумовою і умовою існування та розвитку факторингу. Зі збільшенням обсягів використання комерційного кредиту в торгових відносинах все більше з'являлася потреба у використанні факторингу.

Факторингові операції займають чільне місце в економіці розвинених країн. Основними причинами розвитку факторингових операцій у світі з початку ХХ ст. стали:

1. Активне застосування розстрочки платежу при поставці контрагентам товарів. Це пов'язано зі збільшенням конкуренції на товарних ринках, розширенням товарної номенклатури, формуванням стійкого «ринку покупця» на ряд товарів і нестачею грошових коштів у постачальників і покупців (дистриб'юторів).

2. Перевага покупців (дистриб'юторів) користуватися комерційним (товарним) кредитом, а не банківським. Отримання банківського кредиту пов'язане з великою кількістю формальностей, які необхідно

проходити при кожному зверненні за кредитом. Банківський кредит характеризується терміновістю, що передбачає повернення у визначений момент.

3. Захист від появи прострочених боргів. «Погані» борги – невід'ємна частина торгівлі на умовах комерційного кредиту, які можуть призвести до банкрутства постачальника, так як він не може розплатитися за своїми зобов'язаннями.

4. Доступність факторингового обслуговування для компаній, яким банківський кредит не доступний. Мова йде про недавно створені компанії або компанії, що не мають достатнього забезпечення для отримання кредиту або кредитної історії.

5. Створення міжнародних факторингових асоціацій, що сприяють інтенсивному розвитку факторингу в світі [12, с. 127].

Згодом, у міру придбання факторинговими компаніями необхідного досвіду і з перетворенням факторингу в універсальну систему обслуговування постачальника, взяла гору точка зору, згідно з якою факторинг вигідно доповнює банківське кредитування і не виступає в якості його конкурента. У даному випадку мова йде про необхідність співпраці між банком і факторинговою компанією.

Для якісного відображення в обліку факторингових операцій доцільним є глибоке розуміння механізму факторингу. Залежно від видів факторингового обслуговування складаються певні стосунки між постачальником, факторинговою компанією і покупцем. Але, зазвичай факторингові операції здійснюються за наступною схемою (див. рис. 1):

1. Постачальник укладає договір факторингового обслуговування.

2. Постачальник інформує покупця про укладення договору факторингу і підписує з ним додаток до договору продажу/постачання, в якому обидві сторони підтверджують, що плата за товар поступатиме на рахунок факторингової компанії.

3. Постачальник відправляє товар покупцеві, оформляючи постачання товарно-транспортним рахунком.

4. Постачальник передає факторинговій компанії оригінали відвантажувальних документів до повного розрахунку покупця з факторинговою компанією.

5. Факторингова компанія здійснює перший (факторинговий) платіж постачальникові.

6. Покупець у встановлені терміни розраховується за куплений товар, перераховуючи грошові кошти на рахунок факторингової компанії.

7. Факторингова компанія виплачує постачальникові суму (за мінусом комісійних), що залишилася [13, с. 24].

Незважаючи на велику кількість переваг, факторинг не є універсальним виходом при кредитуванні товарних угод, через те, що головний недолік факторингу полягає в тому, що його використання обходиться підприємству дорожче, ніж залучення кредиту. Вартість факторингового обслуговування висока із-за комплексного характеру послуг

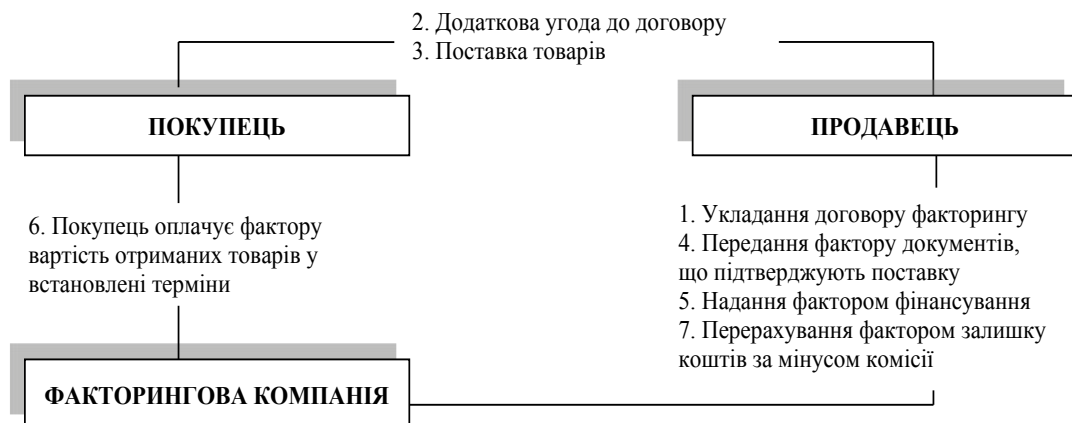

Рис. 1. Схема функціонування класичного факторингу [14, с. 82]

Рис. 2. Класифікація факторингових операцій [12, с. 24]

Таблиця 1

Види факторингу і взаємозв'язок їх з обліком

Класифікаційна ознака	Вид факторингу	Відмінності в обліку
За проінформованістю боржників	<i>Відкритий (конвенційний)</i>	В обліку не має значення, який вид застосовується.
	<i>Закритий (конфіденційний)</i>	
За набором послуг	<i>Неповний</i>	Обліковуються тільки операції з факторингу.
	<i>Повний</i>	Обліковуються операції з факторингу і операції, пов'язані з додатковими послугами (фінансування поставок, ведення бухгалтерських рахунків по грошових вимогах, що є предметом уступки, консультування клієнта, контроль за оплатою рахунків, захист від кредитних ризиків), у звичайному порядку через рахунки витрат.
За повнотою передачі права	<i>Оборотний (з регресом)</i>	Виникає багато суперечок про те, чи є така передача продажем, оскільки, з одного боку, частина ризиків і вигод передається, а з іншого – залишається ризик, пов'язаний з несплатою дебіторської заборгованості. В США, наприклад, така передача дебіторської заборгованості по рахунках може записуватися або як продаж, або як позика у відповідності з встановленими Комітетом по стандартах фінансового обліку (FASB) правилами. Передача з регресом записується як продаж у випадку виконання трьох умов: 1) сторона, що передає, відмовляється від майбутніх економічних вигод, пов'язаних з дебіторською заборгованістю; 2) зобов'язання сторони, що передає, за умовами регресу можна оцінити з достатнім ступенем впевненості; 3) сторона, що приймає, не може вимагати від сторони, що передає, повторної (поверненої) покупки дебіторської заборгованості. Якщо не виконуються дані три умови, то передача з регресом враховується як позика. Вважаємо, що така операція є короткостроковим кредитуванням. Момент продажу дебіторської заборгованості в обліку визначається, коли боржники оплачують свої рахунки банку.
	<i>Безоборотний (без регресу)</i>	Дебіторська заборгованість продається в повному обсязі, а тому, як і при продажі будь-якого активу бухгалтерське проведення слід проводити через рахунки доходів і витрат.
За способами платежу (порядком оплати)	<i>Частковий</i>	Попередня оплата фактором частини суми грошових вимог з перерахуванням залишку коштів лише або після погашення боргу платником, або на дату, визначену договором між підприємством і фактором. Відмінності в обліку будуть зумовлені умовами укладеного договору між підприємством і фактором по факторингу без права регресу. Якщо договором передбачається виплата банком всієї суми заборгованості незалежно від того, чи надійде оплата від боржника, дохід повинен визнаватися у всій сумі в момент одержання коштів від банку, або в момент укладання договорів в повній сумі заборгованості, що числиться по переданих документах (враховуючи з дисконтом чи без нього здійснюється продаж).
	<i>Повний</i>	Оплата повної вартості уступлених грошових вимог з дисконтом або без дисконту, як тільки розрахункові документи будуть пред'явлені фактору.
За сектором ринку (за місцем здійснення)	<i>Внутрішній</i>	Застосовуються рахунки з обліку з вітчизняними покупцями.
	<i>Міжнародний</i>	Застосовуються рахунки з обліку з іноземними покупцями, проводиться облік курсових різниць.

Складено на основі джерела [12, с. 25]

фактора і підвищених ризиків у разі безоборотного факторингу. Вона складається з:

– відсотка за користування кредитом (вище за ринкову ставку за кредитами відповідної терміновості на 2-3 процентні пункти);

– плати за обслуговування (бухгалтерія, інкасування боргу і інші послуги) : стягується як відсоток від суми рахунку-фактури зазвичай в межах 0,5-3% від суми рахунків;

– при безоборотному факторингу – спеціальній надбавки за ризик у розмірі 0,2-0,5% від суми кредитування [14, с. 81].

Втім, при укладенні договору на факторингові послуги факторингова компанія, як правило, готова враховувати індивідуальні особливості своїх клієнтів. Так, на розмір комісії впливають кількість дебіторів у підприємства і сума обороту у рамках цих послуг. Тому використання факторингу найбільш ефективно для невеликих і середніх підприємств, що розширюють об'єми продажів або виходять на нові ринки, а також для новостворюваних компаній, що відчувають нестачу грошових коштів із-за невчасності надходження платежів від дебіторів, наявності надмірних запасів, труднощів в організації виробничого процесу. Науковцем Недеря Л. В. було запропоновано вдалу класифікацію факторингу за різними ознаками та критеріями (рис. 2).

Оскільки факторинг є довгостроковою програмою фінансування оборотного капіталу, договір факторингового обслуговування укладається на невизначений термін і буде діяти поки обидві сторони будуть задоволені взаємною співпрацею. Світовий досвід показує, що велике різноманіття видів факторингу дозволяє найбільш повно задовольнити вимоги споживачів. В залежності від видів факторингу облік буде дещо відрізнятися (табл. 1).

Облік факторингових операцій здійснюється за принципом окремого відображення доходів і витрат, він буде включати облік плати за факторинг та безпосередньо операцій з продажу дебіторської заборгованості.

Витрати по операціях продажу дебіторської заборгованості – це суми списаної дебіторської заборгованості і суми плати за факторинг. Облік списаної дебіторської

заборгованості здійснюється на рахунку 949 «Інші витрати операційної діяльності». Доходи по операціях продажу дебіторської заборгованості – суми, що одержані за передані борги – обліковуються на рахунку 719 «Інші доходи від операційної діяльності».

Висновки. Аналізуючи етапи розвитку факторингу, можна відзначити:

1. На початкових етапах факторинг використовувався як інструмент страхування від ризику неплатежу за поставлену продукцію та інкасування боргів, потім додалася функція фінансування під відчуження права вимоги, потім ще додаткові послуги: ведення бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, контроль відвантажень покупцям, консалтингові послуги;

2. Зміни функцій факторингу відбувалися під впливом вимог часу, зовнішніх економічних і політичних факторів. Стан суспільства в будь-який проміжок часу визначається сукупністю суспільних потреб, які й обумовлювали розвиток і зміну факторингу;

3. В економічній літературі існують різні трактування сутності факторингу. На наш погляд, найбільш вдалим визначенням, яке розкриває сутність поняття «факторинг» є комплекс фінансових послуг, що надається клієнтові в обмін на поступку дебіторської заборгованості, постачань товарів, які включають фінансування, страхування кредитних ризиків, облік стану дебіторської заборгованості і роботу з дебіторами по своєчасній оплаті. Специфіку кожного виду факторингових операцій доцільно враховувати в процесі відображення даних операцій в бухгалтерському обліку;

4. Основний ефект від здійснення факторингової операції полягає в прискоренні оборотності оборотних активів підприємства. Якщо організація працює рентабельно, то прискорення оборотності призводить до отримання більшої суми прибутку при незмінному об'ємі використовуваних ресурсів. Застосування факторингових угод дозволить значно скоротити період оборотності дебіторської заборгованості і за рахунок цього отримати додатковий прибуток.

Отже, факторинг дає можливість прискорити обіг капіталу. Часто вказані фірми

мають несприятливу структуру балансу, через що їх кредитний статус не дозволяє діставати доступ до банківського кредиту. Посередництво чинників в цьому випадку дозволяє розв'язати проблему короткостро-

кового кредитування і фінансування поточної оборотної діяльності підприємства. В цілому факторинг є ефективним конкурентним механізмом фінансування торгівлі і забезпечення розрахунків.

Список літератури:

1. Господарський кодекс України від 01 січня 2004 р. (з останніми змінами і доповненнями № 198-19 від 04.03.2015 р.). [Електронний ресурс]: / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», прийнятий Верховною Радою України 16.07.99. №996-XIV // (з останніми змінами та доповненнями від 06.02.2015 р. N1702-18)). [Електронний ресурс]: / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р № 959-XII (з останніми змінами і доповненнями від 26.10.2014 р., підстава 1697-18). [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Конвенція УНИДРУА про міжнародний факторинг (Оттава, 28 травня 1988 р.). [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Митний кодекс України від 12 грудня 2004 р. (з останніми змінами і доповненнями від 01.04.2015 р., підстава № 214-19). [Електронний ресурс]: / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Багиров М. Факторинг – фінансування продажів / М. Багиров // Фінансовий директор. – 2003. – № 1. – С. 30-31.
7. Жданов П. О. Про невідомий факторинг і відомий договір фінансування під поступку грошової вимоги / П. О. Жданов // Фінансовий менеджмент. – 2011. – № 1. – С. 45-48.
8. Завгородній В. Факторинг: особливості деяких операцій / В. Завгородній // Глав. бух. безбланков отчетности (рус.). – 2005. – № 9. – С. 25-35.
9. Кувшинова Ю. А. Этапы развития факторинга: история и современность / Ю. А. Кувшинова // Финансы и кредит (рус.). – 2004. – № 30. – С. 40-46.
10. Кузьминський Ю. Факторинг – гарантія своєчасного надходження експортного виторгу / Ю. Кузьминський // Бухгалтерія. – 2002. – № 4/2 (471). – С. 22-27.
11. Науменкова С. В. Ринок фінансових послуг: Навч. посіб. / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Знання, 2010. – 532 с.
12. Недеря Л. В. Факторингові операції: технологія проведення та облікові процедури // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи в Україні. Т. 7: Збірник наукових праць / Л. В. Недеря. – Суми: Мрія-1 ЛТД; УАБС, 2003. – 320 с.
13. Никитин А. Развитие факторинговых операций в коммерческих банках / А. Никитин, Д. Ковалев // Финансовый бизнес (рус.). – 2005. – № 3. – С. 24-33.
14. Новикова Н. М. Структурно-логічна модель управління дебіторською заборгованістю підприємства / Н. М. Новикова. – 2005. – № 1. – С. 75-83.
15. Носков І. Я. Фінансові і валютні операції / І. Я. Носков. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 40 с.
16. Педь І. В. Удосконалення міжнародних розрахунків підприємств у зовнішній торгівлі : автореф. дис. канд. економ. Наук / Ірина Валеріївна Педь. – Київ, 2003. – 270 с.
17. Халевинская Е. Д. Факторинг у фінансовій індустрії / Е. Д. Халевинская // Аудит і фінансовий аналіз. – 2009. – № 4. – С. 78.
18. Grundmann Wolfgang. FACTORING: Leasing und Factoring / Wolfgang Grundmann // Springer Fachmedien Wiesbaden. Deutschland, 2013.

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 519.8

Червак-Смерічко О.Ю.,
*кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри економіки підприємства,
Ужгородський національний університет*

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В ЕКОНОМІЦІ: МОДЕЛЮВАННЯ І СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ

MATHEMATICAL MODELING IN ECONOMICS: MODELING AND SYSTEM ANALYSIS

У роботі викладено основні історичні відомості і загальні поняття про моделі і моделювання. Проаналізовано доцільність застосування і наведено конкретні приклади застосування моделей і моделювання в економічних дослідженнях. Детально проаналізовано поняття «чорної скриньки» і структурної схеми системи.

Ключові слова: модель, моделювання, система, структурна схема системи, «чорна скринька».

В работе изложены основные исторические сведения и общие понятия о модели и моделировании. Проанализирована целесообразность применения и приведены конкретные примеры применения моделей и моделирования в экономических исследованиях. Детально проанализированы понятие «черного ящика» и структурной схемы системы.

Ключевые слова: модель, моделирование, система, структурная схема системы, «черный ящик».

This paper describes the basic historical information and general concepts of models and simulations. Analyzed the feasibility of and are specific examples of models and modeling in economic research. Detailed analysis of the concept of «black box» and the block diagram of the system.

Keywords: model, modeling, system block diagram of the system, «black box».

Вступ. Метод моделей, який зводить економічні дослідження до математичних задач, виник давно. Створення обчислювальної техніки в минулому столітті відкрило для нього реальну перспективу стати потужним інструментом наукового аналізу. Поява цієї техніки внесла в методи досліджень цілий ряд нових концепцій та ідей, безмежно розширивши інструментарій дослідника. Відбулася значна переоцінка існуючих способів аналізу, появилися нові, особливу роль в яких стали

відігравати методи формалізованих моделей, метод експертиз та їх синтез, так звані імітаційні системи. Цей інструментарій має чудові можливості вивчати процеси і явища, які відбуваються в суспільній сфері. Тому, знаючи результат, наслідки наших рішень, ми завжди можемо здійснити основний акт управління: прийняти рішення, яке відповідає цілі, яка переслідується особою (або особами), відповідальною за прийняття рішення. Отже, знання – майже синонім управління. Служба

моделей економіки, при її наявності, може давати неоціненну інформацію керівництву в розв'язанні різних питань економічної політики і вибору програм. Особа, що не володіє методами моделей, не може претендувати на роль економіста.

Розділ 1. Історичні відомості.

Історія розвитку математичного моделювання прослідкована, наприклад, в монографії Дж. Данціга «Лінійне програмування, його узагальнення і застосування». Відмічається, що економісти почали математично описувати економічні системи ще у вісімнадцятому столітті. Простий приклад моделі побудував Кене у своїй економічній таблиці, намагаючись визначити взаємозв'язок між землевласниками, землеробами і ремісниками. В середині дев'ятнадцятого століття Л. Вальрас запропонував лінійну математичну модель зі сталими технологічними коефіцієнтами. Переважна більшість спеціалістів займалася аналізом теоретичних проблем, зв'язаних з можливістю економічної рівноваги та її ефективністю в умовах конкуренції або монополії. Однак до 30-х років минулого століття всі роботи в цій галузі носили розрізнений характер.

В 30-х роках двадцятого століття групою австрійських і німецьких економістів проводилась робота по узагальненню лінійної технологічної моделі Л. Вальраса. В результаті цієї роботи виникли певні питання, які стимулювали появу роботи математика Дж. фон Неймана (1932 р.) «Модель загальної економічної рівноваги». Він показав, що ринкові сили максимізують темп росту економіки, і довів, що цей максимум рівний процентній ставці на капітал, інвестований у виробництво. При цьому, фон Нейман виходив з того, що економіка є замкнутою системою зі сталим темпом росту. Ця робота, як і більшість теоретичних робіт того часу, відноситься до якісного аналізу економіки, в якому ціль математичного моделювання полягала в описанні взаємозв'язків всередині системи скоріше за все з якісного, ніж з кількісного, боку; маніпулювання рівняннями являлося зручним способом отримання цінних логічних висновків із припущень.

Роботи над загальною моделлю лінійного програмування проводились цілком

незалежно від вищезгаданих робіт і переслідували практичне застосування. У результаті В.В. Леонт'єв побудував математичну модель реальної американської економіки (1919-1939 рр.) для того, щоб можна було прослідкувати вплив політики уряду і тенденцій у сфері закупівель на взаємозв'язані промислові галузі. З чисто формальної точки зору леонт'євську модель можна розглядати як спрощену модель Вальраса. Основу аналізу «витрати – випуск» в цій моделі складає таблиця коефіцієнтів, яка називається або матрицею «витрати – випуск», або «економічною таблицею». Стовпець в цій матриці відповідає витратам різних товарів на один долар вартості випуску певного товару. Кожному товару, що виробляється, відповідає стовпець. Отже, формальна модель стає реальною, якщо економічна таблиця побудована на основі реальних даних. Щоб оцінити різницю між чисто формальною і реальною моделями, слід нагадати, що збір даних, необхідних для реальної моделі, потребує чималих витрат часу й інших ресурсів. Після того як зібрана вся інформація про модель, з'являється друга складність – розв'язування дуже великої системи лінійних рівнянь. І, насамкінець, існували труднощі «збуту» результатів таких досліджень. Отже, ініціатива Леонт'єва з самого початку була зв'язана з постійним ризиком.

В роки другої світової війни і в післявоєнний період робота в цьому напрямку проводилась роз'єднано до тих пір, поки в 1947 р. лінійне програмування не об'єднало зовні різні явища, забезпечивши їх, більш точним формулюванням задач і визначенням більш ефективних шляхів їх розв'язання, математичною базою і обчислювальним методом, симплексним алгоритмом (запропонованим Дж. Данцігом). Ці розробки співпали в часі зі створенням обчислювальних машин, які стали необхідним інструментом для застосування лінійного програмування в тих галузях, де обчислення вручну виявилися неможливими. З моменту зародження в 1947 р. лінійного програмування в зв'язку з роботами по плануванню діяльності збройних сил США, ця галузь науки отримала широке розповсюдження. Математиками і

економістами на тему «Математичне моделювання в економіці» написано багато книжок і наукових праць.

Слід зауважити, що ідеї лінійного програмування були висловлені і в 1939 р. Л.В. Канторовичем, коли він опублікував монографію під назвою «Математичні методи організації і планування виробництва». Канторовича слід признати першим, хто з'ясував, що широкий клас важливих виробничих задач піддається чіткому математичному формулюванню, яке дає можливість підходити до задач з кількісної сторони і розв'язувати їх числовими методами.

Розділ 2. Про моделі і моделювання

Роль математики в різних областях була і є різною. На неї впливали і впливають два основні фактори: рівень розвитку математичного апарату і рівень зрілості знань про реальний об'єкт, який вивчається, можливість описати його найбільш істотні риси і властивості мовою математичних понять або, як прийнято говорити, можливість побудувати *математичну модель* об'єкта.

Об'єкт – це конкретний або абстрактний предмет, діюча або проєктована система, існуючий або проєктований процес.

Модель – це представлення, вироблене в уяві людини-дослідника, про ті чи інші властивості об'єкту (реального, абстрактного) і їх взаємозв'язки, оформлене у вигляді описання цього об'єкту і зафіксоване на папері мовою рисунка, графіка, рівняння, формул, тощо, або зреалізоване у вигляді макетів, механізмів, пристроїв, тощо.

Побудова моделей базується на різного роду припущеннях, як єдиного способу відірватися від фактів, істинність яких ще треба перевірити. Роль припущень (гіпотез) в науці настільки значна, що образно можна сказати наступне: вся наукова робота складається з висунення і перевірки гіпотез.

Головна цінність моделей як форми знань полягає в тому, що вони містять об'єктивну істину, тобто в чомусь правильно відображають модельоване. Але, окрім безумовно істинного змісту в моделі є умовно істинне, тобто вірне тільки при певних умовах, а отже, може бути хибним.

При цьому в кожних конкретних умовах невідомо точно, яке ж фактичне співвідно-

шення істинне або хибне в даній моделі. Відповідь на це питання дає тільки практика.

Поза як йдеться про моделі, створювані свідомо людиною, то в її розпорядженні є засоби мислення і засоби оточуючого матеріального світу. Відповідно до цього моделі поділяються на абстрактні і матеріальні. Абстрактні моделі являються ідеальними конструкціями, побудованими засобами мислення, до яких відносяться мовні конструкції. Так, звичайною мовою ми можемо говорити про все, тому вона є універсальним засобом побудови будь-яких абстрактних моделей. Але багатозначність слів, або невизначеність слів призводить до того, що з точки зору розуміння мовним моделям притаманна неоднозначність, розпливчатість, розмитість. Тому, неточність звичайної мови, яка закладена в її основі, є недоліком, якого позбуваються шляхом вироблення професійної мови, більш чіткої і точної, ніж звичайна мова. Яскравими прикладами цього є мови конкретних наук. У результаті еволюції мов описання моделей, створена можливість побудови моделей, які мають максимально досягнути визначеність і точність для сучасного стану багатьох галузей знань, зокрема, для сучасної економіки. Мовою описання цих моделей є *математична мова*.

Математичні моделі характеризуються абсолютною точністю, але щоб дійти до їх використання в даній галузі, зокрема, в економіці, необхідно збагатитися для цього достатніми знаннями. За висловами Канта і Маркса, будь-яка галузь знань може тим з більшою основою іменуватися *наукою*, чим в більшій мірі в ній використовується математика. «Нематиматизованість» науки, гадаємо, не означає її «ненауковість», а є наслідком складності, недостатнього пізнання її предмета і є тимчасовим явищем. Але, підкреслимо, математика дозволяє єдиним чином описувати явища і процеси, здійснювати їх аналіз, передбачати як себе буде поводити об'єкт в різних умовах, тобто прогнозувати результати майбутніх спостережень. Ну, а прогнозування завжди важка задача; прогнози, які здійснюються, є предметом особливої гордості кожної науки.

Матеріальні моделі (тобто реальні, фізичні моделі) створюються з реальних

об'єктів і процесів на основі відношення подібності між об'єктом і моделлю.

Моделювання – це дослідження об'єктів на їх моделях, до яких застосовуються методи мислення по *аналогії*, моделювання – це цільове відображення об'єктів. *Ціль* – це ідеальний образ бажаного результату, тобто образ того, що повинно би бути, повинно би здійснитися (частка «би» підкреслює той факт, що цілі бувають як здійсненні, так і нездійсненні). З того, що модель є цільовим відображенням, випливає множинність моделей одного й того об'єкту; для різних цілей, очевидно, знадобляться різні моделі. Модель відображає не сам по собі об'єкт-оригінал, а те, що нас в ньому цікавить, тобто те, що відповідає поставленій цілі. Саме цільова призначеність моделей дозволяє множинну моделей розділити на пізнавальні і прагматичні, що відповідає поділу цілей на теоретичні і практичні.

Пізнавальна модель є формою організації і представлення знань про об'єкт, засобом з'єднання нових знань з наявними. *Прагматична модель* є засобом управління об'єктом, засобом практичних дій, способом представлення взірцево правильних дій або їх результату, тобто є робочим представленням цілі. Іншими словами, пізнавальна модель відображає існуюче, а прагматична – не існуюче, але бажане і, можливо, здійсненне.

Іншим принципом класифікації цілей моделювання може бути поділ моделей на статичні і динамічні. Для одних цілей нам може знадобитися модель конкретного стану об'єкта, свого роду його «моментальна фотографія». Такі моделі називаються *статичними*. В тих випадках, коли наші цілі зв'язані не з одним станом об'єкта, а з різними його станами, з їх різновидами, виникає необхідність у відображенні процесу зміни станів (наприклад, зміни станів у часі). Такі моделі називаються *динамічними*.

Модель, за допомогою якої успішно досягається поставлена ціль, називається *адекватною* даній цілі. Введення поняття адекватності викликано тим, що між моделлю і оригіналом-об'єктом завжди є різниця, яка спричинюється нашими обмеженими можливостями відображати нескінченну реальність тільки в скінченному числі

відношень, скінченними засобами; тому в результаті спрощеність і наближеність є атрибутами моделі. Це поняття не співпадає з вимогою повноти, правильності і точності відображення: адекватність означає, що ця вимога виконана не взагалі, а лише в тій мірі (можливо, частково), яка достатня для досягнення цілі. Різниця між моделлю і оригіналом сама по собі не може бути ні великою, ні малою: сама по собі різниця або є, або її немає. Величину, міру, ступінь прийнятності різниці між моделлю та оригіналом ми можемо вводити тільки співставивши її з ціллю моделювання. В певних випадках вдається ввести деяку міру адекватності моделі, тобто вказати спосіб порівняння двох моделей за ступінню успішності досягнення цілі за допомогою цих моделей. Якщо ж до того такий спосіб дає можливість кількісно виражати міру адекватності, то задача покращення моделі істотно полегшується, так як можна ставити наступні питання:

1. Знаходження в даному класі моделей найбільш адекватної моделі, яка б визначалася найбільшим (максимальним) значенням адекватності, тобто кількісна постановка питання про *ідентифікацію* моделі – визначення характеристик об'єкта, виявлення зовнішніх впливів на нього, шляхом спостережень і статистичної обробки отриманих даних, які використовуються при побудові моделі.

2. Дослідження чутливості і стійкості моделі, тобто дослідження залежності адекватності моделі від її точності, від наближеності відображення дійсності за допомогою цієї моделі.

3. *Адаптація* моделі, тобто підстройка значень параметрів моделі з метою покращення адекватності.

Про істинність (правильність) або хибність моделі самої по собі немає що говорити. Ступінь істинності виявляється тільки в практичному співставленні моделі з натурою, що її відображає. При цьому зміна умов, в яких проводиться це порівняння, істотно впливає на його результат: одна й та сама модель в одних умовах може бути адекватною, а в інших умовах – не адекватною тій цілі, яка переслідується. Безумовне вико-

ристання моделей є небезпечним. Важливо відмітити, що кожна модель явно або неявно містить умови своєї істинності, і одна з головних вимог практики моделювання полягає в перевірці відповідності умов істинності моделі реальним умовам, в яких є намагання використати цю модель. Якщо вже готова модель використовується без перевірки (враховуючи, що не будь-яку з умов істинності, буває можливим перевірити), тоді ставлення до результатів, що отримуються на основі цієї моделі, повинно бути обережним, умовним, що, нажаль, не завжди усвідомлюється (в більшості випадків, із-за неосвіченості, непрофесійності осіб, які приймають рішення). В зв'язку з цим перед дослідниками стоїть проблема створення моделей, істинність (або, інакше кажучи, використання) яких зберігається в деякому діапазоні умов (в математиці, наприклад, проблема стійкості і регуляризації алгоритмів).

Розділ 3. «Чорна скринька»

Як вже відмічалось, моделювання має цілеспрямований характер. Ціль – це суб'єктивний образ неіснуючого, але бажаного стану об'єкту (мається на увазі, що розглядаються прагматичні моделі).

Досягти її тільки за рахунок власних можливостей суб'єкту або зовнішніх засобів, які є в нього на даний момент, можна дуже рідко. Такий збіг обставин називається *проблемною ситуацією*. Отже, діяльність, яка б сприяла вирішенню цієї проблеми, повинна бути спрямована на досягнення поставленої цілі. Засоби досягнення цієї цілі називаються *системою*. Співвідношення між цілями і системами може бути неоднозначним: одна система може бути зв'язана декількома цілями, одній цілі можуть відповідати різні системи.

В цьому визначенні системи наголос зроблено на призначенні системи як засобів досягнення поставленої цілі, але в ньому нічого не сказано про її внутрішню будову. Тому систему можна зобразити у вигляді непрозорої «скриньки», виділеної з зовнішнього середовища, але не повністю ізольованої від цього середовища. Тоді ціль, яку намагаються досягти цією системою, є наперед заплановані зміни в зовнішньому середовищі, деякі результати функціонування системи, які використовуються поза неї. Інакше

кажучи, система зв'язана з середовищем і за допомогою зв'язків впливає на нього. Ці зв'язки називають виходами системи. Виходи в даній системі відповідають слову «ціль» в словесній моделі системи. Крім того, у визначенні сказано про наявність зв'язків другого типу: система є засобами, тому повинні існувати і шляхи використання цих засобів, можливості впливу на систему, тобто такі зв'язки, які направлені з зовні, з середовища, в систему. Ці зв'язки називають входами системи. Описана модель системи називається «чорна скринька». Графічну модель «чорної скриньки» можна проілюструвати рисунком 1.

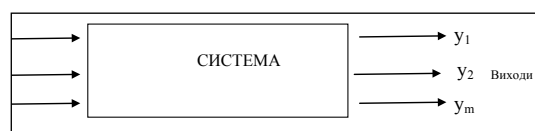

Рис. 1. Графічна модель «чорна скринька»

Така модель, не зважаючи на зовнішню простоту і на відсутність відомостей про внутрішність системи, часто виявляється корисною. Якщо максимально формалізувати модель «чорна скринька», ми приходимо до задання двох множин $X = \{x_1, x_2, \dots, x_n\}$ і $Y = \{y_1, y_2, \dots, y_r\}$ вхідних і вихідних змінних між якими ніяких відношень не відомо.

Якщо між цими змінними відомі деякі відношення, то це вже буде не «чорна» а «прозора» скринька. Як правило, вихідні змінні є залежними змінними, а вхідні – незалежними змінними, тобто y_1, y_2, \dots, y_r є функціями, а x_1, x_2, \dots, x_n – аргументами цих функцій. Основною задачею, яка вирішується за допомогою цієї моделі є визначення існуючої функціональної залежності $Y = f(X)$.

$$\begin{aligned} y_1 &= f_1(x) = f_1(x_1, x_2, \dots, x_n), \\ y_2 &= f_2(x) = f_2(x_1, x_2, \dots, x_n), \dots, \\ y_m &= f_m(x) = f_m(x_1, x_2, \dots, x_n) \end{aligned} \quad (1)$$

Тому моделювання з використанням моделі «чорна скринька» називають функціональним моделюванням, а систему функцій (1) – функціональною моделлю об'єкта. Ця модель будується в загальному в два етапи. На першому з них визначається загальна функціональна залежність Y від X і невідомих параметрів $A = \{a_1, a_2, \dots, a_p\}$: $Y = F(X, A)$. Ця залежність визначається, як правило, на

основі знань дослідника про модельований об'єкт-оригінал, на його інтуїції. На другому етапі, як етапі адаптації моделі, визначаються значення невідомих параметрів, на основі статистичних даних про можливі значення вхідних змінних та їм відповідних значень вихідних змінних, в результаті чого одержується функціональна модель системи, яка відображає функціональну залежність Y від X . Способи формування даних про значення змінних X і Y можуть бути різними, зокрема, вони можуть бути сформовані в результаті експерименту, проведеного над реальним об'єктом, або в результаті обчислень на основі існуючих нормативів..

Не зважаючи на простоту моделі «чорна скринька», завжди існує небезпека неповноти переліку входів і виходів, як внаслідок того, що важливі можуть бути віднесені до неістотних, так і внаслідок того, що деякі з них можуть бути нерозпізнаними в момент побудови системи.

Розділ 4. Структурна схема систем

Внутрішність «скриньки», взагалі кажучи, є неоднорідною, що дає можливість розрізнити її складові частини. В свою чергу, деякі частини системи також можна розбити на частини і т.д. Ті складові системи, які розглядаються нами як неподільні, називаються *елементами* цієї системи; частини, які складаються більше ніж з одного елемента, називаються *підсистемами* системи. У результаті такого виділення елементів і підсистем будується *модель складу системи*, яка є описом того, із яких підсистем і елементів вона складається. При необхідності використовуються терміни, які вказують на ієрархію частин системи, наприклад, «підпідсистема», або «підсистема другого рівня», є підсистемою підсистеми даної системи, або підсистемою підсистеми першого рівня. В зв'язку з цим систему можна вважати, формально, підсистемою нульового рівня. Зазначимо, модель складу системи визначається неоднозначно. Різними дослідниками, можливо, при різних цілях, для одного і того об'єкту можуть бути побудовані цілком різні моделі складу системи, які навіть не можуть мати спільних елементів або підсистем.

Як вже зазначалося вище, побудова моделі складу системи не є однозначною.

Якщо дати різним дослідникам завдання визначити склад однієї і тієї системи, то результати їх роботи будуть різні, хоча б із-за того, що вони можуть мати різні рівні знань про систему; один і той дослідник, при різних умовах, також може запропонувати різні моделі. Крім того, можна виділити ще три причини цього факту.

По-перше, різні моделі складу одержуються внаслідок того, що поняття елементарності може визначатися по-різному. Те, що з однієї точки зору є елементом системи, з другої – може виявитися підсистемою, яка підлягає подальшому поділу.

По-друге, як і будь-яка модель, модель складу системи є цільовою, отже, один і той об'єкт для різних цілей поділяється на різні частини. В об'єкті штучно виділяються частини (елементи і підсистеми), в залежності від цілі, яка переслідується, так, щоб з точки зору того, хто будує модель, через ці частини якнайчіткіше могла б виражатися досяжність цієї цілі.

Отже, по-третє, моделі складу можуть бути різними тому, що будь-який поділ цілого на частини, будь-яке виділення підсистеми в системі, є відносним, в певній мірі умовним (залежним від цілі, а також від особи дослідника, що будує модель). Інакше, межі між підсистемами умовні, відносні, модельні. Це відноситься і до меж між самою системою і оточуючим середовищем.

Між елементами та підсистемами моделі складу системи розглядаються зв'язки (відношення), найбільш істотні і необхідні для досягнення цілі. Між реальними об'єктами, залученими в систему, існує велика кількість зв'язків, можливо, нескінченна, тому в моделі розглядаються тільки найбільш істотні з них. Якщо розглядається деяка сукупність об'єктів як система, то із всіх відношень між ними істотними для досягнення цілі є лише деякі з них. Сукупність необхідних і достатніх для досягнення цілі відношень між елементами і підсистемами називається *структурою системи*. Отже, в *модель структури системи* (тобто в список відношень) включається тільки скінченне число зв'язків. Модель структури є наслідком того, що в модель складу залучаються такі компоненти, властивості яких сприяють

досягненню цілі. Зазначимо, що між властивістю як атрибутом об'єкта і поняттям відношення існує змістовний зв'язок. По-перше, будь-яка властивість, навіть якщо її розуміти як потенціальну здатність володіти певною якістю, проявляється в процесі взаємодії об'єкта-носія якості з іншими об'єктами, тобто в результаті встановлення деяких відношень. По-друге, можна зробити узагальнення, висунувши припущення: властивість – це не атрибут об'єкта, а лише певна абстракція відношення, яка економить мислення. Тоді, можна стверджувати, що властивість – це згорнуте відношення, або якщо скористатися поняттям моделі, то властивість – це модель відношення.

Об'єднавши сказане, можна сформулювати друге означення системи: система – це сукупність взаємозв'язаних елементів, відособлена від середовища, яка взаємодіє з цим середовищем як ціле. Нагадаємо, за першим означенням, система – це засоби для досягнення цілі. Друге означення охоплює моделі «чорна скринька», складу і структури. Всі вони разом утворюють модель, яка називається *структурною схемою системи*. Отже, в структурній схемі вказуються всі компоненти системи, всі зв'язки між ними і зв'язки певних компонент з оточуючим середовищем (входи і виходи системи). Елемент в структурній схемі розглядається як «чорна скринька», яка має входи і виходи. Кожен з них характеризується змінною величиною, яка в математичній моделі може приймати числові значення. Вихід елемента, який не є входом іншого елемента системи, є виходом усієї системи. Якщо вихід елемента є входом іншого елемента системи, то він може бути, одноразово, і виходом всієї системи. Вхід елемента системи, який не є виходом іншого її елемента, є входом цієї системи. Відповідно, вихід елемента підсистеми, який не є входом її іншого елемента, є виходом цієї підсистеми. Якщо вихід елемента підсистеми є входом деякого іншого її елемента, то він може бути, одноразово, і виходом цієї підсистеми. Вхід елемента підсистеми, який не є виходом іншого її елемента, є входом цієї підсистеми. Змінні, які характеризують входи і виходи системи

(підсистеми) називаються вхідними і вихідними змінними цієї системи (підсистеми) відповідно. Таким чином, в структурній схемі системи (підсистеми), яка складається більше ніж з одного елемента, зв'язки реалізуються через входи і виходи елементів, так, що два або більше елементів можуть мати спільні входи і вихід одного елемента може бути входом іншого елемента цієї системи (підсистеми). Вхідні та вихідні змінні моделей всієї системи є змінними зовнішнього походження; їх називають *екзогенними змінними*.

Їх значення, відповідно, визначаються і використовуються зовні системи; кожному заданому набору значень вхідних змінних за допомогою моделі ставиться у відповідність набір значень вихідних змінних. Відсутність екзогенних змінних говорить про замкнутість моделі.

Вихідні змінні елементів системи, які є вхідними змінними інших її елементів, і вхідні змінні елементів системи, які є вихідними змінними інших її елементів, є змінними внутрішнього походження; їх називають ендогенними змінними моделі системи. Вихідна змінна елемента системи може бути, одноразово, екзогенною і ендогенною змінною. Таким чином, структурна схема системи виражає функціональну залежність вихідних змінних від вхідних змінних всієї системи. Основна задача, яка полягає у визначенні цієї залежності, вирішується шляхом визначення функціональних залежностей, реалізованих кожним елементом системи. Моделювання з використанням структурної схеми системи називають *структурним моделюванням*, а систему функцій, які реалізують функціональні залежності елементів цієї системи – *структурною моделлю* об'єкту. Визначальним атрибутом структурної моделі є збереження рівноваги, яке виражається через функціональні залежності (між входами і виходами).

Висновки. Зауважимо, під поняттям *системний аналіз* нерідко розуміють *системний підхід*, тобто визначену послідовність дій, алгоритмічність, який є важливим засобом розвитку практичної діяльності. Тут поняття системний аналіз застосовується у вузькому розумінні – як *аналіз систем*. Аналіз сис-

теми – це поділ її на елементи з виділенням властивостей кожного, зв'язків один з одним і зовнішнім середовищем. *Мета аналізу* – відокремити істотні властивості і відношення в системі від неістотних і перейти до більш глибокого її вивчення. Аналіз системи тісно зв'язаний з її синтезом. *Синтез системи* – це об'єднання окремих елементів, властивостей і зв'язків в одне ціле з метою отримання більш повного представлення про неї у формі моделі. Отже, ознаками системності є структурованість, взаємозв'язаність частин, підпорядкованість організації визначеній цілі.

Алгоритмів (правил) моделювання не існує. Моделювання – це мистецтво. Модель будується дослідником так, щоб відобразити характеристики об'єкту: властивості, взаємозв'язки, структурні та функціональні параметри, і т.п., істотні для даної цілі. *Параметр* – це показник (величина, значення якої є сталим в межах розглядуваної задачі), який характеризує деяку властивість деякого процесу, структури, ресурсу, продукції, тощо.

Конструювання моделі на основі попереднього вивчення об'єкту і виділення його істотних характеристик, експериментальний і теоретичний аналіз моделі, співставлення результатів з даними про об'єкт, корегування моделі і т.д. складають зміст математичного моделювання.

«Мистецтвом моделювання можуть володіти ті, хто володіє оригінальним мисленням, винахідливістю і кмітливістю, рівно як і глибокими знаннями системи і фізичних явищ, які необхідно моделювати. Не існує твердих і ефективних правил відносно того, як треба формулювати задачу на самому початку процесу моделювання, тобто зразу після першого знайомства з нею. Не існує і магічних формул для вирішення при побудові моделі таких питань, як вибір змінних і параметрів, відношень, які описують поведінку системи, і обмежень, а також критеріїв оцінки ефективності моделі. Пам'ятайте, що ніхто не розв'язує задачу в чистому вигляді, кожний оперує з моделлю, котру він побудував, виходячи з поставленої задачі.» Р. Шеннон.

Список використаних джерел:

1. Червак Ю. Ю. Оптимізація. Непокращуваний вибір. – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2002.
2. Сергиенко И. В. Математические модели и методы решения задач дискретной оптимизации. – Киев: Наук. думка, 1988.
3. Сергієнко І. В. Інформатика в Україні: становлення, розвиток, проблеми. – Київ: Наук. думка, 1999.
4. Шкурба В. В. и др. Задачи календарного программирования и методы их решения. – Киев: Наук. думка, 1966.
5. Джонстон Дж. Эконометрические методы / Пер. с англ. и предисл. А. А. Рывкина. – М.: Статистика, 1980.
6. Зацекляний М. М., Мельников О. Ф. Основи економічної кібернетики: Навч. посібник. – Чернівці: Видавництво «Наші книги», 2008.
7. Данциг Дж. Линейное программирование, его применения и обобщения. – Москва: Прогресс, 1966.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Химинець В.В., Шумлянська І.А., Цімболинець Г.І.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ МЕХАНІЗМІВ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕХОДУ НА МОДЕЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....3

Shaposhnykov K.S., Osadchiy O.D.

CONVERGENT DEVELOPMENT INFOCOMMUNICATION
OPERATORS IN THE NATIONAL ECONOMY.....10

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Мазур О.А., Сержанов В.В.

ВПЛИВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЦЕС КРАЇНИ..... 16

Мікловда В.П., Кубіній В.В., Мошак С.М.

РЕДУКЦІОНІСТСЬКИЙ ПІДХІД ДО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ
ТА ЙОГО ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ 24

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Мікловда В.П., Пітюлич М.М.

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ32

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Дяченко Б.І., Рошко С.М.

НЕОБХІДНІСТЬ РЕФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНІВ
УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ..... 39

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Nataša Bujdová, Zsolt Mánya, Ján Holonič

MANAŽMENT SOCIÁLNYCH SLUŽIEB.....45

Stanislav Bujda, Ján Juristý, Radoslav Michel'

RODINA A MANŽELSTVO.....51

Гаращук О.В.

ІННОВАЦІЙНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА – ШЛЯХ ДО ЕФЕКТИВНОЇ ЕКОНОМІКИ.....58

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Пойда-Носик Н.Н.

ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ.....67

Югас Е.Ф., Попович М.С.

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ФАКТОРИНГУ:
СУТНІСТЬ ТА МІСЦЕ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ.....74

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Червак-Смерічко О.Ю.

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В ЕКОНОМІЦІ:
МОДЕЛЮВАННЯ І СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ.....81

CONTENTS

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Khymynets V.V., Shumlianska I.A., Tsimbolynets H.I.

FACTORS PROVIDING FINANCIAL SECURITY OF JOINT STOCK COMPANIES.....3

Shaposhnykov K.S., Osadchiy O.D.

CONVERGENT DEVELOPMENT INFOCOMMUNICATION OPERATORS
IN THE NATIONAL ECONOMY.....10

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Mazur O.A., Serzhanov V.V.

INFLUENCE OF THE SHADOW ECONOMY ON THE INVESTMENT PROCESS OF STATE.....16

Miklovda V.P., Kubinii V.V., Moshak S.M.

REDUCTIONIST APPROACH TO THE REGION'S COMPETITIVENESS
AND ITS EXPORT-IMPORT POTENTIAL.....24

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Miklovda V.P., Pitiulych M.M.

LEGISLATIVE REGULATION OF THE DEVELOPMENT
OF MOUNTAIN AREAS OF UKRAINE.....32

ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Diachenko B.I., Roshko S.M.

THE NEED TO REFORM THE ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC POLICY REGIONS
OF UKRAINE IN MODERN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION..... 39

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Nataša Bujdová, Zsolt Mánya, Ján Holonič

MANAŽMENT SOCIÁLNYCH SLUŽIEB.....45

Stanislav Bujda, Ján Juristý, Radoslav Michel'

RODINA A MANŽELSTVO.....51

Harashchuk O.V.

INNOVATIVE EDUCATIONAL POLICY – A WAY TO EFFICIENT ECONOMY..... 58

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Poida-Nosyk N.N.

FACTORS PROVIDING FINANCIAL SECURITY OF JOINT STOCK COMPANIES.....67

Yahas E.F., Popovych M.S.

ECONOMIC SUBSTANCE FACTORING: PLACE AND NATURE IN A MARKET ECONOMY..74

MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMYI

Chervak-Smerichko O.Iu.

MATHEMATICAL MODELING IN ECONOMICS: MODELING AND SYSTEM ANALYSIS....81

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія
МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ
ТА СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО**

Випуск 1

Коректура • *Вікторія Бабич*

Комп'ютерна верстка • *Наталія Ковальчук*

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 10,70. Замов. № 1806/15. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
73034, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.